

КОНСТАНТИН П. КОНДОВ

СПОМЕНИ

1874 – 1929

I. РОДИТЕЛИ И МЕСТОРОЖДЕНИЕ

Роден съм на 24.11.1874г.в гр. Прилеп (Македония) от родители чисти българи. Баща ми Никола К. Кондов е син на Костадин Илиев Стоянов. Те всички, на времето са били едни от най- заможните граждани на гр. Прилеп и в околията. Ползували се с уважение и с почит от цялото население поради щедростта и благодеянията, които са вършили и заради застъпничеството и влиянието, което са имали пред "Прилепския войвода", както преди 60-70 години се е именувал прилепският каймакамин. А майка ми Елисавета е дъщеря на Димитър (Диме) Лепавцов, който е заемал живо участие в черковно- училищните борби на Прилепската община с гръцките владици и е бил делегат на народния събор в Цариград през 1870г. при учредяването на Българската Екзархия.

Кондови и Лепавцови са стари и именити прилепски родове, които се намират в близки роднински връзки с големите прилепски фамилии Мърмеви, Беломареви, Шопчеви, Даскалови, Хаджи Христови, Пазови, Бутлеви, Дамян Петрови, Пузеви, Менкови, Хаджи Кочови, Мойсо Мирчеви, К. Маркови, Биолчеви, Фукареви, Ачкови, Корови, Жаджи Илиеви, Чакреви, Колчакови, Мареве, Мартинови, Дамови, Ракиджиеви, Поп Спиркови и пр.

Праядо ни Стоян води потеклото си от Жутовци-Чакревци, преселени в гр. Прилеп от село Битолица (Мариовско), дето бащите и дедите им са били наследствени "Земски Кметове"*. Той е бил женен за красивата мариовка Бела Мара, от която имал трима синове: Илия, Христо и Найдо, които отпосле станали родоначалници на трите отделни фамилии: Кондови, Мърмеви и Беломареви.**

До преди петдесет години много от недвижимите имоти: ниви, лозя, ливади, воденици, гори и къщи в гр. Прилеп и в селата Битолица, Кален, Полчища, Селце, Ленища, Задград, Дабница, Ореовец, Радобил и Росоман са били съпритежателски с поменатите горе три фамилии.

Родителите на баща ми дядо Костадин Илиев и баба Тана освен него имали са още дъщеря Цона, задомена за Никола Бутлев, дъщеря Захария, задомена за Йосиф Дамян Петров и най-голям син Коста, който поради своя буен нрав рано забегнал в Гърция, а от там в Сърбия, дето се установил на постоянно местожителство в гр. Белград.

Баща ми е роден в гр. Прилеп около 1850г.Негови учители са били Димитър Миладинов, Йордан Хаджи Костадинов (Джинот), Ксенофонт Жинзифов и Кузман Щапкарев. После продължил образованието си в гр. Солун, в тамошната гръцка класическа гимназия. Обаче поради смъртта на родителите си бил принуден да прекрати учението си и да се завърне в Прилеп. Тук, по настояването на роднини, за да си отвори къщата, както казват прилепчани, баща ми се оженил за майка ми през 1872г.

Баща ми владееше превъзходно и говоримо и писмено езиците гръцки и турски, а говореше свободно влашки и арнаутски. От 1873 до 1881г., в продължение на осем години, баща ми е заемал в гр. Прилеп държавна длъжност "сандъкемени" (нещо като ковчежник и надзирател на държавните приходи). Ред години той е избран за черковен настоятел, епитроп на манастира в Трескавец и председател на цъвтвящото някога читалище , което за прилепчани е бил народен университет. Намирал се в най- тесни връзки с директора на прилепските училища Йосиф А. Ковачев, (отсетне професор в Софийския университет) и с главния учител при същите училища Никола Ганчев Еничарев, с когото го свързвали и близки роднински връзки.

Големи заслуги има баща ми към своя роден град по време на въстанията в Босна, в Херцеговина и в България, през 1875г,1876г.и 1877г.В тия страшни и съдбоносни за българското племе години, когато под закрилата на самата власт свирепите и диви арнаутски пълчища и турски башибозук безпрепятствено подлагали на изстребление всичко, що е българско, благодарение на своето служебно и обществено положение, благодарение на голямото доверие и влияние, което е имал пред турската власт и пред силните на деня, баща ми успял да запази гр. Прилеп и околията от от сеч, пожари, насилия и грабежи, на каквито безчовечни жестокости са подложени други селища и околии.

Със стотина невинни граждани е спасил баща ми от съд, заточение и бесило. Паметно е за гр. Прилеп преминаването през него на кръвожадния и страшен Дервиш-паша. По настояване на първенците, баща ми е дал на пашата писмена декларация за спокойствието на града и околията и му броил 2.500(две хиляди и петстотин) лири турски.

ПОЯСНЕНИЯ

* На югоизток от гр. Прилеп, между планините Нидже, Кожух, Селешка планина и Козяците, където се провира и лъкатуши река Черна - тоя планински коридор носи името Мариово, състоящ се от около тридесет села.

Преданието говори, че султан МурадI подарил тая красива област, покрита и до днес с непроходими девствени гори, на своята любима съпруга - християнка Мария, сестра на последния български цар Иван Шишман.

Царица Мария се поселила в централното село Витолица, където дворци, черкви и манастири и тук останала да прекара старините си в пост и молитва и в богоугодни дела. В нейна чест тоя край се именува Мариово.

Със султански фермани дадени било големи привилегии на Мариово и доскоро цялата област се е управлявала самостоятелно. Начело на всички села е стоял един царски пълномощник, наричан "Земски кмет", който е бил наследствен и зависел направо от Цариград. Нито Прилепския каймакамин, нито Битолския валия не са могли да се месят в работите на Мариово. Земският кмет разполагал с въоръжена сила, вербувана от местното население и тия матиовски войскари се именували "земски сеймени".

Населението не плащало никакви данъци и всички имали право да носят оръжие. Турчин нито е могъл, нито е смял да влезне или пренощува в Мариово.

Благодарение на тия привилегии населението е запазило своя независим борчески дух. Мариовци са стройни, високи, горди, жизнерадостни, трудолюбиви, гостоприемни, прекалено наивни и добри българи.

В мариовските песни се говори за народни свободи, за волен живот, за юнашки борби на земски кметове и на земски сеймени.

Мори, се собрали селяните, Велико мори!
Се собрали на сред село, бела, бела Бугарко!
Изгор попова керко!
Мори, на сред село под църквата, Велико мори!
Мори на сред село под църквата, бела, бела бугарко!
Изгор попова керко!
Мори, ке ми дойдат земските кметове, Велико мори!
Мори, ке ми дойдат земските кметове, бела, бела бугарко!
Изгор попова керко!

-----II

Запретни, Вело моме, запретни,
Запретни поли ръкави!
Замеси, Вело моме, замеси, замеси девет бели погачи!
Заколи, Вело моме, заколи,
заколи девет бели кокошки!
Наточи, Вело моме, наточи, наточи вино, ракия!
Ке дойдат, Вело моме, ке дойдат, Ке дойдат земските сеймени!
На сите, Бело моме, на сите, На сите коня привати!
Авмеду, Вела моме, Авмеду, Авмеду коня не вайкай!
Той закла, Вело моме, той закла,
Той закла брат ти Стояна!

.....

Населението на Мариово се е ползвало до към средата на изтеклото столетие от споменатите привилегии. Последния Мариовски земски кмет е бил Трайче Чакрев, който е убит през 1870г. по заповед на прилепския каймакамин Расим-бег.

Трайче Чакрев и брат му Наумче Чакрев са близки роднини на баща ми по мъжка линия. Последния живеел в гр. Прилеп и бил на работа при баща ми, като писар (кятит). Баща ми го зовеше стрико Наумче. Легендарните прилепски юнаци Диме и Михаил Чакреви са били родни синове на дедо Наумче Чакрев.

2) Първородният син Илия Стоянов е родоначалник на фамилията Кондови. Вторият син Христо Стоянов, който като малък носел презимето "мърморец", станал родоначалник на фамилията Мърмеви. А третият син Найдо Стоянов, който бил строен и красив като майка си Бела Мара, станал родоначалник на фамилията Беломареви.

Найдо Стоянов Беломарев бил човек с голям авторитет и с голямо влияние, както пред своите съграждани, така и пред властта. Неговата дума на две не ставала. Той имал големи заслуги към града и народа си по време на възраждането и на черковно училищния въпрос.

Много заслужилият прилепски учител Никола Ганчев Еничарев в своята книга "Спомени и бележки за гр. Прилеп", като говори за Найдо Стоянов Беломарев (стр. 143 и 196) поставя го по заслуги равен с незабравимия за гр. Прилеп общественик и деятел Хаджи Христо Логотет.

Майката на баща ми, баба Тана е от видната прилепска фамилия Шопчеви. Изпърво тя е задомена в гр. Велес у Владовци. Много заслужилият в миналото пловдивски доктор Михаил Владос, в чест на когото носи името една от пловдивските улици е братът на първия ѝ съпруг - нейн девер. Той е чист българин, а не грък, родом от гр. Велес, роднина и съученик на поета Ксенофонт (Райко) Жинзифов. Ст. Шишков и Ив. Андонов в своите книги по историята на гр. Пловдив много грешат, като прекарват Д-р М. Владос за грък.

Първият съпруг на баба Тана рано се поминал и тя останала вдовица с едно мъжко дете, на име Коста. В гр. Прилеп тя наскоро се премъжила за дядо Костадин, който осиновил и доведения неин син. Чичо Коста бил човек с буен нрав и от рано забегнал в Гърция, а от там заедно с други българи се озовал сред възстанниците на остров Крит. После преминал в Италия и постъпил в отрядите на Гарибалди, а от там в Сърбия и взел живо участие в легията на Раковски.

Полковник Владимир Кондич, който през Балканската война 1912г. командваше под Одрин Тимочката дивизия е син на чичо Коста Кондов. Както бащата, така и сина никога не са криели своето произхождение.

Това могат да потвърдят ония, които под Одрин са се срещали и общували с поменатия офицер.

4) Симеон Радев в своята книга "Строителите на съвременна България", том I, страница 7, пише:- познатият учител и записвач на народни умотворения К. Шапкарев бе натоварен да събира печати от българските общини в Македония. Хубавото начинание пропадна. Адресите от Македония Шапкарев ги предал на Велешкия търговец, който е трябвало да ги занесе в екзархията в Цариград:- той счел за по- сигурно да ги предаде в руското посолство, дето те изчезнали безследно.

Това твърдение на Симеон Радев е тенденциозно, абсолютно невярно и не отговаря на действителността.

I). Печатите на българските общини в Македония са събирани пред свикването на Берлинския конгрес, който се откри в юни 1878г. До тогава дипломатическите отношения между Русия и Турция не бяха още възстановени. Следователно велешанина търговец Весов не е могъл да предаде въпросните народни протести в руското посолство в Цариград по простата причина, че то е било още закрито и посланик не е имало. Първия руски посланик в Цариград след руско- турската война 1877-1878 година е княз Лобанов, който зае поста от началото на 1879г.

II). Руската дипломация създаде Сан Стефанска България. Възможно ли е тогава същата дипломация да унищожава своето дело и да отива против своите интереси, ако се приеме за достоверно твърдението ето на С. Радев, че протестите от Македония са безследно изчезнали в руското посолство в Цариград?!

III). Истината е че въпросните народни протести са пренесени в София и представени пред конгреса в Берлин.

5). Българският Таен Революционен Комитет от Букурещ имал своята мрежа от революционни комитети и в Македония.

1). Това се вижда от спомените на Хаджи Михаил Костенцев, печатани в книга XXVI. 1921 година на Академия на науките, страница 167, как Васил Левски е предал на същия една връзка с прокламации, за да пръсне из градовете в Македония.

2). Същото твърди и Тодор Пеев от гр. Етрополе, който в сборника издаден по случай двадесет и пет годишнината от обесването на Васил Левски от Ст. Заимов, 1897г., стр. 108, че той в битността си на учител е посрещнал в гр. Кюстендил около 1870 година апостола Васил Левски и заедно с него са отишли в Осоговския манастир Св. Йоаким, не далеч от гр. Крива Паланка, на гости на егумена архимандрит Аверкий, другар на Левски от легията в Белград.

Тоя духовник Аверкий е един от първите сеячи на революционното семе в Македония преди Руско- Турската война, който е организиран тайни революционни комитети в македонските градове Горна Джумая, Кюстендил, Крива Паланка, Скопие, Щип, Битоля, Струмица, Велес, Прилеп, Охрид, Крушево, Кичево и пр. по време на панаирите, който посещавал уж на просия за манастиря.

3). За същото гледай "Спомени от Арсений Костенцев, год 1917г. гр. София от страници 76 до 80.

Къщата на Дамян Ив. Кондов бива блокирана от аскер и на четниците е предложено да се здадат. В отговор последните откриват огън и се започва четиридневна неравна борба. Къщата е запалена от властта и героите четници намериха своята славна смърт в стихийните пламъци и от куршумите на аскера, но не се предадоха. Населението възведе починалите юнаци в светци и създаде легенда, че всяка нощ от небесата се спуща ярко светящо кандило над техните гробове.

Виновникът Никола Крапчев биде предаден на всенародното проклятие и за прилепчани името му стана синоним на предател и народен изедник.

След тая прескръбна история турската власт предприема системно преследване на всичко по-будно и по-интелигентно в гр. Прилеп и в околията. Започват се масови арести, гонения и убийства на невинни граждани и селяни. Всеки момент баща ми е очаквал да бъде арестуван и предаден на военния съд за измяна. Пред явната опасност, баща ми взема решение да избяга, като оставя на произвола семейство, дом и милионно състояние. Със съдействието на двама нему безгранично предани турци (помаци), Елемаз ага и полицейския ваш чауш Жабата, които го съпроводи до самата граница, баща ми успява да се прехвърли в свободна България, в град Кюстендил.

Скоро след неговото избягване турският военен съд осъди стотина видни прилепски граждани и селяни на доживотен затвор и на заточение, които бидоха изпратени в Диарбекир, в Шам и в острова Родос. Между осъдените се намираха наши близки роднини: Йосиф Дамян Петров, зет на баща ми и поп Аврам, братовчед на майка ми и личен приятел на баща ми.

Същата година с големи трудности цялото наше семейство се пресели в България и се установи в гр. София. Тук баща ми заедно с дядо ми Диме Лепавцов бяха открили първа тютюнева фабрика, под име "Македония". По-сетне баща ми стана държавен чиновник и заема различни длъжности по финансовото ведомство, включително и съветник при Върховната Сметна Палата. Той се помина внезапно на 14 юни 1910г. в гр. Трън бидейки на гости при една от сестрите ми, задомена там.

Баща ми Никола Кондов беше човек с редки добродетели, истински християнин. Готов бе и ризата от гърба си да даде на нуждаещия се. Един зимен ден във Върховната Сметна Палата отишел някой си господин, който бил с изпокъсани обувки и без горно палто. Баща ми повикал непознатия и му дава своето зимно палто, обувките и галошите си.

Макар и тридесет и пет години да беха се изменили от как нашето семейство бе напуснало гр. Прилеп, но когато през време на голямата война 1915г. аз имах рядкото щастие да воювам за свободата на родния си град и да влезна в него като освободител, голяма бе моята изненада и плачех от умиление и фамилна гордост, когато чувах и граждани и селяни с благоговение да произнасят името на баща ми.

Много заслужилят стар народен труженик Хаджи Михаил Костенцев, от гр. Щип, в напечатаните свои спомени в книга XXVI страница 170 и 171, на списанието на Българската Академия на Науките, 1921г., като описва своите страдания, изказва своята благодарност към баща ми, който със своето влияние и застъпничество пред турските власти в гр. Прилеп и в гр. Битоля го е спасил от обесване. В същите бележки Хаджи Михаил Костенцев посочва баща ми, като самоотвержен и безкористен родолюбец и благодетел.

Никола Ганчев, в своята книга "Възпоменания и Бележки за гр. Прилеп", на страница 283 пише: - Никола Кондов много добре е сторил дето е подарил и предал на прилично място - в Българската Народна библиотека в гр. София, една вехта ценна книга, която е отбелязана в списъка на библиотеката под №82 със следната забележка: - Евангелие ръкописно на пергамент, писано 6899 година или 1391г. от некой си много грешнаго и смиренного монаха Симеона от Рилския манастир".

Тая многоценна старо-българска книга, писана преди падането на Българското царство под турците и запазена по наследство в нашата фамилия, баща ми безвъзмездно я подарява на Българската Народна Библиотека в гр. София. Тая постъпка на баща ми много нящо говори за неговия морал, за неговото родолюбие и за неговото безкористие.

Когато баща ми се помина, целия български печат почти отбеляза неговата кончина и се дадоха ласкави отзиви за него, като човек и като общественик. Вестник "Пряпорец" от 16 юни 1910г. в отдел хроника пише за баща ми:

- Поминал се е Никола Кондов, родом от гр. Прилеп. Покойният бе син на заможни родители. Той се е учил при Димитър Миладинов и при Кузман Шапкарев, от които свои учители е наследил любов към отечество и народ. Заедно с покойния професор Йосиф Ковачев и живия още стар учител Никола Ганчев, покойният Никола Кондов неуморно е

работил за организирането на българщината в Прилепска околия и за изгонването на всичко гръцко и чуждо.

Той е един от инициаторите за уредбата на читалищата в Прилеп и в селата, както и за откриването на неделни училища и градско читалище. Заемал е видна държавна служба, като съндъкемени (казначей). Влизал е в старата революционна организация и много средства е изразходвал за народното дело. Във време на Берлинския Конгрес той заедно с Ковачев събира протести из целия край и ги връчват на руските консули. Компрометиран пред турската власт, като организатор на революционни чети: четата на Църне (Черню) и Диме Чакре, той избегва в България, дето заема длъжностите финансов началник в Трън, в Кюстендил, в Севлиево, казначей в София, докладчик и съветник във Върховната Сметна Палата. Той беше голям привърженик на Цанкова, Славейкова и Каравелова. Умира беден с една малка пенсия.

Нашите сърдечни съболезнования към опечаленото семейство.

Се в тоя дух писаха за баща ми и вестниците Мир, България, Свобода, Дневник и Народни Права.

II. ПРЕСЕЛВАНЕ НА РОДИТЕЛИТЕ МИ
ОТ ПРИЛЕП В СОФИЯ
И УЧЕНИЧЕСТВОТО МИ В ТОЯ ГРАД

Бях седемгодишно дете, когато семейството ми се пресели в гр.София през август 1881г.Първите ми впечатления от новата столица на освободена България не бяха никак добри. Град София тогава имаше вид на една обикновена паланка. Низки, паянтови и слупени къщи, оградени от кирпичени, полусрутени буренясали стени. Дворищата неподредени и изоставени. Улици криви, тесни, прашни, а при лошо време буквално непроходими от кал. Вода за пиене недостатъчна, разпределена из кварталите (махалите) на общи чешми. София нямаше българска физиономия. До колкото си спомнявам, много малко българи имаше търговци и занаятчии. И търговията и занаятите бяха в ръцете на евреи, гърци, цинцари, ерменци, турци и пр. Нашите македонски градове Прилеп и Велес, които тогава познавах, далеч и далеч превъзхождаха столицата на България в благоустройството, в хигиенично и народностно отношение. Смело може да се каже, че в техническо, в търговско и в промишлено отношение град София дължи своя национален образ на македонския българин.

Първите месеци много тъгувах и не веднъж коленопреклонно и със сълзи на очи молих родителите да ме върнат в Прилеп и там да си живея. Заедно с други македончета, тъгуващи като мен, често в празнични дни отивахме към селата Балиефенди (сега Княжево) и Владая, за да дочакваме пристигащите македонски кираджии и от тях да научим нещо за нашите близки и за нашите мили родни краища. На тия ридове, с глави обърнати на югозапад и с погледи впити в далечините, по цели часове сме стояли унесени в нашите мисли и в нашата скръб. И ни се струваше, че ги виждаме нашите мили родни градове:

- и Щип, и Велес и Прилеп и Битоля и Охрид и Дебър. Уви! ... Тия хълмове за нас станаха "место на тъгата и сълзите", както за евреите "стената на скръбта" в Ерусалим. Сигурно, обаче, нашите изобилни сълзи чрез планинските поточета се смесваха с водите на Струма и се пак слизаха в Македония.....

Емиграционната македонска вълна ежегодно заливаше свободна България. Не със стотици, а с десетки хиляди души македонци напущаха родни краища и се пръскаха из градове и села по цялото княжество. Македонците съставляваха вече в София половината от нейното население. Не рядко София да избира кметове и помощници македонци : - Йосиф А. Ковачев, от гр. Щип, Димитър Кожаров, от Неврокоп, Иван Беширов и Конне поп Спирков от Прилеп, Атанасов от Велес, Александър Карагюлев от Охрид и др.

Още в първите години македонската емиграция създаде свои благотворителни дружества. Настоятелството на първото Софийско македонско благотворително дружество се състоеше от следните лица: председател В. Диамандиев от Охрид, подпредседател Д. Карамфилович от Велес, секретар Й. Иванов от Прилеп, касиер А. Карагюлев от Охрид, съветници Ст. Иванов от Битолско, М. Ковачев от Щип, Н. Кондов от Прилеп, Ив. Паунчев от Охрид и Конне п. Спирков от Прилеп.

Софийското македонско благотворително дружество издаваше свой седмичен вестник под име "Македонски глас", който вестник се списваше на български и френски от редакционен комитет. В тоя редакционен комитет влизаха Гр. Китанчев, Д. Ризов, Д. Петков, Зах. Стоянов, а също така секретаря и касиера на дружеството Йордан Иванов и А. Карагюлев.

Статиите на френски език се пишеха от г-жа Доктор А. Головина (рускиня), Софийска градска лекарка и съпруга на тогавашния частен секретар на Княз Александър.

Във вестник "Македонски глас" срещаме преинтересни статии, които и до днес, след 45 години, са запазили всичката сила и правота на оная сурова действителност, която ние, българите преживяваме.

Есента на 1881 година записах ме ученик в I отделение в училището "Денкоглу", находящо се на ъгъла на улиците "Алабинска" и "Витошка", северната страна. На самия кръстопът на тия улици се издигаше тогава една грамадна и с много чучури чешма, известната "Куручешме". Срещу тая чешма, до самия двор на нашето училище, бяха наредени няколко кафенета и гостилници, които от сутрин до вечер се пълнеха с опълченци, поборници, македонски харамии, черногорци и херцеговци. Тия "немили-недраги" чеда на ратоборски и поробени земи, облечени в своите живописни национални костюми и форми, възбуждаха у нас, в децата, благоговееен страх и почит. Почти на всички гърдите им бяха украсени с множество руски, български, черногорски и сръбски ордени. Въоръжени бяха с грамадни револвери с позлатени и посребрени дръжки и препасани с криви сабли или забодени в поясите тежки ятагани. Всичко това пълнеше нашата детска фантазия с всевъзможни легенди. При всяко междучасие и в свободно време събирахме се на купчини пред поменатите кафенета и гостилници и се любувахме на тия ненагледни скромни рицари.

Като на някаква кинематографска лента ние имахме рядкото щастие да виждаме живи пред нас възпяваните български войводи Панайот Хитов, Филип Тотю, Дядо Желю, македонските витязи Дядо Илия Малешевица, Христо Македонски от Кукуш, Бабажданов от Охрид, Зюмбюл войвода и Кременлията от Серско, Стефо Капитан от Костурско, Иванчо Инджето от Порой и пр. Наред с поменатите тука бяха непобедимите херцеговски юнаци Пейко Павлович, Любобратич, Лазар Сочица и цела плеада борци, които вкупом бяха взели живо участие в голямото Кресненско въстание и току що бяха се прибрали от изново поробените македонски покрайнини.

В къщи постоянно идваха гости, повечето македонци, чийто разговори започваха и завършваха с Македония и с нейното освобождаване. Децата наоструваха уши, гълтахме всичко, що се приказваше и молехме Бога да пораснем, та да вземем и ние участие в освобождението на Македония.

В такава среда аз живеех, растях и се възпитавах.

Бях ученик в IV отделение, когато през април 1885г. празнувахме хилядо-годишнината от смъртта на двамата Солунски братя просветители славянски Св. Св. Кирил и Методии. За това голямо всенародно празненство готвехме се повече от два месеца. В деня на празника бях облечен македонска ямичка нося, цяла от скъпа бяла чоха, копринени гайтани и сърма. Другарчетата ме облажаваха и се надпреварваха да стоят и вървят близо до мен. Всичко ученици и ученички посадихме по едно дръвче - в градската градина срещу двореца, в днешната Борисова, в тази при докторския паметник и в двора на Софийската класическа гимназия (сега университета). Посаденото то мен дръвче е и досега запазено. Когато понякога минавам покрай оградата на университета, някаква тайнствена сила ме тегли и принуждава да се обърна към посаденото от мен дръвче, което сега е станало грамадно. И неволно аз се връщам 43 години назад и си спомням за моето детинство, за другарите, мнозина от които почиват по бранните полета на Македония, Тракия и Добруджа и за мощната жизнеспособност (на) тогава млада България!!!

В деня на хилядо-годишнината ученици и ученички минавахме край Княз Александър, първия български княз, комуто целувахме ръка, а той собственоръчно раздаваше всекому юбилейна книжка и по една кеневирена малка цветна торбичка, пълна с бонбони, карамели и шоколад. Когато нашето отделение се доближи до княза, последният кротко и мило ме запита, как се именувам и от къде съм родом. Бърже аз сних знамето при нозе и издекламирах популярното стихотворение от Ив. Вазов:

- За Македония бе дума, за тая българска страна! . .

Не бях свършил декламацията и адютантът на княза Капитан Маринов ме грабна из редицата, издигна ме високо и Княз Александър ме целуна. Същият капитан записа името ми и ме запита желая ли да стана офицер, на който въпрос отговорих утвърдително.

Тоя многосимпатичен офицер след седем месеца се помина в княжеския дворец в София от тежките рани, получени на Сливница, която той заедно със своя 3 пех. Бдински полк самоотвержено отбранява против коварните сърби. Много плаках и с баща си отидохме в двореца, гдето цяла София беше се извървяла, за да се поклоним и ние пред тленните останки на героя Капитан Маринов.

Същата 1885г., през май, една голяма македонска чета, под воеводството на донския казак капитан Калмиков, сполучи да ограби оръжейния склад в Кюстендил и да нахлуе в Македония. Около Демир капия, при Вардар, четата е била настигната от силни турски отделения и след двудневна упорита съпротива била е разбита и почти унищожена. Сам войводата капитан Калмиков, за да не попадне жив в ръцете на турците, хвърлил се във Вардар и в мътните води намира своята славна смърт.

Вестник "Македонски глас" в няколко броя най-подробно описа подвизите на тая македонска чета и обвини предателството на тогавашния Кюстендилски Окръжен управител Славков, който веднага след обира на оръжейния склад имал лична среща с каймакамина на Крива Паланка, комуто съобщил за преминаването на четата.

Станаха повсеместни митинги из цялото княжество и в Източна Румелия в полза на Македония. Порицаваше се туркофилската политика на българското правителство и извършеното гнуснаво предателство. Калмиков стана национален герой и неговия лик се разпродаваше в хиляди екземпляри. Нямаше македонска къща, магазин или дюген, в който на прилично място да не бе поставен лика на тоя македонски войвода и син на волния Дон.

В началото на лятото, все през същата година, столицата на свободна България устрои тържествено посрещане на костите на първия български революционер, войвода, поет, писател, философи енциклопедист Георги Сава Раковски, които бяха пренесени от Румъния. Княза, министрите, всички войводи и поборници (съратници на Раковски), опълченци,

гражданството, войската и учениците бяхме наредени от двете страни на улиците и по "Ломското" шосе, отатък Шарения мост (днешния "Лъвов"). Когато процесията минаваше, учениците хвърляхме китки цветя върху сандъка с костите на безсмъртния Раковски, положен върху артилерийски лафет и теглен от шест коня, като громко викахме: - Слава, слава Раковскому!....

В къщи ние имахме лика на Раковски. Баща ми купи и неговата биография, която няколко пъти препрочитах с жадност. Тогава научих и стихотворенията "Раковски" и "Паисий" от Иван Вазов.

През септември 1885г. записах се ученик в I клас на Софийската Мъжка Класическа Гимназия. Не бяхме се още опознали и нарадвали на добрите си учители, когато на 6 септември с. г. стана преврата в Пловдив и се провъзгласи съединението на северна с южна България (Княжеството с Източна Румелия).

Обяви се пълна мобилизация. Неповиканите под знамената бързаха да се вписват доброволци. Учителите от нашата гимназия и учениците от горните класове и те се записаха волентири и формираха "ученическия легион". В тоя легион имаше доста македончета, между които бяха Пере Тошев и още много други прилепчани - мои съграждани. Училищата се затвориха и се преобърнаха на казарми и болници, а нас ни разпуснаха. Войските и четите заминаваха едни за Пловдив, други за македонската граница.

Всички говореха, че войната с Турция е неизбежна, че турците са силно изплашени и че турското население от пограничните градове и села бягало на вътре. Ентусиазма бе неопикуем и вярата в победата на българското оръжие непоколебима. Цели седмици вървеха стройни редове войници и доброволци, чуваха се музики, барабани и юнашки песни, завършвайки с припева: Помогне ще ни Бог и за Македония.

И когато нашите войски се съсредоточаваха към турската граница и всеки момент се очакваше да избухне война между България и Турция, като гръм от ясно небе се разнесе злокобната вест, че сръбския крал Милан навлезал с войските си в България и шествува към София!

Проклятия и люти закани се отправяха по адрес на втория Каин. Никаква покруса, никакъв страх и никакво отчаяние. Вероломството на Милана одесотори ентусиазма, енергията и самоувереността у всички българи.

До като трая войната всички деца от 10г.нагоре, без разлика на богатство и обществено положение, всеки ден ни събраха в полицейските участъци и от там под команда ни отвеждаха: едни при военните оръжейни складове, гдето под строгия надзор на стари опълченци топяхме в лой патрони и ги редяхме на пачки, а други изпращаха в някоя военна болница, за да помагат и прислужват на ранените.

Никой не се укриваше, никой не бягаше, никой не злоупотребяваше. Работата извършвахме с най- голяма добросъвестност.

След свършване на войната София устрои бляскаво посрещане на победоносните полкове. Особено сърдечно бяха посрещнати македонските чети, начело с началника им Капитан Паница. Те премного се бяха отличили във войната и малко оставало да заловят в плен вероломния крал Милан. И Бендерев и Венедиков и Военно Историческата комисия в своите съчинения изтъкват, че македонските чети се явили на гръб на сръбската армия, и те са, които са предизвикали нейното паническо бягство. Македонците първи завладяха гр. Пирот. Същите автори не намират думи да нахвалят храбростта и дивния устрем на македонските чети.

За участие в боевете при Сливница, Цариброд, Трън и Пирот моите вуйчовци Илия и Никола Лепавцови, братовчеда Алекси Вазов и зет ни Григор Поп Сирков получиха ордени и кръстове за храброст. Баща ни ходи и той с милицията до Пирот и също биде награден с бронзов медал за участие във войната.

На следната 1886г., на 9 август, Княз Александър бе свален от престола. От тогава като че ли датират нещастията и злополуките на българската държава и на българското племе. Българското гражданство бе поделено на два враждебни лагера:- русофили и русофоби. Партизански без разрушителна демагогия разпериха злокобни криле над нашата клета родина. Настъпиха дни на смут, на вражди, на насилие, на заблуда и кръвопролития. България, българщината и българските идеали бидоха забравени. От тоя страшен кошмар и до днес не сме се освободили.

През 1988г.пристигна в София и гостува у нас архимандрит Методий (впоследствие Старо-Загорски митрополит), който бе личен приятел на баща ми още от Прилеп. Макар и в напреднала възраст той се учеше тогава в Русия и беше успял да издействува руски

стипендии за доста македончета, между които попаднахме и ние двамата с братовчеда ми Светослав Н. Ганчев.

III. УЧЕНИЧЕСТВО В СОЛУН

Поради суровия руски климат и заболяване на следната 1889г.родителите ме изпратиха да се уча в Солунската българска гимназия. Срещу годишна вноска от двадесет турски лири постъпих в пансиона при същата гимназия, който се помещаваше в едно грамадно вехто здание, принадлежащо на некой си грък Спадони, в махалата "Св. Атанас", срещу едно дервишко теке. В пансиона и в гимназията намерих представители от всички пътища на живописна и приказна Македония.

Имаше русокоси и стройни планинци (мияци) от Дебърско; пламенни бързаци от Охридско, Битолско, Прилепско; несломими в борбите овчеполци от Щипско, Кумановско и Кочанско; ручени вардарци от Тетовско, Скопско, Велешко, Тиквешко; упорити и твърди българи от Кукушко, Енидже- Вардарско, Воденско и Костурско; мълчаливи и скромни мърваци от Серско, Драмско и Неврокопско и непокорни постурмци, жители на дивния Пирин и гористия Малеш.

Макар да бяхме от разни краища, възрасти и класове, пансионът обаче беше ни еманципирал и ние, пансионерите, съставлявахме едно голямо семейство, в което отношенията бяха чисти и братствени. Към мен лично другарите проявяваха особено внимание, види се, защото бях пристигнал от свободна България. За създаването на тоя дух на любов и сговор, на единодушие и на братственост,- всичко това изключително се дължи на тогавашните наши учители, които бяха не само отлични педагози, но и незаменими общественици и родолюбци. Наши учители тогава бяха Н. А. Начев, поета Константин Величков, филолога Димитър Матов, по-сетне професор при Софийския университет, ветерана Григор Пърличев, съратник на братя Миладинови и венчан в Атина, поета, географа Васил Кънчев, незаменимия математик Благой Димитров, строгия, но справедлив Димитър Хаджи Иванов, увлекателния историк Статников и още много други.

Спомнявам си с каква жар, с какъв възторг и с каква любознателност учениците гълтахме живото слово на нашите любими учители и как благоговееяхме пред тяхната безупречна родолюбива деятелност вън и вътре в училището. Смело мога да кажа, че нашите учители възпламениха нашите сърдца, възвишиха нашите души и те първи предизвикаха революция в нашите умове и в нашите понятия. Чрез тях ние горещо залюбихме народа си и бащиното си огнище.

По това време в пансиона съществуваша няколко ученически кръжока с различни оттенъци:- литературен, философски и бунтарски (революционен). Последния бе най-малобройния. В него влизаха Димитър Атанасов Думбалаков от село Сухо и Лазар Маджаров от село Висока, Солунско; Гоце Делчев от Кукуш; Иван Пожарлиев и Димитър Лешников от Енидже- Вардар; Христо Саракинов от с. Саракиново, Мъгленско; Радомир Димитров от Воден; Борис Сарафов от с. Либяхово, Неврокопско; Стоян Георгиев от Струмица;Борис Иванов от Черешница, Мелнишко; Петър Китанов от с. Лешко, Горно- Джумайско; Тодор Саев . т с. Белица и Димитър Лазаров от с. Банско, Разложко; Янаки Илиев от с. Ваташа, Тиквешко; Христо Стоянов и Христо Ников от Мързенци, Гевгелийско; Димитър Пажев от Битоля; Филипчев от Охрид, Боян Ачков, Тане Мурджев, Пантелей Дамян Петров от Прилеп, Андрия Весов и Илия Левков от Велес; Борис Данов и Христо Чемков от Щип; Авксенти Георгиев от Куманово; Лазар Симитчиев от Скопие и още неколцина, чийто имена и фамилии съм забравил. Към тоя кръжок имах честта да принадлежа и аз.

И днес, след 38 години, с изключение на трима- четирима, случайно останали живи, почти всички други са велики покойници, които в разни времена и по разни места сложиха буйни глави за свободата и робска Македония.

Нашата група четеше предимно книги с революционно съдържание, които по коледната и голямата ваканция аз донасях от София, като за тази цел бях приспособил куфара си с двойно дъно. Нямахме наш другар, който да не е чел съчиненията на Любен Каравелов, "Горски пътник" на Раковски, тия на Христо Ботев, Васил Друмев, Стоян Заимов, Захари Стоянов, Иван Вазов, Константин Величков, Блъсков, Войников, Българското опълчение от полковник Депрерадович и Турските жестокости от Мак-Гахан.

Биографиите на видните чужди революционери Вашингтон, Лафает, Робеспьер, Дантон, Мара, Наполеон, Мацини, Гарибалди, Костюшко, Дамбовски, Кошут, Лавров, Бакунин, Крапоткин, Степняк и пр. пр. бяха наши настолни книги и наша насъщна настолна храна.

Наши идеали и кумири бяха Раковски, Бозвелята, Миладиновци, Йордан Джинот, Каравелов, Левски, Караджата, Спиро Джеров, Хаджи Димитър, Ботев, Волон, Каблешков, Бенковски, Петлешков, Дядо Илия Малешевица, Панайот Хитов, Филип Тотю, Христо Македонски, Калитин, Скобелев, Д-р Везенков, Столетов, Гурко и пр.

Нашата група беше си извоювала правото да заповедва и да се налага в пансиона и всички други волно или неволно ни се подчиняваха. През време на почивка далеч и далеч се разнасяха нашите дружни песни Жив е той, жив е! , Стани стани юнак балкански! , Българо мила майко, ще ли още ти да спиш? , Тих бял Дунав, Шуми Марица и пр.

А когато в неделни и празнични дни ни извеждаха в редици въвн от града, към Пиргите, Бешинчар или Чаушманастир, нашата група за благовременно взимаше предпазни мерки и бе готова да се справи с всекиго в защита на българското име и на българската чест. Уличници гърци или турци, които дръзваха да апострофират или закачат, неведнъж бяха изпитвали на гърбовете или слабините си тежестта и силата на нашите въоръжени с боксове юмурици. За това и турци и гърци и евреи с респект се отнасяха към българския пансионер или пансионерка.

С едно особено възмущение и тъга си спомнявам за милия и скъп другар Петър Васков, който беше човек, наистина, талантлив и с необикновени способности. Той надминаваше всички ни и по ум и по воля и по характер. Заслужено бе любимец и на учители и на ученици. Загина рано, в разцвета на своите сили и младост, като директор на Одринската българска мъжка гимназия и член на Одринския Централен Революционен комитет. Той падна убит заедно с другарите си Лазар Маджаров и Георги Гашанов (също така членове на Одринския Централен Революционен комитет) при с. Лъджакъй, Деде- Агашко, през зимата на 1907г. Безспорен факт е че турските офицери от Одринския гарнизон, с които Васков е бил в най- тесни дружески отношения и на мнозина от тях частен учител по математика, със сълзи на очи са плакали, когато узнали за трагичната кончина на този рядък македонски син, който при други условия би отишел много далеч в живота.

Не по- малко свиден е Димитър Атанасов Думбалаков. Левент и мъжествен по природа. Той беше човек пряк, с благородни пориви и чувства. И залъка от устата си даваше за приятеля. От всичко най- вече той обичаше Македония. И за нея всеки миг беше готов и в огън и вода да отиде. Така той погина за нейното освобождение под Велес през октомври 1915г., в качеството си на дружинен командир от 3 пех. Македонски полк.

Лазар Маджаров, Гоце Делчев и Тодор Саев бяха натури спокойни, тихи, мълчаливи и дори меланхолични. Те притежаваха редки качества и добродетели. У тях имаше нещо, което привличаше и завладяваше. Лазар Маджаров беше неподражаем разказвач и повествовател на приказки и легенди из народния бит, които само той беше способен да предаде на чисто солунско наречие (старо- българския говор (с типичните носовки: ронка(ръка), понт(път), зомб(зъб), чендо(чедо), гренди(идва) и пр. Само той неподражаемо можеше да прочете на френски Телемах от Фенелона на прилепски диалект. А Гоце Делчев беше хала, когато с другари кукушани хвърляше камък или се надскачваше. Тодор Саев бе истински рицар без страх и без укор. И тримата заедно съставляваха въплотение на скромност, на чистота, самопожертвуване, на безкористие и на себеотрицание. Типични отшелници.

Борис Сарафов бе игрив, словоохотлив, с малки живи, черни очи, умеящ да се нагажда, да изпъква и да използва всичко и всекога. Той притежаваше властен темперамент и болезнена амбиция, които качества го караха да се надценява и дори да се самозабравя. Предпочиташе ласкателите и към тях бе прекалено щедър. Той почина от ръцете на ония, които от нищожества създаде и издигна! Между другарите на Борис Сарафов бе известен под прякора "Ойнан" и "Майстор". Ласкателите, които го убиха, наричаха го "Вашингтон", "Наполеон", "Гарибалди" и "Княз Борис Македонски". В неговото лице Македония изгуби един голям и искрено любещ свой син, който можеше да й бъде полезен в днешни дни на злочестини и тежки изпитания.

IV. ПОСТЪПВАНЕ ВЪВ ВОЕННОТО УЧИЛИЩЕ (1891 – 1894 г.)

Есента 1890г. Борис Сарафов, Димитър Атанасов Думбалаков и Димитър Пажев постъпиха във военното училище в София. Те бяха в постоянна преписка с нас в Солун и редовно ни пращаха чрез австрийската поща разни български и руски списания, книги и вестници, предимно с патриотично, революционно и военно съдържание. Това наше духовно богатство, книгите, ние скривахме в къщата на съученика ни Петър Мацанов, от където в неделен ден ни се раздаваха на ръка, като нафора.

На следната есен в 1891г. почти целия наш кръжок, с изключение на неколцина, постъпи във военното училище, като по тоя начин същия кръжок с всичките му идеи, цели и задачи пренесохме го в София. Тук ние влезохме в прека връзка с македонската студентска група при Софийското Висше училище, както тогава се именувахе сегашния университет, която група издаваше едно списание "Лоза", списвано на западно- македонски говор.

Опознахме се със студентите Дамян Груев от с. Смилево, Битолко, Петър поп Арсов от с. Богомила, Велешко, Никола Наумов и Христо поп Коцев от Щип, Пере Тошев и Димитър Мирчев от Прилеп, Лазар Димитров от с. Лазарополе, Дебърско, Христо Матов от Струга и други, в чийто квартири се събирахме в неделни и празнични дни и обсъждахме въпроси от политичен, обществен и икономически и революционен характер. Въодушевяхме се от северо- американските революционери, от южноамериканските бунтовници (гверилияси), от френските якобинци, от италиански карабонари, от руските нихилисти и от полско- маджарските патриоти.

Дамян Груев, Пере Тошев и Христо Матов бяха с различни темпераменти и характери и от себе си представляваха три отделни миогледа.

Дамян Груев бе по душа и по сърдце благ, тих, открит, незлоблив, съобщителен и всекога разсъдлив. По идеи клонеше към руското народничество и като че ли се намираше под влиянието на Герцена и Степняка. Не беше социалист, нито пък некога е бил поклонник на Карл Маркса.

Пере Тошев беше със сангвиничен характер. Доверчив, сърдечен, прямолинеен, прекалено скромнен и всекога наклонен към примирение. По умствения се склад той с нищо не отстъпваше на Дамян Груев и между тях имаше доста допирни точки и като че ли двамата се допълваха един друг. Пере Тошев като че ли се намираше под влиянието на Лаврова и Бакунина, но имаше нещо мистично, Толстоевско. Той беше голям фаталист.

Христо Матов беше пълен контраст на поменатите двама. Несъобщителен, прикрит, песимистично и опозиционно настроен и с никого несъгласен. Скептик и на устните му всекога стоеше типичния негов отговор:- не ме убеди! Притежаваше познания, упорит характер и бе по- скоро годен за кабинетен човек, отколкото за революционер.

Към нашия кръжок в София се присъединиха още юнкерите македонци: Софроний Стоянов от с. Цер, Кичевско; Петър Кушев от Велес; Юрдан Венедиков от с. Баня, Разложко; Борис Дрангов от Скопие; Ефтим Китанчев от с. Подмочени, Ресенско; Стамат Стаматов от Дебър; Боголюб Марков от с. Скребатно Неврокопско; Димитър Мициев от Горна Джумая и братя Владимир и Владислав Ковачеви от Щип. Числящите се в тоя кръжок дадохме тържествено, че след производството ни в офицерски чин, нито един от нас не ще остане на служба в България, а всички ще се завърнем по родни крайща, като учители, свещеници, лекари или на работа при бащите си и ще посветим живота се на служба на своя злочест народ. В памет на това обещание обещание се и фотографирахме през февруари 1892г.

В началото на 1892г.в Цариград падна убит българския посланик Доктор Г. Вълкович, а малко по- късно убит бе в София, министърът на финансиите Хр. Белчев. Поради тези преосъдителни политически убийства една нищо неоправдана македонофобия бе обзела главите на тогавашните български управници, които беха станали безогледни към всичко македонско. Много македонци общественици, учители, чиновници, търговци, студенти и дори ученици, макар и съвършено невинни, бидоха подложени на грозни изтезания и осъдени.

На тая македонофобия щехме да станем жертва и ние тримата другари юнкери Борис Сарафов, Димитър Атанасов Думбалаков и аз. Един зимен празничен ден се връщахме в училището от отпуск и бързахме за вечерна проверка. На улица "Търговска", пред джамията, забелезахме един стражар да бие немилостиво стоящия на тротоара продавач на печени кестени, да го псува с изразите : "мама ти македонска" и с един ритник му разсипа таблата. Тримата се затекохме и изтръгнахме от ръцете на озлобения и свиреп полицаи неизвестния македонец, комуто помогнахме да си прибере разсипаните кестени и пари.

Докато ние помагахме, видехме се заобиколени то стражари, начело с един помощник пристав, който ни заяви, че сме арестувани и заповеда на стражарите да ни отведат към

участъка. Обърнахме им вниманието, че ние сме военни лица и полицията не може нас да арестува. Поканихме пристава да отидем заедно до военното училище или до военното коменданство и там да се оплаче против нас, ако в нещо сме се провинили. Приставът продължаваше да настоява на своето и да псува със следните изрази: "мама ви македонска". На пристава направих бележка да не псува македонската майка, защото псувайки нас, той псува министъра на правосъдието Доктор К. Поменов, псува съпругата на министъра на вътрешните работи Д. Петков, псува главния касационен прокурор Ив. Каранджулов, псува председателя на апелативния съд Урумов, които всички са македонци.

Никакво опомнюване. Намирайки се в положение на самоотбрана и за да запазим честта на мундира и на училището, ние решихме на всяка цена да си пробием път, та ако ще би и мъртви да паднем. С извадени ножове ние тримата дружно се хвърлихме върху побеснелия пристав и неговата стража, като в тоя момент бехме подпомогнати и от други наши другари юнкери. Ние успехме да обезоръжим самозабравилите се полицаи и ги поведохме към нашето училище.

Дежурният офицер капитан Василев, като изслуша рапорта и нашите обяснения, поздрави ни за доблестното държание, а доведените полицаи с пристава изпрати във военното коменданство.

Подир няколко дни офицера от нашата рота капитан Парушев поверително ни събщи, че министър- председателя Ст. Стамболов настойчиво искал нашето изключване от училището и изпращането ни в полковете. Началника на училището подполковник Паприков, обаче, енергично се застъпил за нас пред Княза и пред военния министър и недопуснал тоя произвол и това вмешателство.

На това гонение се дължи, че студентите македонци Дамян Груев, Пере Тошев и Никола Наумов без време напуснаха университета и избегаха в Македония, дето станаха учители в Солун, в Щип и в Прилеп.

На следната 1893г.същите, подпомогнати още от солунския книжар Иван Хаджи Николов, от учителите Туше Деливанов, Бано Кушев, Никола Бояджиев и Георче Петров, положиха основите на Вътрешната Македонска Революционна Организация с комитети в Солун, в Щип, в Прилеп, в Битоля, в Ресен, във Велес и в Кукуш.

За това велико събитие ние, юнкерите- македонци, бехме осведомени и знаехме, като копнеехме от желание, час по- скоро да се намерим сред своите повдигащи се братя за борба с вековния тиранин.

В началото на август 1892г., по случай откриването на първото промишлено-индустриално изложение в Пловдив, нашето военно училище заедно с I пех. Софийска дивизия замина за тоя град. Похода извършихме пешком, като разстоянието от 170км.изминахме за пет дни. Минавайки през Вакарел, Ихтиман и Ветрен началството ни предупреди да се предпазваме от близко общуване с населението от тия селища, защото 50%били заразени от сифилис. Страх и трепет облада всички ни и не смеехме дори млеко и яйца да си купим, за да не се заразим. Отказахме се да вкусим и от прочутото ветренско вино, което бележития френски поет Ламартин в своите пътни записки сравнява с прославените французски вина Бордо" и "Шампаня".

Градовете Пазарджик и Пловдив на нас, македонците- юнкери ни направиха тягостно впечатление със своя небългарски колорит. Освен турски и гръцки, никакъв друг език не се чуваше. В тия градове гърците имаха свои владици , черкви, училища, пансиони, силогиси (читалища), патриотични клубове, издаваха вестници, които безпощадно усмиваха всичко българско. На место с българското трицветно знаме, гърците си позволяваха да окичват своите домове и магазини с гръцки флагове.

Каква голяма разлика намирахме между обългарения Солун и зададения в гърцизъм Пловдив или "Филипополис" (Филибе), както по онова време обичаха да го именуват!

След откриването на изложението произведоха се големи маневри с три мобилизирани български дивизии към Родопите. Повториха се нагледно станалите по тия места през освободителната война кръвопролитни боеве, където генерал Гурко унищожил последните остатъци от армията на Сюлейман паша през януари 1878г.На тия маневри присъствуваха Князът, министрите, един висш военен турски паш и чуждестранни военни аташета.

На следната година такива също маневри се произведоха около Радомир и Коњовските висоти, по посока на Дупница и Кюстендил, към Македония. Участващите в тия бойни учения колко много копнеехме от желание, щото всичко това час по- скоро да стане една пълна действителност!....

По онова време турското правителство бе поставило въвн от законите българското население в Македония и Одринско и чрез най- крути мерки, затваряния и осъждания се

домогващи да преобърне българските народни (екзархски) училища и черкви в частни, та когато и да пожелае, да може да ги затваря. По повод на тия пъклени турски замисли в България станаха повсеместни митинги и се чакаше, щото българското правителство да се намеси в тая неравна борба и предотврати грозящата опасност за българското народно дело. Може би поменатите големи военни маневри беха една внушителна демонстрация, насочена открито против Турция. И наистина, тия маневри произведоха, дето трябва, желания ефект. В Македония и в Одринско повея друг вятър. Турското правителство стана по-отстъпчиво и се отказа веднъж за всекога да преобръща българските черкви и училища в частни. В добавък и за удовлетворение на справедливите български искания, Българския Екзарх получи пет берати за владици в Охрид, Скопие, Битоля, Дебър и Велес.

ИЗКЛЮЧВАНЕТО МИ ОТ ВОЕННОТО УЧИЛИЩЕ

На 2 август 1894г., в деня на възшествието на Княз Фердинанд, свършилите с успех юнкери от нашия випуск требваше да бъдем произведени в пръв офицерски чин-подпоручици. Поради некакви глупави и нищожни икономии нашето производство в офицерски чин се отложи за след 5 месеца, - за 1 януари 1895г. По повод на това отлагане неизвестен "герой", скрит зад гърба на своите другари и за техна сметка написал заканаелни и обидни писма до княза, до министрите, до началник щаба на армията и до началника на военното училище. Началството не си даде труд да открие автора на тия подли писма, а само по едно голо подозрение безапелационно изключи от училището и изпрати в полковете като прости войници около шестнадесет невинни юнкери от випускния клас. Между тия невинно пострадали попаднахме и ние двамата с Гоце Делчев.

Гоце Делчев обаче се възползва от своя турски паспорт и не отиде в полка, а веднага замина за Македония и стана учител в Щип при Даме Груев.

Аз бех пратен войник в 6 пех. Търновски полк, командуван тогава от полковник Иван Цончев (известния македонски генерал Иван Цончев), който се отнесе много съчувствено към мен. Той ми зачете трите години във военното училище, като прекарани на действителна служба и ми предложи, ако желая, да остана в полка и да чакам производството на другарите си, или да се уволня. Покрусен от голямата неправда, предпочетох последното и последвах примера на Гоце Делчев.

Няколко месеца след другарите и ние изключените бидохме произведени в офицери, но аз не се върнах вече на военна служба.

V. ОТИВАНЕ УЧИТЕЛ В ДУПНИЦА • ОБРАЗУВАНЕ НА
МАКЕДОНСКИ ДРУЖЕСТВА • ПЪРВИЯ УЧРЕДИТЕЛЕН
МАКЕДОНСКИ КОНГРЕС • СЪЗДАВАНЕ НА ВЪРХОВЕН
МАКЕДОНСКИ КОМИТЕТ • ИЗБИРАНЕ НА ТРАЙКО
КИТАНЧЕВ ЗА ПРЪВ ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ВЪРХОВНИЯ
МАКЕДОНСКИ КОМИТЕТ

След напускането на военната служба се опитах да стана екзархийски учител, къде да е в Македония, но ми отказаха под благовидния предлог че не съм турски поданик.

Готвех се да замина за Русия, но Трайко Китанчев, който скоро бе излезнал от Хасковския затвор, раздума ме. Той ми каза, че сега, след падането на Стамболовия режим, за нас, македонците, се откри вала широко поле за работа. Обърна ми вниманието върху обстоятелството, че Турция е поставена на тежки изпитания, поради възстанията в Армения, Крит, Арабия, Сирия. И че само ние, македонците с ме мълчали. А време било да се заловим мъжки за работа и да заставим Европа да се заинтересува за нашата съдба и да даде предвидените в чл. 2 от Берлинския договор реформи на Македония. Предложих услугите си и със съдействието на Трайко Китанчев назначиха ме прогимназиален учител в пограничния град Дупница. Преди да замина за там, имах няколко продължителни срещи със същия, който ми даде ценни съвети за работата ми в училището и нужните упътвания за предстоящата ми дейност сред македонската емиграция, която в тоя край съставлява половината от населението. Голямото желание на Трайко Китанчев беше, щото македонската емиграция да се отърси от пагубната апатия и със силна вера да заработи за освобождаването на своя роден край. А това щяло да се постигне, като се организира емиграцията в родолюбиви дружества, с точно определени цели и задачи, които дружества да стоят далеч от партийните борби в Княжеството и да служат за обединително звено не само за всички македонци, но и на всички българи. Според него всеко начинание в тая посока трябва да носи чисто народен характер.

През октомври 1894г. заех учителското си място в Дупница и още от първите дни влезох в познанство и в близко общуване с по- видните македонци, дупнишки граждани.

Македонската емиграция в Дупница заварих разединена, без никакво македонско идейно съзнание, мнозина беха забравили своите родни краища, а някои, по- заможните, дори се срамуваха от своето македонско произхождение. Само бедната класа македонци намерих приютени и сгрупирани в един отделен квартал, известен под името "Бешика" или "македонската" махала. Жителите на тоя квартал беха повечето от ония македонски покрайнини, чийто села и самите те беха взели най- живо участие в големото Кресненско въстание, след потушаването на което масово емигрирали в България и се поселили в пограничните градове и села. Дупничани наричаха жителите на "Бешика" с обидното прозвище "харамии". С малки изключения тия "харамии" беха бедни и скромни хорица, които с голем труд изкарваха прехраната си. Но това не им пречеше да бъдат люде с независим и свободолюбив дух, волеви, характерни, прями, храбри, честни и не само не се срамуваха, но се гордееха с македонското си име. Те поддържаха македонските си обичаи и нрави, беха гостолюбиви и си говореха на своето македонско звучно наречие, което и налагаха на дупничани. От себе си те представляваха нещо сходно с руското казачество "запорожци".

И право е. Когато преди 30-40 г. в Македония немаше никаква македонска революционна организация и турските управници, бейюве, аги и спахии безпрепятствено и безнаказано грабежа и убиваха, тогава тия "харамии" беха единствените, които имаха куража да навлизат в Турция с пушка в ръка и да се явяват покровители и спасители на беззащитното българско население и да служат като контра- шайки против турските разбойнически банди. Един ден безпристрастния и справедлив историк ще признае заслугите на тия скромни ратници "харамии", които самоотвержено са работили за свободата на своя народ и ще им отреди прилично место.

В Дупница заварих още живи, бодри и готови за нови подвизи именити борци каквито беха Кочо Лютата от с. Левуново, Мелнишко; Дедо Паласкар от с. Броди, Серско; Дали Тодор от с. Белица, Разложко; Дедо Анго от с. Св. Врач, Мелнишко. Първите двама съратници на Раковски, Левски, Караджата, Македонски и Хаджи Димитър в Крит, в Сърбия и Румъния, а третия неразделен другар на Бенковски през Априлското въстание. Те получаваха скромни пенсийки от по 30 (тридесет) лева и едва се прехранваха, но никога не роптаеха против своята съдба, никога не се разкайваха, че са работили и страдали за народа си и че сега им се отплаща с черна неблагодарност. Напротив, те беха взели живо участие в Кресненското въстание и в Сръбско- Българската война с капитан Паница, па и по сетне във въстанието през 1985г.

Сближих се и твърде скоро се сприятелих с другарите на Стоян войвода, душата на Кресненското въстание. Те беха воиводите Тодор Тетимов от с. Ковачево, Неврокопско; Иванчо Инджето от с. Хаджий- Бейлик, Демир- Хисарско; Стою Костадинов от с. Скрижево и Кочо Меструка от с. Тръстеница Драмско; Георги Мухчината, влах, от с. Ливада, Мъгленско; Колю Ризов от с. Влахи, Мелнишко; Кръстю и Иван Захаријеви от с. Ореховица, Серско; Кочо Крилчов от Петрич; Дончо Златков от с. Палат, Петричко и дедо поп Димитър Рибнишки от Мелешевско.

Поменатите войводи с отворени обятия ме приеха в средата си, с ентузиазъм възприеха моята мисия и ми се довериха. Чрез тях и с тях започнах аз да работя сред македонската емиграция в Дупница и селата Рила, Кочериново, Бобошево и Баня.

В първите дни на ноември 1894г.1 при масовото стечение на емиграцията, поставиха се основите на първото Дубнишко Македонско Благотворително Дружество, което се именува "Георги Измирлиев Македончето" в чест на тоя мил апостол- революционер от Горна Джумая, а обесен в гр. Горна Оряховица в 1876г., който то бесилото бе се провикнал:- Колко е сладко да се мре за отечеството! . . . В настоятелството на това дружество влезоха следните лица: председател Н. Падарев, адвокат родом от с. Гайтаниново, Неврокопско; подпредседател С. Харизанов, адвокат родом от с. Влахи, Мелнишко; касиер Иванчо Чапрашиков банкиер, родом от Горна Джумая; секретар К. Кондов* учител, родом от Прилеп; домакин- библиотекар Ив. Кръстев, учител родом от с. Драглища, Разложко; съветници: войвода Иванчо Инджег ., родом от гр. Крушево, Пешо Хаджи Василев, търговец родом от с. Влахи, Мелнишко; Ангел Влаха, кехая родом от Серско и Георги Христов, аптекар родом от Горна Джумая.

Още в първите дни от своето съществуване македонското ни дружество свика общоградски митинг по повод кланетата в Македония и Армения. Митингът бе масово посетен от целото гражданство и говорихме подпредседателя С.Харизанов и аз. Резолюцията на митинга се ?..? в София до представителите на великите сили, до министър председателя, до председателя на Народното събрания, до македонското дружество в София "Братски съюз" и до вестниците. С резолюцията се искаше прилагането в Македония , Одринско и Армения на предвидените в чл. чл. 23 и 62 от Берлинския Договор реформи.

В скоро време македонското ни дружество стана културен, просветен и обществен център за Дубница и околията. Почти всяка неделя и празник уреждаха се популярни сказки върху политически, икономически и стопанствени въпроси, които сказки се посещаваха масово не само от македонската емиграция, но и от гражданството. Даваха се вечеринки, представления и се организираха вечерни училища за неграмотни македонци и македонки. На последните се преподаваше още кроене, шиене и ръкоделие.

За напредъка на дружеството ни много нещо допринесоха и дадоха скромните и работоспособни учителки: Ефросина Илиева, Ана Кертева, Мария, Йосифова, Екатерина Стоичкова, Йордана Василева и учителите: Н. Падарев (син), Ив-Кръстев, Ив. Вучков, Ив. Попов, Ал. Янев, С. Величков и директора Мирков. Не по- малко грижи положиха за преуспеването на дружеството гражданите Н. Падарев (баща), С. Харизан . в, Змияров, Мичиев, Ив. Чапрашиков, братя Бошкови, Ив. Козарев, братя Накови, братя Хаджи Василеви и др. А в с. Рила братя Давидко и Иван Панайотови, ПетърГеоргиев, Христо Лазаров, братя Мечкарски и в с. Бобошево братя Кацарови, Алексиев и енорийския свещеник, чието име и фамилия съм забравил.

VI. СВИКВАНЕ НА ПЪРВИЯ УЧРЕДИТЕЛЕН
МАКЕДОНСКИ КОНГРЕС В СОФИЯ

По инициатива на една временна комисия от страна на столичните македонски дружества: "Св. Св. Кирил и Методи", "Братски съюз", "Автономна Македония" и "Македонски глас" свика се първия учредителен конгрес от представители на всички съществуващи македонски дружества от България и Ромъния, който на 19 март 1985г.бе открит в София, в салона на Славянска беседа и продължи до 28 същия месец. Присъстваха (61) шестдесет и един делегати и заседанията се водеха при закрити врата.

Дубнишкото македонско благотворително дружество "Георги Измирлиев" се представляваше от двама делегати: от касиера Ив. Чапрашиков и от секретаря К. Кондов (от мен).

Ентусиазма сред делегатите бе неописуем. Едни плачеха от радост и умиление, наричаха конгреса македонско народно събрание, а други се прегръщаха и си благопожелаваха среща в свободния Солун.

Най- старият делегат В. Диамандиев, от гр. Охрид, живел и учителствувал дълги години в Русия, където заедно с Жинзифов, Станишев, Стоянов и други македонци непрестанно е работил за Македония, с приветствена реч обяви конгреса за открит. Самоотверженият народен трибун Трайко Китанчев бе посочен за председателствующ конгреса. А между избраните няколко секретари в бюрото попадна и моята скромна личност.

Сладкодумния Трайко Китанчев при откриването и закриването на конгреса произнесе две високопатриотични и пророчески речи, чийто силни и искрени слова, пълни с любов, с истина и с вера, още звучат в ушите ми и до гроб не ще ги забравя. Обръщайки се към делегатите, той казваше:- Всекъде и всекога нека мислим, говорим и работим за Македония с безкористие, със себеотрицение и със самопожертвование, защото без тия добродетели е невъзможно никакво родолюбие. . . .

По решение на конгреса всички македонски дружества в княжеството се обединиха в единна легална патриотична македонска организация, начело с (20) двадесет членен ВЪРХОВЕН МАКЕДОНСКИ КОМИТЕТ със седалище в гр. София. За председател на първия Върховен Македонски Комитет с единодушие бе избран всеобщия любимец Трайко Китанчев. В последното си заседание конгресът с акламации реши да се изпратят следующите три телеграми:

I. ПЕТЕРБУРГ

ЕГО ИМПЕРАТОРСКОМУ ВЕЛИЧЕСТВУ ГОСУДАРЮ НИКОЛАЮ II

Конгрес делегатов македонских дружеств и колоны в Княжестве Болгарском и в Румынии осмеливаются от имени своих страждующих братьев и соотечественников в Македоний и в Адрианопольской области потвердить перед столам Вашего Императорского Величества свои чувства глобучайшей признательности и благоговения к великому братскому рускому народу, олицетворенному в Височайшей особе Вашего Императорского Величества, как наследника Царя Освободителя и изпольнителя Его заветов.

II. ПЕТЕРБУРГ

ГРАФУ НИКОЛАЮ ПАВЛОВИЧУ ИГНАТИЕВУ

Конгрес делегатов македонских дружеств и колоны в Княжестве Болгарском и в Румыний, собравшихся в Софии для изыскания средство к облекчения участи своих соотечественников в Македоний и в Адрианопольской области, в последнем своем заседании, единодушно решил выразит Вашему Сиятельству свои чувства глубокого уважения и признательности за Вашу деятельность в пользу болгарского народа твердо веруя, что Ваше Сиятельство и вперед не откажетесь быть заступником угнетеных христианских народов Балканского Полуострова.

III. ХАВАРДЕН- АНГЛИЯ

УЙЛИЯМУ ГЛАДСТОНУ

Конгресът от делегатите на македонските дружества в Българското Княжество и Румъния, събран в София да обсъди средствата за облекчение на своите съотечественици в Македония и Одринско в последното си заседание единодушно реши: да Ви изрази своите чувства на дълбока благодарност и признателност за благородното Ви и хуманно застъпничество през 1876г.в полза на угнетения български народ и да Ви изкаже своята надежда, че и за напред Вие не ще се откажете да издигнете пак мощния си глас в полза на страждующите и неосвободени още от турското робство христиански народности.

Освен това конгреса избра и една депутация, която да поднесе адрес на българския княз Фердинанд и да го замоли да се застъпи за нашите братя в Македония и Одринско.

Депутацията бе приета в двореца на 10април с. г. и в отговор на нейния адрес княз Фердинанд държа една доста дълга и наставническа реч, в която той подчерта, че като българин и той милее за добротостта и благополучието на всички българи, било те вътре или вън от пределите на Княжеството. На няколко пъти той повтори, че съчувства на македонските българи и се надява чрез своето застъпничество пред султана да спечели по-широки права за тях.

Конгресистите не бяха се още разотиили, когато председателят на македонския конгрес получи от благородния граф Игнатиев следната телеграма отговор:

СОФИЯ- КИТАНЧЕВУ

Благодарен за памет. Неизменно сочувствувам благу е освобождению единоверных и однокровных братьев.

Игнатиев

След закриването на конгреса по важни организационни работи останахме в София по един делегат от всяко дружество. В течение на два дена заседавахме в помещението на В. М. К., над днешната дрогерия "Златен лъв" на ул."Мария Луиза". Председателят на В. М. К. Трайко Китанчев със свойственото си красноречие и убедителност обрисова плачевното положение на българското население в Македония и в Одринско, което никога не е било толкова непоносимо, както в последните няколко години. Населението било доведено до отчаяние от беззаконието на властта и от безчисленото множество разбойнически банди. Изтъкна, че урожай през изтеклата година там бил свършено слаб, че населението едва се прехранвало през зимата, че и предстоящата реколта не обещавала нещо по- добро. С голяма положителност може да се предскаже, че настъпващата пролет ще бъде една от неспокойните за Турция и частно за Македония, заяви Китанчев. По повод на това той припомни, че повелителен дълг се налага на македонската емиграция да бъде нащрек и готова за всяка изненада. Декларира, че В. М. К. при развиващите се събития ще изпълни своя дълг, както интересите на отечеството диктуват. Препоръча се на дружествата да организират групи от желаещи младежи, които в неделни и празнични дни да се обучават в оръжие и на стрелба. Същите да развият трескава деятелност по набавянето на парични средства, закупуване и събиране на доброкачествено оръжие и да не остане вън от дружествата нито един македонец.

ОРГАНИЗИРАНЕ И ИЗПРАЩАНЕ В МАКЕДОНИЯ НА ПЪРВИТЕ РЕВОЛЮЦИОННИ ЧЕТИ

В края на март 1895г.от В. М. К. се получи тайни писма, подписани лично от председателя Трайко Китанчев. Препоръчваше се на нашето дружество да формира от подготвени момчета две три малки четици, които под войводството на изпитани, честни, самоотвержени и познаващи добре местата и населението войводи да се пуснат в Македония и да действуват по двата бряга на р. Струма. Получиха се не печатани инструкции за действията на тия четици. На последните се възлагаше задачата да бъдат закрилници на населението и по указание на последното да прочистват безпощадно селата и околиците злосторници и насилници турци. Същите да действуват светкавично, да не оставят никакви следи и на всякъде и във всичко пълно безкористие.

В първите дни на април с.г., на път за Рилския манастир, мина през Дубница Пловдивския митрополит Натанаил, родом от с. Кучевища Скопско, който е взимал живо участие в черковно- училищните борби и по време на Кресненското въстание е бил председател на "Временното Македонско Правителство". По покана на дядо владика явихме се при него касиера на дружеството Ив. Чапрашиков и аз, който н и съобщи че бил натоварен лично от председателя на В. М. К. Трайко Китанчев да се срещне с нас. Той предаде на касиера една внушителна сума с поръка:- с половината да се закупува доброкачествено оръжие, а другата половина да послужи за подпомагане на семействата на ония, които бяха взели участие в четите.

Подир няколко дена посетиха града и секретарите на В. М. К. Никола Наумов и Тома Карайвов, които най- обстойно се запознаха с работите на дружеството ни, с направеното в духа на тайните писма и с някои от войводите, чийто чети след няколко дена щяха да навлязат в Македония.

Към средата на април 1895г.изпратих първата революционна четица от (11) единадесет човека под воеводството на влаха- каракачанин Георги Мухчината, който бе един скромен и безкористно предан на освободителното дело ратник. Той работи доста умело и по двата бряга на р. Струма, в Демир Хисарско и в Поройско. Погина есента 1895г.около гр. Сер при смелия опит да освободи от затвора своя брат.

Наскоро и почти едновременно изпроводих четиците на дедо Анго, на Кръстю Захариев и на Иван Пашата със задачата:- първите две да действуват в Мелнишко и в Серско, а последната в Петричко и Мелнишко.

Преди празника Св.Кирил и Методи изпроводих до самата граница, при Бозовая, петата по ред чета, под войводството на добродушния и интелигентен войвода Кольо Ризов, с поръка да оперира из Кресненското дефиле и да държи тесна връзка с четите от десния бряг на р. Струма.

От В. М. К. получавах насърчителни писма, в които се даваха сведения за дейността на четите в Македония и за радушното им посрещане от населението. В същите писма се подчертаваше отрадния факт, че четнишкото движение в Македония е предизвикало голямо смущение пред европейските дипломати.

В едно от тия писма се загатваше, че по повод масовите кланета в Армения и въстанието на о. Крит предстоящо било свикването на една конференция. Удобен и благоприятен момент бил да се постави на зелената дипломатическа маса и Македонския въпрос, та с нищожни жертви да се изтръгнат предвидените реформи за Македония в чл. 23 на Берлинския договор.--- Наблягаше се, дружеството ни да засили своята деятелност и да се организират чети от по- голям състав, за по- решителни действия.

Дружеството ни употреби свръхчовешки усилия за да изпълни поне отчасти исканията на В. М. К. по организиране и въоръжаване на новите големи чети.

От София се получи недостатъчно оръжие. За това трябваше да се търси и набавя такова от околията, каквото и в действителност се намираше. С тая деликатна и важна работа бе натоварен енергичния и познатия в целия край Стоил Просяка, който с редка добросъвестност закупуваше и снабдяваше дружеството ни със съвършено здрави пушки, доброкачествени патрони и на много износни цени. На Стоил Просяка бяха дадени наставления да закупува предимно мартинови пушки, с каквито по това време беше въоръжена турската армия и всеки почти турчин,- та при нужда да могат четите по- лесно да си набавят патрони за своите пушки.

По настояването на члена от настоятелството, аптекаря Георги Христов, натоварен бе да закупува оръжие и неговия зет Никола Малешевски.

Не след дълго време констатирах, че въпросния нов купувач на оръжие Никола Малешевски бе започнал прекомерно да злоупотребява с даденото му доверие и да набавя съвършено негодни пушки и патрони- на цени двойно и тройно по- скъпи от тия на Стоил Просяка.

Горното съобщих поверително на аптекаря Георги Христов, който обеща че ще застави зета си Никола Малешевски да повърне негодните пушки и патрони и да се съобразява с цените на Стоил Просяка. Чаках, но нищо не се направи. Разбира се, след проявената престъпна недобросъвестност от страна Малешевски, дружеството ни престана да се ползва от неговите скъпо платени услуги.

Един ден дойдоха у дома на гости учителите Димитър Хаджи Димов, Никола Пъдарев, Александър Янев и уважавания гражданин Иван Козарев, заслужил македонски учител и бивш емигрант в Русия през режима на Стамболов. Последният ми подаде книгата "Доклад на Парламентарната Анкетна Комисия по анкетиране делата и управлението на Кабинета на Ст. Стамболов за периода от 1887 до 1894 години". В отдела "Шпиони" на тоя доклад Хаджи Димов ми посочи името на Никола Малешевски.

И от други граждани чувах, че Никола Малешевски е бил наистина опасен шпионин през режима на Ст. Стамболов, който без гризана на съвест е предавал на властта невинни граждани и селяни, като опасни "русофили" и противници на тогавашния режим. Доста македонци безпричинно са пострадали поради лъжливите доноси на същия.

Тогав ми стана ясно, защо цялото дупнишко гражданство без изключение презираше и отбегваше шпионина Никола Малешевски и защо самите македонци наричаха Малешевски с позорното име "Юдата".

ПРЕДСЕДАТЕЛЯТ НА ВЪРХОВНИЯ МАКЕДОНСКИ КОМИТЕТ ТРАЙКО КИТАНЧЕВ В ДУПНИЦА, В РИЛСКИЯ МОНАСТИР. С НЕГО ДО СОФИЯ И СРЕЩАТА С БОРИС САРАФОВ.

В края на месец май 1895г.председателят на В. М. К. Трайко Китанчев през Кюстендил пристигна в Дупница и посрещнат бе царски от целата македонска емиграция. В големия театрален салон на училището. "Пансиона" и при небивало стечение на граждани Трайко Китанчев със своето увлекателно и живо слово говори повече от три часа върху злободневният Македонски въпрос, във връзка с общобългарските интереси. Когато Трайко Китанчев говореше и описваше страданията и теглилата на братята македонци отвъд Рила и

Осогово, много граждани и корави харамии плачеха с глас. Дупнишкото гражданство без разлика на политически убеждения разбра, че Македонския въпрос е всебългарско дело и разрешението на тоя въпрос трябва да интересува всички българи. От тоя ден отношенията на Дубнишкото гражданство към македонската емиграция коренно се промениха.

На другият ден Трайко Китанчев и аз заминахме до селата Бобошево, Кочериново, Рила и Рилския манастир, придружени от войводите Кочо Лютата, Иванчо Инджето, Стою Костадинов и Кочо Муструка. На всякъде бяхме посрещнати радушно. В Рилския манастир гостувахме у егумена архимандрит Теофилакт, съученик на Гр. Китанчев от Киевската Духовна Академия. Егуменът и братята от манастиря обещаха своята морална и материална поддръжка към освободителното македонско дело. Манастиря отпусна над двеста комплекта долни дрехи, чорапи, навуца, цървули, кърпи, пояси и торби за раници. Също така се нареди да се дава подслон и безплатна храна на проходящите чети.

Рилския манастир в лицето на братята монаси има голям дял в освободителното македонско движение. Няма да преувелича ако кажа, че Рилският манастир е дал на освободителното македонско дело с милиони лева средства в натура и приют на хиляди и хиляди бежанци и четници. Няма да се намери четник или македонски бежанец, който да е минал през манастиря и да не е гостолюбиво посрещнат, на хранен, стоплен, облечен и обут. Освен всичко това, братството на Рилския манастир е дало и редица самоотвержени борци на македонската революция, мнозина от които сложиха своите кости за свободата на Македония.

На Светата Рилска обител македонецът дължи чест и вечна признателност.

Тук, в Рилския манастир, в присъствието на егумена и на по-видните братя монаси, от името на Върховния Македонски Комитет Трайко Китанчев удостои с войводство и повери чети на Кочо Лютата, на Иванчо Инджето и на Стою Костадинов. Егуменът архимандрит Теофилакт сложи на масата евангелие и кръст и покани поменатите войводи да се закълнат, че ще служат честно и безкористно на освободителното македонско дело. От своя страна и Трайко Китанчев напомни на войводите тежката задача, която им се възлага и големите отговорности, които поемат пред Бога и пред народа, като водачи на революционни чети. Той им пожела мъжество, безкористие, себепристрашение и вера в свещената борба за свобода и човешчина.

Трайко Китанчев отказа да повери чета на Кочо Муструка, когото познавал от Сръбско-българската война 1885г., като човек покварен и користолюбив. И наистина, Кочо Муструка, минаваше за несериозен, пияница, леконравен. На младини бил известен под името "Алтън Кочо" (Златен Кочо), защото ходел окичен с нанизии от лири, пендари, махмудии и пр., което богатство пропилил в пиянство и с леки жени. Отсетне за присмех му прикачили турското прозвище "Муструк Кочо", което ще рече пройдоха, развратник и нехранимайко.

От Рилския манастир Трайко Китанчев отпътува направо за София където го чакаше неотложна работа, като покани и нас всички да го придружим до там и да получим възвания, бомби, динамит и по някоя манлихерова пушка поне за началствующите лица. С нас доде в София и Кочо Муструка, който не преставаше да моли Трайко Китанчев да му повери чета, давайки хиляди клетви и обещания, че ще бъде примерен.

Четнишкото движение в Македония бе в своя разгар. Със своите смели набези четите бяха внесли страх и трепет всред турското население. Известия за кървави срещи ежедневно пълнеха страниците на вестниците.

Колкото и маловажни да бяха първите успехи на възстанниците, но и те оказаха благотворно влияние върху по-нататъшния ход на движението. Със стотици македонски синове от България, Ромъния и от другаде напуснаха своята работа и бързаха да се притекат на помощ на въстаналите свои братя. Ентузиазма сред българското гражданство растеше и се усилваше. Постъпваха големи пожертвувания. Млади български офицери напуснаха полковете и влизаха в редовете на борците. А духът на населението в Македония бе като никога силно повдигнат.

В София се срещнах с добрия си приятел подпоручик Борис Сарафов, който ми се похвали, че след няколко дена заминава с една голяма чета, в която щели да участват още неколцина офицери. Настояваше да замина и аз заедно с него, като ми напомни даденото тържествено обещание преди три години във военното училище: - че кариера от военната служба нема да правим и че при пръв позив ще отидем да сложим своите кости за свободата на поробената родина.

За да успокоя пламения си приятел, който бе станал безпощаден към всички ония, които не бързаха като него да напуснат военната служба, да нарамят пушки и да отиват да умират за свободата на Македония, доверих му, че в Дупница са организирани и готови да минат

границата няколко чети, с една от които и аз ще заминах и понеже в тия чети нямаше офицери, настойчиво молих Бориса Сарафова да се съгласи да заминем заедно. Дума не даде. Остави да си помисли и да поговори с другарите си офицери.

Двамата отидохме до Златишкия хан, където беха отседнали другарите войводи от Дубница, с които запознах Бориса Сарафов. Последният се намираше в силно възторжено състояние; на няколко пъти той се хвърли върху мен и върху войводите да ни прегръща и целува.

Всички заедно отидохме в гостилница "Балкан", на улица "Алабинска", на вечеря, където заварихме председателя на В.М.К. Трайко Китанчев, заобиколен от своите другари от Комитета и от една внушителна група млади офицери, които се готвеха да заминат с чети в Македония. От тук вкупом се отправихме в помещението на В.М.К., където Трайко Китанчев разпредели офицерите в разните чети, като на последните даде наименования. В една обстойна беседа той изтъкна ролята на войводите и офицерите в четите, които едни с други се допълват и по права са равни. Войводите водят четите из добре познатите им места и служат за нравствена връзка сред населението, а офицерите поддържат реда, единството и дисциплината в четите. Във време на бой разпоредбите на последните са задължителни абсолютно за всички.

От страна на Върховния Македонски Комитет Трайко Китанчев връчи на всички чети по едно разкошно копринено знаме (штандарт), от едната страна разярен лъв и разчупени окови, а от другата страна лавров венец и в средата буквата "М" (Македония) с корона.

Китанчев съобщи, че четите ще действуват по точно определен план и ще им бъде връчен на изходните сборни пунктове лично от самия него.

Мнозина офицери и войводи ходатайствуваха пред Трайко Китанчев да се съгласи и повери чета на Кочо Муструка, който даваше тържествено обещание, че се отказва от своите порочни навици и за гарант посочваше мен. Кочо Муструка настояваше да замина с него в качеството на подвойвода и представител на В.М.К. Аз дадох своето съгласие и едва тогава Китанчев отстъпи от първото си решение и повери "Кавалската" чета на Кочо Муструка под мое лично поръчителство.

Борис Сарафов не пожела да се дели от другарите си и замина за град Кюстендил, където бе сборния пункт на тяхната "Солунска" чета, в която освен него влизаха още офицерите поручик Петър Начев, поручик Васил Мутафов, поручик Стойко Гаруфалов, поручик Л. Луков и подпоручик Йордан Венедиков. А войводи на тая чета беха Дедо Кацаря и Н. Караманов.

VII. ВРЪЩАНЕ В ДУБНИЦА И ИЗПРАЩАНЕ НА ПОСЛЕДНИТЕ ЧЕТИ

Намирайки се в София, аз немах смелостта съобща на родителите си, че ще замина с чета в Македония. Те и така беха угрижени от пречупването на моето бъдеще и много жестоко щеше да бъде от моя страна да им поднеса и тая горчива вест, която сигурно би ги сломила. Напуснах София при едно тъжно настроение и потеглих за Дупница, а от там за Македония без бащина и майчина благословия

Около средата на м. юний 1895г. през село Цървица и Флорош изпроводи по ред шестата чета с име "Струмишка", под войводството на доблестния Иванчо Инджето и подвойвода Дончо Златков и Кочо Крилчов. С тая чета заминаха офицерите поручик Йорданов и поручик Трнев, а секретар на четата бе учителят Димитър Лешкинов от гр. Енидже Вардар.

Фролошкият свещеник, който бе македонски емигрант, подведе четата под клетва и пожела да я съпроводи до границата. Тук той поръси с осветена вода знамето и четниците и ги напътствува с молитвата "Спаси, Господи!".

На 20 юни 1895г. изпроводи "Мелнишката" чета под войводството на Кочо Лютата, която се събираше около селото Возовая. С тая чета заминаха офицерите капитан Тодор Матров, поручик Антон Бозуков, подпоручик Спиро Костов (опълченец от Шипка), подпоручик Илия Стефанов, подпоручик Тодор Орханиев и офицерския кандидат Паруш Шиков.

На 21 юни с. г. замина Серската чета под войводството на Стою Костадинов, която имаше сборен пункт Рибните езера и Демир Капия, източно от Рилския манастир. С тая чета заминаха офицерите Тома Давидов, поручик, поручик Жостов, поручик Илиев, подпоручик Димитър Атанасов Думбалаков и подпоручик Топчев.

На 22 срещу 23 юни 1895г. изпратих последната "Кавалската" чета под войводството на Кочо Муструка, с която заминах и аз в качеството ми на подвойвода- секретар и представител на В. М. К. Четата се събираше южно от Рилския манастир, по Илиена река.

Два или три дена преди да напусна Дубница и да замина с четите, доде у дома председателят на дружеството Никола Падарев, съпровождан от Дедо Петър Сарафов, баща на Борис Сарафов. Дедо Петър бе силно развълнуван. Той ме целуна и през сълзи запита:- Костадине синко, заклевам те в млекото на майка ти, кажи ми къде е моят Борис? Защо се крие и бега от мен? Забрал ли е той, че майка му е в Либяхово и че турците могат да я арестуват и погубят!!!

Без заобикалки съобщих на разтъжения баща, че неговият любим син Борис се намира в Кюстендил и че ще замине през там със "Солунската" чета. Съобщих му още, че председателят на В.М.К. Трайко Китанчев се намира в тоя град и че след два три дена същият ще пристигне в Дубница, за да изпроводи до границата готовите чети.

Дедо Петър Сарафов подаде до Трайко Китанчев една дълга телеграма, с която молеше да се въздейства върху неговия син да не преминава границата, докато не се срещне със баща си и не получи неговото благословение. Старецът заплашваше своя син с проклятие, ако последният не дойде в ДУБНИЦА да се прости. ---Бащата искаше на всека цена да види и да прегърне може би за последен път, своя любимец - син.

Трайко Китанчев пристигна в Дубница в навечерието на заминаването на нашата чета. Той успокои стария Сарафов, като му съобщи, че неговият син най- късно след един два дена ще пристигне в Дубница и ще може да го види.

На другия ден в зори (23 юни 1895г.) Кочо Муструка и аз заминахме към границата, за да догоним четата. В село Рила ни настигна Трайко Китанчев, с когото и там се простихме. Преди раздялата той не изпусна случая да напомни на войводата Кочо Муструка дадената клетва и тържественото обещание, че ще бъде трезвен, благоразумен, въздържан и за всичко ще се съветва с мен.

Трайко Китанчев се отправи за село Бозовая, за да изпроводи "Мелнишката" чета на Кочо Лютата, след което щеше да отиде към Демир капия за да напътствува и "Серската" чета на Стою Костадинов, като ни обеща, че на път за последното място, той ще намине да се сбогува и с нашата чета.

Същия ден към свечеряване намерихме нашата "Кавалска" чета, разположена на бивак около буйни огньове под връх Айгидик, по Илиена река.

Численият състав на четите беше различен. Изпратените през пролетта беха малочислени, лекоподвижни и не броеха повече от десет до петнадесет четника, когато състава на последните чети бе от пет до десет пъти по- голем от първите. Последните чети имаха за задача не да отбегват, а да търсят противника и да влизат в открит бой с него, като с внезапни, задружни и смели удари се нанасят и тежки загуби и разколебава духа и турския аскер и башибозук.

Грамадното мнозинство от четниците беха македонски, едва ли не 95%, а по народност всички беха българи. Процентът на интелигентните сили бе доста ограничен- не повече от четири пет човека в чета.

Четите бяха въоръжени предимно с мартинови пушки, но срещаха се и берданови и кринкови такива. С манлихерови беха въоръжени само офицерите. Патроните се носеха в патрондаши и в раниците, от 250-300 броя на пушка. На всека чета дадени беха от 10 до 20 бомби (кубически), напълнени с примес от бертолетова сол и захар и възпламеняващи се чрез солна или азотна киселина, вложена в лесно чупливи стъкълца (ретортички). Всека чета разполагаше още с динамит на масури (каменоразбивателен) от 20 до 30 кг., който експлодираше чрез бикфордова връв и запалка. Четите имаха по един медицински фелдшер или добре подготвено лице за тая цел, който да даде първа медицинска помощ на заболели или ранени четници. Облеклото ни бе най- разнообразно. Войводите беха облечени в фустанели, сърмени чапкъни и на гърдите си носехме кръстосани позлатени сребърни чапрази. Други носеха гайтанлии бели чемшири и копарани, трети скромна селска носия, а четвърти българска войнишка форма. До един- беха обути с цървули. Раници (торби) имаха всички четници, в които освен патрони, носеха още по един чифт долни дрехи и по за два- три дена храна (хлеб и кашкавал).

VIII. НАВЛИЗАНИЕ В МАКЕДОНИЯ С КАВАЛСКАТА ЧЕТА
• ПОХОД КЪМ ПИРИН И МЕЛНИК • РАЗДОРИ В ЧЕТАТА

Нашата Кавалска чета до навлизането в Македония броеше около 50 (петдесет) момчета. Тя бе поделена на три взвода, а последните по на две отделения. За началници на взводовете и отделенията поставиха находящите се в четата бивши подофицери и войници. Два дена се водиха усиления занятия с четниците: обучение с пушката, боен разсипан строй (верига), приспособяване към местността, избиране на удобни позиции, охрана на фланговете и почивните места, патрули, движение и пр. произведе се и стрелба с по три патрона от 200,500 и 800 крачки разстояние. резултатите от стрелбата беха повече от отлични; почти всички четници се оказаха прекрасни стрелци.

На 26 юни пристигна при четата подпоручик Борис Сарафов, доведен при нас от рилския йеромонах Паисий, който подведе четниците под клетва и ни държа едно прочувствено слово. Последният бе родом от с. Робово, Малешевско, със семинарско образование и доста интелигентен мъж.

Борис Сарафов ми съобщи, че веднага след нашето заминаване той пристегнал в Дубница. Срещнал се с баща ми, който не могъл да му се нарадва и не се противопоставил на желанието му да замине с четите, но настоявал да замине с оная чета, която не действа към родните му краища. При това условие бащата го благословил и му пожелал да влезне като освободител в Неврокоп и в Серес.

От Дубница Борис Сарафов тръгнал да настига Серската чета на Стою Костадинов, но Трайко Китанчев, когото заварил в Рилския манастир, посъветвал го да замине с нашата чета, в която освен мен нямаше друг офицер и която също така щеше да действа в Серско. Същия ми съобщи още, че Трайко Китанчев бързал за София и не можал да се отбие при нас, за да се сбогува, но ни изпращал най-горещи благопожелания.

Борис Сарафов беше приет с отворени обятия от нас и на всички бе весело и драго, че сме спечелили един самоотвержен боен другар. Най-вече се радвах аз, че двамата с Борис Сарафов ще можем да държим четата здраво в ръцете си и да поддържаме реда и дисциплината сред четниците.

Списъкът на четниците в нашата Кавалска чета притежавах, но по независещи от мен причини той пропадна и в бележника ми личат само следните лица:

1. Кочо Муструка от с. Тръстеница, Драмско-войвода
2. Борис Сарафов от с. Либяхово, Неврокопско-подпоручик
3. Константин Кондов от гр. Прилеп-подпоручик, подвойвода и секретар
4. Владимир Бобошевски от гр. Дубница-подофицер
5. Коце Марковски от с. Банско, Разложко-подофицер
6. Иван Господарев от с. Гайтаниково, Неврокопско-подофицер
7. Давидко Марков от гр. Горна Джумая-подофицер
8. Михаил Христов от гр. Горна Джумая-фелдшер
9. Георги Панчаревски от гр. Дубница
10. Харизан Петров от с. Броди, Серско
11. Иван Захариев от с. Ореховица, Серско
12. Кръстю Аврамов от с. Скребатно, Неврокопско
13. Дуле Кръстев от гр. Охрид
14. Григор Копров от гр. Охрид
15. Спиро Петров от гр. Прилеп
16. Петър Македончето от с. Бистрица
17. Андон Стойчев от Босилеградско
18. Георги Лятровчето от с. Лятрово, Серско
19. Спиро Наумов от гр. Крушево
20. Георги Петров от с. Рила, Дупнишко
21. Иванчо от с. Рила, Дупнишко
22. Петър от с. Рила Дупнишко

и други още тридесет и две момчета, чийто имена и фамилии липсват в бележника ми.

На 26 юни 1895г. с големи трудности изкачихме и завзехме връх "Кадийн гроб", 2250 метра над морското равнище, находящ се на самата гранична линия. Както самия той, така и близко лежащите други върхове не се охраняваха нито от български, нито от турски погранични постове.

Щом слънцето се скри зад далечния Царев връх всички снемме шапки, прекръстихме се благоговейно и със страхопочитание закрачихме по стръмното нанадолнище за към измъчената македонска земя, за чиято свобода отивахме да проливаме своята кръв.

При главолонни спускания, хлъзгания, падания и неутолима жажда пътувахме почти цяла нощ и на присъмване едва слезохме в дълбокия Динков дол. За през настъпващия ден скрихме се в необятни борови гори.

Първият ден на македонска земя, 27 юни 1895г.мина благополучно, без да бъдем обезпокоявани от никого. Слънцето стоеше още доста високо над нас, когато през гъстите гори и дълбоките клисури се насочихме към селата Недобърско, Горня и Долня Драглища и слезнахме в Разложкото поле, което при всеобщо пътуване пресекохме и в зори на 28 юни се заловихме за дивния Пирин. Минахме западно край самото село Банско, родното място на историка Отец Паисий и на педагога Неофит Рилски.

Величествен и страшен е Пирин със своите зъбести върхове, които се отнасят високо в небесата и с отвесните склонове и дълбоки долища, обрасли с вечно зелени борови (мурови) гори, от които и зиме и лете тече благоуханна смола, която населението събира и употребява вместо тамян. Пред нас Пирин гореше. Той бе цел пламнал от златистите лъчи на изгряващото слънце. И неволно тогава си спомних художественото описание от Иван Вазов, в което той казва:

-- Хубава е, хубава е нашата Ирин Пирин планина! Какви високи върхове, покрити цела година със снег, какви зелени долини, какви страшни борови гори, какви дивни хубости! . .

-- Качиш ли се хе там на снежния връх, дето се въвира в небето, ще видиш на далеко други долини и планини: и Струма, и Вардар, и красивите картини на Македония, а на юг - върховете Светогорски, зад тех - Бело море, а погледнеш ли на горе, - ще видиш Бога!

Хубава е, хубава е пустата Ирин Пирин планина!

Вървахме пътя към Бъндерица. До известно място движехме се на горе по левия брег на река Глазня, а след това без никаква нужда, само по един необмислен каприз на войводата и без да се възползваме от близните мостове, които беха свободни, прегазихме ледената и бързотечна река до гуша и минахме на десния бряг. Това преминаване стана причина да намери своята смърт във водите на Глазня симпатичния момък Григор Копров, от гр. Охрид, който бе напуснал своята добра и доходна работа в Романи, за да сложи главата си в борба за свободата на своята поробена родина.

Същият ден, не далеч от село Банско, умре в ръцете ми като мъченик свидния ни другар Давидко Марков, от гр. Горна Джумая. Той бе дълбоко религиозен момък, горещо любещ отечеството си и с редка кристална душа. Умре от тъга и погнуса, защото не можеше да понася псувните, заканите, безчовечните отношения и побоища на войводата Кочо Муструка над беззащитните селяни и четници. Неговата чиста вера в светото освободително дело бе разколебана, душата му смутена и сърдцето отровено.

Написах писмо в Банско до учителите Димитър Лазаров (Мингю) и Димитър Молеров, бивши мои съученици от Солунската гимназия, с което ги молах да се погрижат за телата на удадения ни другар Григор Копров и на скоропостижно починалия Давидко Марков. Настоявах за свиждане, което не се състоя, понеже писмото било им предадено след два дена. А четата ни бе отишла доста далеч.

Петровден, 29 юни, посрещнахме в Бождовските влашки колиби, Ничовите мандри, сред вълшебните и ненагледни пирински езера.

Войводата Кочо Муструка с една компания от приближени беше напуснала четата и с кехаите пиянствуваха по влашките колиби в продължение на два дена.

Сутринта на 30 юни додоха при нас селяни от село Влахи и ни донесоха едно писмо от капитан Матров и поручик Бозуков. Последните настоятелно ни молеха да им се притечем на помощ и да им запазим гърба, защото от предния ден били ангажирани в едно големо сражение с редовен турски аскер.

Борис Сарафов и аз още същия час разпоредихме четата да бъде готова за поход, като изпратихме човек до войводата Кочо Муструка да му съобщи за полученото писмо и за направеното от нас. На дошлите селяни от с. Влахи поръчачме да съобщят на капитан Матров и поручик Бозуков, че ние им отиваме на помощ. Дадохме им писмо.

След малко се яви войводата Кочо Муструка твърде много навъсен и недоволен от направените наши разпореждания. Без са ни изслуша, той заповеда на четниците да не смеят да мърдат от местата си.

Започна да вика, че той не е дошъл да умира и да оставя вдовица и сираци. С свойствения си цинизъм захвана да удря по пояса и да казва, че без два кемера няма да се върне в Дубница.- На вас офицерите и даскалите е лесно, крещеше той, защото службата ви чака и айлъците (заплатите) ви вървят! А ние голтаците какво ще правим с праздни ръце? Пак ли ярци ще надуваме? Алтъни, алтъни!! Това искат момчетата, а не вашата "мегали идея"*7.

Кочо Муструка беше доста страхлив и за да не бъдем открити от турския аскер, който се сражаваше около с. Влахи, той вдигна четата и ни поведе точно в обратната посока. С псувни и закани той се противопостави на желанието на всички почти четници да отидем на помощ на воюващите наши другари. Към свечеряване срещнахме един керван от коне и мулета, натоварени с вино и с ракия за Мехомия и Банско. Войводата Кочо Муструка безцеремонно отби от кервана едно натоварено муле с вино и с ракия и поръча на кираджията на връщане да си го прибере от кехаята на Шатрово. Сарафов и аз заплатихме стойността на взетото вино и ракия, скришом от войводата, защото иначе той би прибрал парите и отгоре би набил нещастния винарин.

Докато минем границата войводата Кочо Муструка бе любезен, приветлив, послушен и до някъде се носеше човешки с момчетата. Щом обаче навлезохме в Турско, нервите на тоя стар харамия се развинтиха и престанаха да го слушат. Той лесно се подаваше на необуздан гнев. Безпричинно псуваше и ругаеше всекиго, а във време на поход изпитваше особено удоволствие да преуморява четниците, като не даваше дължимите почивки. Изостанали из пътя преуморени момчета най- немилостиво биеше с тоягата си.

Поради тия причини напусна четата и се завърна в България преданият другар Владимир Бобошевски. На същите безчовечни отношения се дължи и скоропостижната смърт на поменатите по- горе незабравими другари Григор Копров и Давидко Марков.

Борис Сарафов и аз бехме принудени почти всеки ден да влизаме в ролята на звероукротители по отношение на нашия войвода Кочо Муструка, който ругаеше всичко мило и свято и беше вселил грозен страх у четниците.

В Пирин, между каракачаните, Кочо Муструка съвсем се забрави. Той огради с една група от деморализирани четници, на които обещавахе кемери пълни с лири и алтъни. За неговата хищническа група имаше месо и хлеб и каймак и ракия и цървули, па и на дежурство не отиваха. Към тая привилегирована група беха се присъединили и четниците Михаил Христов, помощник аптекар в Дубница и фелдшера на четата и Георги Панчеревски, учител в Дубница.

Войводата Кочо Муструка и неговата гвардия постоянно пиянствуваха, лудееха, псуваха, тарашуваха из влашките колиби, гонеха целомъдрените каракачанки, заканваха се и се надсмиваха над всички.

Никакви съвети, никакви увещания не помагаха. Отечествен дълг те не признаваха, а клетвата беха забравили още на границата. Една бе техната цел, един бе техния идеал:- лири, лири, лири!!!... Един ден беха се загубили четниците Михаил Христов, Георги Панчеревски, Петър Македончето и още двама- трима други. Помислихме че са заминали за България. Същите бидоха доведени след два дена при четата от един каракачанин, който се оплакваше от поменатите, че ходили да тарашуват из влашките колиби, разпитвали за пътища, насила грабили хлеб, сирене, чорапи, ризи, кепета. А доведени те се извиняваха, че ходили да берат ягоди, че били се заблудили и понеже огладнели, отбили се в колибите да искат хлеб. Войводата Кочо Муструка не само не ги наказва, нито пък ги смъртва, но и поглед на упрек не им отпрати. Ако това беха сторили други четници, към които Кочо не благоволяваше, той сигурно би ги пребил от бой.

На 5 или 6 юли около Лоповските влашки колиби събрахме се четите на Колю Ризов, на дедо Анго и на Кръстю Захариев, който през пролетта аз изпратих от Дубница. По приетия харамийски обичай разцелувахме се един друг и започнахме да си разказваме своите приживелици. Трогателна беше срещата между Кръстю Захариев и неговия по- голям брат Иван, който от Дубница потегли с нашата чета.

По лицата на всички момчета се четеше особено задоволство и нескрита радост от събирането на четирите чети, защото ставахме една внушителна сила, около 80-90 (осемдесет- деветдесет) човека и можехме да предприемем вече по- смела и по- решителна акция, за което бехме тръгнали, а не да се изтегаме по влашките колиби, да пиянствуваме и да гоним каракачанките.

Само нашият войвода не бе доволен от събирането на четите, което без негово знание и съгласие уредихме.

Кочо Муструка започна на гръцки да подпитва дошлите войводи, кой ги е повикал и да им доказва и обяснява големите неудобства от това събиране. После той промени разговора на български и уж полушеговито упрекваше същите:- Защо сте се повлекли по ума на тия офицерчета!? Да не сте и вие от техната "мегали идея"?! По Пирин касапски дюгени няма да отварям и ефтино месо нема да продавам!... Аенде йок орда (мен ме нема там).

Кръстю Захариев много умело отклони разговора на другата страна, като започна да разказва как е влезал в четата в родното си село Орехово, как е гостувал в богатския манастир Св. Иван, отстоящ около час и половина от гр. Серес, как е бил посрещнат от калугерите, как е

изплашил гръцките фамилии, които летували в манастиря и как коконите дошли да го молят и пр. и пр.

Кочо Муструка изведнъж наостри уши и започна да разпитва: кои гръцки фамилии са, откъде са, има ли красиви кокони и може ли да се направи некая добра работа? Да се пленят богати гърци срещу откуп.

Правеше впечатление на всички, че макар войводите Колю Ризов, Дедо Анго и Кръстю Захариев да беа също така харамии, със слаби родолюбиви разбираня и далеч не безкористни, обаче съвсем не проличаха на Кочо Муструка.

Между поменатите и техните четници вееше дух на другарство, на преданност, на сговорчивост, на еднаква съдба и на съзнание, че един без друг не могат. Нито веднъж аз не чух, нито пък видех некой от поменатите войводи да напсува или да удари свой четник.

На 7 или 8 юли войводите и ние двамата с Борис Сарафов водихме продължителни и доста оживени съвещания за едно внезапно нападение на близко- лежащите около нас градове: Неврокоп, Мелник, Демир- Хисар и Мехомия. Борис Сарафов, аз и Кръстю Захариев настоявахме да нападнем Неврокоп, да разрушим с динамит казармите и да оберем военните оръжейни складове, като за тоя цел се възползваме от множеството каракачански коне. А останалите войводи предлагаша да се нападнат Мелник, като по- малко опасна и рискована акция. Те настояваха най- вече за това, че тоя град можели сме да вземе, много пари, като задигнат заложенници неколко мелнишки милионери гърци и самия гръцки владика, дедо Прокопий, по народност чист българин и с големи заслуги към българщината.

На 8 юли изпратихме в Неврокоп и в Мелник по двама изпитани и верни каракачани (власи) с поръка, да узнаят има ли аскер в тия градове и в околността, къде е разположен, в каква численост, кои пътища са удобни и свободни и пр. Изпратените съгледвачи на 10 юли вечерта се завърнаха и ни съобщиха, че и в двата града нямало никакъв аскер, че последният заминавал към границите и че турското население било доста изплашено. Разправиха ни още, че в Неврокоп се мълвяло за появата на две големи чети, които минали границата към Батак (четите на Стою Костадинов "Серската" и тази от Пловдив на Маламата и Фертика).

Взе се решение да се нападне Мелник. А за да заблудим турците и техните шпиони, насочихме нашите погледи и движения към Неврокоп.

От два- три дена бивакирахме на Папаз- Чаир, не по- далеч от 4-5 часа от Неврокоп. Тук войводата Кочо Муструка гостува у богатия влах Парис, негов роднина по жена.

На 11 юли, един ден преди нападението на Мелник, връщах се от проверка на постовете. Посрещна ме Георги Панчаревски, бивш учител в Дубница и числящ се в свитата на Кочо Муструка, който плахо, плахо ми събщи, че Борис Сарафов лежи болен и че имало доста признаци да е отровен. Наистина заварих другаря си Борис Сарафов отпаднал, пребледнял, да се гърчи и свива край огъня от болки. Той ми разказа, че двамата с Кочо Муструка пили топла и подсладена ракия и не след дълго почувствувал люти стомашни болки, лиги в устата и виене на свят. Борис Сарафов вярваше че е отровен. Дадохме мляко на болния и чрез бъркане в устата и масажи по корема предизвикахме бълване.

Завтекох се да диря войводата Кочо Муструка и да му искам обяснение за това нечувано злодеяние и братоубийство. В присъствието на споменатите други войводи аз се скарах с Кочо Муструка и го обвиних в умишлено отравяне на другаря ни Бориса Сарафов. Нашият спор взе твърде остър характер. Без колебание и без страх заявих пред всички на Кочо, че той вече не е наш войвода. Напомних му обстоятелството, че ако аз не бях поръчителствал пред Трайко Китанчев, той никога нямаше да бъде войвода и да получи чета.

Кочо Муструка кипна, побесня, извади своята крива пала(къса и широка сабя) и поиска да узнае кои четници са с него и кои против него.

Отдалечих се аз на хвърлей камък и в качеството ми на представител на Върховния Македонски Комитет започнах да увещавам четниците да умират за свободата на Македония, а не да ядат и пият, не да гонят каракачанките из колибите и не да пълнят кемери с лири и алтъни.

Към мен се присъединиха четниците Коце Марковски, Иванчо Господарев (роднина на Борис Сарафов), Спиро Петров, Кръстю Аврамов, Иван Захариев, Харизан Петров и още пет-шест други момчета, две от които беа от село Рила (мисля, че се именуваха Иван и Георги).

При нас дойде Георги Панчаревски, придружен от няколко четници, който ни покани от името на войводите да отидем при тех и да се разберем. Съгласих се и тръгнах, без да подозирам, че мога да бъда подмамван от един бивш учител и боен другар.

Наближих край войводския огън и седнах до приятеля си Борис Сарафов, който беше се посъвзел и започна да ми разправя, че не бил отровен, че по немане на захар, каракачаните турнали в ракията сладки коренчета и че от тех му прилошело и помислил, че е отровен.

Настояваше да се помирим с войводата Кочо Муструка и да си подадем ръка. В тоя момент отзад ми се нанесе няколко удара с приклади, ритаха ме по гърдите и в стомаха и аз паднах в безсъзнание. Помня, че ме заливаха с вода. Когато се свестих, видех се в колибата на кехаята Парис. Около мен беха наседали Борис Сарафов, Колю Ризов, Кръстю Захариев и самия кехая.

След малко влезна и войводата Кочо Муструка, който започна да ме прегръща, да плаче и да се заканва на побойниците. Станал беше по-мек от памук и ми се кълнеше, че бил ме обичал като свой син. Присъстващите настояваха да бъдат наказани примерно побойниците, да се изгонят от четата и им се даде път за България. Муструка обеща, но нищо не изпълни, защото по всичко личеше че побойниците са негови слепи оръдия.

Борис Сарафов ми обади, че върху мен са вдигнали рака и са ме ритали Андон Стойчев, по професия детектив през Стамболовия режим и близък приятел на Малешевски от Дубница, Петър Македончето от Бистрица, Дубнишко и още неколцина, всички от свитата на войводата Кочо Муструка.

А последния призна, че бил подведен от Андон Стойчев, от Георги Панчаревски и от Михаил Христов, какво уж Борис Сарафов и аз сме искали да му отнемем войводството и да го убием.

След този отвратителен инцидент и гнуснаво посегателство върху мен, интригантите не смееха да се мернат пред очите ми и се криеха в миши дупки, защото беха гузни и защото беха извършили голяма подлост по отношение на мен.

Войводите Колю Ризов и Кръстю Захариев ме посъветваха за бъда внимателен и предпазлив, защото Кочо Муструка бил човек коварен и отмъстителен.

ЗАВЗЕМАНЕ НА ГРАД МЕЛНИК. РАЗЦЕПЛЕНИЕ В ЧЕТИТЕ. СРАЖЕНИЕ ПРИ с. Либяхово И РАНЯВАНЕТО МИ. УКРИВАНЕ В СЕЛАТА Гайтаниново И Голешев.

Към свечеряване на 11 юли съединените чети напуснаха Папас-Чаир при най-сърдечните напътствия от страна на гостолюбивите каракачани, без чийто ценни услуги не бихме могли да проживеем нито е един ден в безлюдния и страшен Пирин. И храна и дрехи и цървули драговолно и безвъзмездно ние получавахме от тия услужливи планинци. Навремето те беха единствените наши куриери и укриватели. Тия безропотни македонски номади дадоха на осводителното македонско дело плеада самоотвержени безкористни дейци, като Георги Мухичината, Питу Гулев, Митре Влашето, Пуфката, Мучитано, Касапчето и др.

Взехме пътя към гр. Мелник. В авангард вървеше четицата на Дедо Анго, който на младини е стоял дълги години слуга в този гръцки град и познаваше отлично местата, пътищата и разположението.

По силното настояване на Борис Сарафов и на Колю Ризов бидох оставен с моята група, от предани мен момчета, да охранявам пътя за отстъплението и шосето Неврокоп - Мелник. Върху едни непристъпни и сипеи, между селата Сугарево и Рожен, заех позиция, не по-далеч от 3-4 километра от гр. Мелник.

В зори на 12 юли 1895 година съединените чети без никаква съпротива нахлуха в Мелник и завзеха центъра на града, "Пазарището" и гръцките квартали, разположени по горното течение на левия ръкав на Мелнишката река, наричана от гръците "Трите потока".

Находящите се в града 10-12 турски заптии (стражари) доброволно се предадоха, без да гръмнат пушка. Населението изплашено през целия ден не посме да се покаже по улиците. Само държавния ковчезник, началникът на телеграфо-пощенската станция и малоумният грък Дуката полюбопитстваха да надзърнат през портите, където били заловени и по заповед на Кочо Муструка убити. В ковчезничеството и в пощата били намерени доста големи суми.

Не беха минали нито 3-4 часа от завземането на Мелник, когато започнаха четниците един по един и на групи да напускат града и да се изтегляват по посока към Пирин.

Изпроводиох селяни да узнаят на какво се дължи това отстъпление. Не след дълго време те се завърнаха изплашени и ми съобщиха, че бил се задал аскер от към долните села и за това четите напуснали Мелник.

А истината е, че войводата Кочо Муструка, за да обсеби намерените пари в ковчезничеството и в пощата, умишлено сам предизвиква паника, че уж турска войска настъпва по реката.

Кочо Муструка задигнал до грош намерените държавни суми и заедно със своята разбойническа банда, състояща се от 10-14 човека, лудешката бегат към Шаралията и Боздаг за нови обири. Там вече открито се предават на разбойничество и успяват да изтръгнат откуп около 150 лири турски от калугерите на големия Серски манастир Св. Иван.

Умишлено предизвиканата паника от страна на Кочо Муструка внася суматоха и страх всред тържествуващите в града четници които, както и по-горе поменах, започват безредно

да отстъпват към Пирин. Борис Сарафов, Колю Ризов, Дедо Анго и Кръстю Захариев със своите чети след един два дена се намират и съберат около Шатровските и Бождавските каракачански колиби. Без да се преследвани, те отстъпват към границата и след няколко дена благополучно се прехвърлят в България.

Когато узнахме, че ние сме забравени и изоставени на собствената си участ, - на посоки тръгнахме по влашките колиби да търсим изчезналите войводи, обаче от тех "ни духу, ни слуху!". Слезнахме в селата Пирин, Храсна и Бельово. Тук ни казаха, че Борис Сарафов с една голяма чета се прехвърлил през планинския възел Парил и заминал за родното си село Либяхово. Упътихме се за там. Заловихме се за Алиботуш планина и през непристъпни висини "Чингене - Кале" излязохме на билото, наричано "Ливадето". Пред нас се откри омайна гледка: - на север като на длан виждахме Неврокоп, на юго- изток Драма, още по- нататък плодородното Съръ- Шабанско поле, през което лъкатуши бързотечната и пълноводна Места. Виждахме Кавалския залив, Бело море, планините на остров Тасос, а на юг и юго- запад виждахме Серес, езерото Тахинос, долна Струма, Св. Гора, Солунския залив, Олимп, злокобната Беласица, Огражден и целия планински лабиринт на западна Македония.

Пренощувахме при едни въглищари - българи от с. Каракьой, които братски ни приеха и нахраниха. На другия ден същите ни упътиха към селата Либяхово и Гайтаниково, лежащи на една линия под северните подстъпи на Алиботуш планина и приютени в суходолища, сред голи и стръмни ридове.

Беше 20 юли, Илинден. На юг и юго- запад от с. Либяхово по височините Стъргачи Башмандра, водеше се упорит и кръвопролитен бой. Чувахме ясно отделните гърмежи и резките залпове. Взехме удобна позиция в гръб на турците (башибозук от близките турски села Лиляльово и Ляски), които на първо време не ни забелязваха.

Оказа се, че Борис Сарафов по тия места не е идвал. Тук се сражаваше голямата Пловдивска чета, под войводството на Георги Фертика и Маламата.

Преди ден, поменатата чета безгрижно гостувала на с. Либяхово без никакви предпазни мерки. Благодарение на това престъпно нехайство от страна на войводите, турците успеват да обхванат от вси страни селото и внезапно да нападнат гостуващата чета. Последната почти не могла да се изтегли в ред от селото и да заеме подходящи позиции за отбрана и отстъпление. При такива крайно неблагоприятни условия въпросната чета води двудневен неравен бой с десеторно по- многочислен противник и показва на врага, как македонецът умира за свободата на своята измъчена родина. Четата заедно със своите войводи беше почти унищожена.

Ако има некой друг спасен от тая нещастна чета, това се дължи изключително на самоотвержеността на нашата група, която в най- критичния момент откри огън в гърба на турците и ги принуди да дадат път на недоизбитите четници, едни от които успеха да се заловят за Алиботуш и да се укрият в гъстите гори, а други да се присъединят към нас.

В тия люти боеве нашата група изгуби скромния и безропотен четник Харизан Петров от с. Броди (Серско) и ранени: четникът Кръстю Аврамов от с. Скребатно (Неврокопско) и самият аз.

Бех леко ранен в десния крак, обаче поради непревръзване раната се беше подлютила и кракът ми беше отекъл, та едва пристъпвах и непоносими болки изпитвах. На втория ден след раняването ми с големи трудности можах да слезна в с. Гайтаниково. Без колебание ме прибраха и укриха в къщата на Георги Божиков, зет на Жостови. Жена му Мария ме взе за брат си Димитър Жостов, който също беше заминал със "Серската" чета на Стою Костадинов.

Четата предадох на енергичния и интелигентен другар Иван Господарев, родом от същото село.

В това село престоях около една седмица. С нафуз под име Иван Великов, собственост на покойния генерал Иван Великов Стойков, родом от същото село, изпратен бех за с. Голешево, където ме придружи селският свещеник поп Димитър. В последното село настанах ме в къщата на чорбаджията Никола Хаджиев, един доста събуден селянин и добър българин. Запознах се с неговия по- малък син Стою, ученик в българското педагогически училище в гр. Серес, който по ваканцията беше се прибрал в родното си село на почивка. Докато позаздравея останах в това село десетина дни. Посещавах ме верни селяни и разговора ни се въртеше около българщината, екзархията, българските училища и освобождението на Македония.

И в Гайтаниково и в Голешево успех да хвърля сред добрите селяни революционното семе, което падна на добра почва. Още тогава образуваха се нещо като тайни революционни комитети, чиито членове подведоха под клетва. Поменатите са първите организирани села в Серско.

От с. Голешево, под същото име Иван Великов, през Алиботуш и големото село Крушово заминах за гр. Валовища (Демир Хисар), а от там по железницата за гр. Солун. Съпровождаше ме хитрия бърлив селянин Колю Бунгала, който отиваше в Солун да купува вехто желязо (фурда), което по тия места преработват и приготвяват петала и клинци за износ в Серес, Драма, Кавала и Ксанти. Покрай него и аз минавах за купувач на фурда и производител на петала и клинци.

Преди да продължа разказа си, за неизлишно намирам в интереса на истината да хвърля повече светлина върху историята на нашата Кавалска чета, за да разсея напластените от заинтересовани личности легенди, лъжи и клевети около поменатата чета и появилия се сред нея разкол.

- I. От целата Кавалска чета, единствена е нашата група която на 20 юли при село Либяхово води упорит и кръвопролитен бой с башибозук и редовен турски аскер и даде жертви: един убит и двама ранени четници, чийто имена споменах.
- II. Борбата ми с Кочо Муструка и с неговата разбойническа банда е моя най- голям актив и моя гордост. И днес се учудвам на редкото себеотрицание, което проявих аз на Папас-Чаир в защита на другари и на освободителното дело! Бидейки двадесет годишен момък, с риск да бъда разкъсан от една глутница мародери и разбойници, поради искреното ми желание да ги вразумя в полза на благородното освободително дело, в името на което бехме тръгнали, аз имах смелостта да изоблича престъпниците, посочвайки им техния дълг и техната клетва.
- III. Не съм аз първият, нито последният, който е бил малтретиран и обричан на загинване, благодарение на другарска измена и на другарско малодушие.

Македонската борческа история е препълнена с разпри, остри конфликти, побоища и убийства:

- i. повече от достоверно е че през 1895 година доблестният поручик Петър Начев от Солунската чета стана жертва на отвратителни и непоносими отношения между него и войводите- харамии Кацарейта и Караманов.
- ii. в написана от поета Пею Яворов биография за Гоце Делчев срещаме следните пасаж:- в спор между Гоце Делчев и върховиста Антон Бозуков, последният удря една плесница на първия. Гоце изважда револвера да стреля върху побойника, но се отказва и захвърля оръжието на пода.
- iii. същият Пею Яворов в съчинението си "Хайдушки копнежи" от 174 до 192 страници с болка на сърце и през сълзи описва безчовечните отношения на войводата Яне Сандански с другари равни на него, с четници и с беззащитното население. Сам Яворов е бил принуден един ден да махне ръка и да дири път към България, защото при един спор с Яне, последният се заканил че ще му откъсне главата като на пиле.
- iv. през време на Илинденското въстание 1903 година, благодарение на поведението на учителката Ана Малешевска, биде обезоръжен и безмилостно убит от своите другари окръжният Солунски войвода Кръстю Асенов, братов син на войводата Хаджи Димитър.
- v. интелigentният и симпатичен Драмски войвода Михаил Даев през 1907г. беше намушкан с ножове от своите подчинени четници по заповед на Яне Сандански. (Гледай бр. 30 на в-к Устрем 1926г).
- vi. бащата на македонската революционна организация Дамян Груев през 1904 година бе пленен от ренегата - сръбски войвода Мицо благодарение на предателство. (Гледай сп. Македоно- Одрински преглед 1905г).
- vii. Борис Сарафов и Иван Гарванов паднаха убити от злодея Тодор Паница, когото считаха за свой приближен и доверен човек.
- viii. младите войводи Любомир Весов и Илия Кушев във време на сън са погубени от подкупени свои четници.
- ix. Тодор Александров и Александър Протогеров, членове на Централния Комитет на В.М.Р.О. паднаха като безценна жертва на коварство, завист и безразсъдство. (Гледай брошурата Заговора, издание на В. М. Р. О. 1924г).

Своя чист идеализъм и аз щях да изкупя с главата си в борбата ми с разбойника Кочо Муструка.

А Кочо Муструка беше човек с най- ниски животински инстинкти. Нищо човешко и благородно, нищо идейно и възвишено не го интересуваше и не го движеше в живота. Той беше в пълната смисъл на думата бикоглав, суров, егоист, лукав, алчен, зъл, подъл, садист, пияница, развратник и страхливец.

Много прав е бил покойният Трайко Китанчев, като не се съгласяваше да се повери чета на тоя разбойник.

Че Кочо Муструка бе престъпник и душегубец това се потвърждава от обстоятелството, че след шест години, летото на 1901г.бе убит в Пирин планина от Демир- Хисарската районна чета на Дедо Илия Къчовалията по присъда подписана от Вътрешната Македоно- Одринска организация подписана лично от Гоце Делчев.

IX. ПРИСТИГАНЕ В СОЛУН • СРЕЩИ С ДАМЕ ГРУЕВ, ПЕРЕ ТОШЕВ
И ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ • ОТПЪТУВАНЕ ЗА ЦАРИГРАД И СОФИЯ

На 10 или 12 август около пладне пристигнахме с влака в Солун с голешанина Колю Бунгала. Отседнахме в българския хотел "Бошняк-хан", който се държеше от прилепчаните братя Васил и Михаил Мончев, роднини на майка ми. Поради скромния ни селски вид отначало ни отказаха гостоприемство, посочвайки ни други селски ханища, а после ни оставиха и то благодарение на Бунгала, който се зае да помага на слугите, да вади вода от кладенеца, да мете и полива двора. Посочиха ни една гола стая под стълбите, ала ние предпочетохме да спим на двора, където послахме една рогозка, полехме вода наоколо да ни бъде прохладно и легнахме.

На двора близо до нас на хубава мека постелка лежеше голем търговец от гр. Прилеп Христо Фукара. Той заведе с мен обикновен разговор:- от къде съм, с какво се занимавам, как е жетвата, добитъкът, има ли золуми (безчинства) и пр. пр. Кое как удовлетворих любопитството на поменатия. Ала за голема моя изненада, той се обърна към мен и тихичко ми прошепна на прилепски диалект:- какъв майстор на плочи и клинци си, кога ръцете и гърдите ти са бели?! Мене ке ме лажиш бре, синче? Ами загърни се хубаво и много, много да не сборуваш!

Понеже старият и симпатичен Христо Фукара бе голем приятел на баща ми, аз му се открих. Той се разплака, прегърна ме и заповеда на слугата си да му отключи неговата стая, където се прибрахме двамата. Бунгала остана да спи на двора, а на сутринта рано, рано изчезнал безследно без да се сбогува с мен.

Дедо Христо Фукара най-обстойно ме разпита за родителите, за други роднини, живущи в София, за народните работи, за Русия и за нейното становище по нашето революционно движение. От него научих ужасната вест, че преди две седмици председателят на Върховния Македонски комитет Трайко Китанчев се поминал внезапно в София от разрив на сърцето. Налегна ме преголяма тъга и заридях като дете за великата загуба, която понасяше народа ни и македонското освободително дело в лицето на покойния Трайко Китанчев.

Последният бе по природа благ, любвеобилен, прекалено скромнен, безпорочен, незаменим общественик и трибун, самоотвержен и безкористен родолюбец и голем македонец.

Унесен в своите мрачни мисли, стори ми се, че пред мен се изправя окървавения образ на Македония. Виждах жертвеника на свободата и на човешките копнежи, димящ от вопли, сълзи и кръв.

Виждах стотиците хиляди скъпи изкупителни жертви, погинали по бранни поля и в тъмни зандани за ступване на робските окови. Виждах сияйната македонска зорница... И ми се струваше, че некакъв алчен и чудовищен кошмар се надига против светлото македонско дело и с всички сили и средства и сили се мъчи да го срази, да го повали да го опозори!

Така мрачно, така злокобно и така чудовищно ми се рисуваха народните работи преди тридесет и повече години, когато узнах в Солун за трагичната кончина на Трайка Китанчева, който сам бе една идея, едно обединяващо звено и едно светло знаме!...

И си задавах въпроса, кой от нас, македонците, след Китанчева, ще ни събере, ще ни обедини и ще ни сгрее в името на великата цел? Нема ли сега, след неговата смърт, всичко изградено да рухне и над идейното, сияйното и безсмъртното да зацари егоизмът, мракобесието и щеславието??...

На другия ден рано доде в хотела бившият мой съученик и роднина Пантелей Дамян Петров, с когото отидохме у тях. Там хвърлих селското одеяние и се премених в съвършено нов летен граждански костюм на одного то по-големите му братя. Същият ме настани на квартира във французския колеж на "Лазаристите", с директора и учителите на който се намираше в най-тесни приятелски връзки, като бивш техен възпитаник.

Братята-монаси от колежа ме приеха с отворени обятия, както подобава на истински християни. Запознах се и се сближих с един съплеменник, поляк, отец Флавиян, който говореше отлично руски език.

Когато братята узнаха че съм руски възпитаник, те удвоиха грижите и вниманието около мен, молейки да им изпея руски песни и руския химн "Боже, Царя храни!". Разбира се че аз не забравих и нашите "Шуми Марица!".

От руския химн французите изпадаха в екстаз и вместо своето "вив", с удоволствие крещяха:- "ура! ура! да здравствува господарь император!".

По това време Френско-Руското сближение и съюз беха на дневен ред. Френската флота посещаваше Кронщад, а руската - Тулон. Самите монаси се оказаха отчаяни патриоти, до един роялисти.

Пантелей Дамян Петров доведе при мен в пансиона старите приятели Дамян Груев, Пере Тошев, Гоце Делчев и Атанас Мурджев. Под предлог на учителска сбирка поменатите беха

свикали в многолюдния Солун нещо като учредителен конгрес на възраждаща се Вътрешна Македонска Революционна Организация.

Един ден Гоце Делчев ме изведе от пансиона и заедно се настанихме в хотел "Дамаско" на Вардар капия, чийто съдържател бе кукушанин, личен българин и негов роднина. Тоя хотел се посещаваше изключително от турци, арнаути и бошняци. Това обстоятелство до некъде осигуряваше нашето спокойствие и нашата безопасност. Двамата с Гоце Делчев редовно слизахме на двора и миехме лицето и краката си заедно с турците, като че ли самите бехме правоверни мюсюлмани и се готвехме за абдес (молитва).

С Гоце Делчев престоях в хотел "Дамаско" няколко дни. При нас идваха българи, живущи в града или пристигнали временно в Солун по търговия. Двамата с Гоце приобщавахме гостите със светения революционен огън и смело хвърляхме в техните жаждуци души семето на пробуда, на съзнание, на родолюбие и на борба с народните потисници. Мнозина подведохме под клетва. Доколкото си спомнявам между тях бяха известните в последствие смели македонски войводи: Аргир Манасиев от с. Сехово, Гевгелийско, завършил Солунската българска католическа гимназия, тогава учител в Солун, Сава Михайлов, Иванчо Карасулията и Христо Ников от Гевгелийско; Георги Попов от Негован, Солунско, Трайко Гетов, Вано Мицов, Гоце Междуречки и Мито Патарозлията от Кукушко и др.

Един ден Тане Мурджев доде при нас и ни съобщи, че познатия на цял Солун турски шпионин влах, куция Панайот, понадушил нещо и се навъртал около нашия хотел. За самия Бошняк-хан полицията произвела внезапен обиск и търсила лицето Иван Великов от с. Гайтаниново (Неврокопско)- тоест, самият мен.

Напуснахме хотел "Дамаско" и до мръкване се возихме на трамвая по всички посоки, като кръстосвахме града няколко пъти. Вечерта Гоце Делчев и Тане Мурджев ме заведоха и оставиха в Кукушката махала, в къщата на гостолюбивия кукушанин-кожухар Иван Кълев Жабата. В тоя дом се укривах няколко дни. Почти всека вечер посещаваха ме Даме Груев, Пере Тошев, Гоце Делчев, Тане Мурджев, Васил Пачев и моя роднина Пантелей Дамян Петров. Последният при всяко идване донасяше дини (любеници), пъпеши, грозде и пр. неща за ядене. Беседвахме до късно и разговора ни се въртеше се около македонската проблема. С ентузиазъм говорехме за засилващата се ВМРО и спорехме върху целите, задачите и средствата на същата. От тех научих, че почти във всички градове и по-големи села в Македония съществуват стегнати революционни комитети.

Един подиробед моя роднина Пантелей Дамян Петров изново ме отведе във французския колеж, дето и пренощувах. Приет бех от братята французи много сърдечно. На другия ден една група монаси заминаваха с параход за Цариград и за Смирна. Приятелите решиха да замина и аз с французите за Цариград.

Беше 21 август, около 4 часа после пладне упътихме се за пристанището (Молото). Неразделно до мен вървеше симпатичния поляк отец Флавиян, с когото из пътя говорихме по руски. Братята наеха две първокласни ладии и невъзпрепятствани нито от паспортна, нито от полицейска власт, понесохме се по лазурните води на залива за към парахода "Фрейсене", от французската компания "Месажери", който късно вечерта заминаваше за Цариград.

На парахода заварих пристигналите преди нас Пере Тошев, Гоце Делчев, Пантелей Дамян Петров и Тане Мурджев. Последният ми връчи едно свое заверено тескере (паспорт) на име Атанас Петров от Прилеп. Минавах за кандидат за екзархийска стипендия по медицина. Пере Тошев ми предаде две писма, едно до покойния Васил Кънчев, тогава главен училищен инспектор при Екзархията и друго до чиновника в Екзархията Димитър Ляпов от Костурско.

До тръгване на парахода разполагахме с доста свободно време.

Възползван от това и сочейки мен и моето положение на търсен гонен и преследван, който бех принуден да се укривам от очите на турската власт и да диря подслон и закрила в общечитието на братята Лазаристи, отец Флавиян ни разказа на руски следния трагичен епизод из последното големо полско възстание:

- През 1864 година в границите на руска Полша избухна стихийно възстание, което само след кръвопролитни и жестоки боеве, бесилки, разстрелвания и пламъци биде зададено и потушено. Усмирител бе суровият руски генерал Муравъв, чието име навеваше страх и трепет у всеки поляк. Всички преклониха глава пред неумолимия и жесток диктатор.

Един обаче продължаваше да се бори и да заявява на цял свят, че Полша не е умряла и че тя вечно ще живее! Тоя един бе непобедимият капитан Потенбня, бивш руски офицер от императорската гвардия. Капитан Потенбня бе станал невидим и неуловим, като дух. Той се явяваше мълниеносно на всекъде и във всеко време, развевайки знамето на борческа Полша. Главата му бе оценена за 25,000 златни рубли. Търсеха го под дърво и под камък.

Никой не допускаше, че ще се намери изрод, който да предаде на ненавистната руска власт народния любимец и герой, в чийто лице продължаваше да живее свободна Полша. Ала неочаквано един ден пред портите на благородния и почитан в цяла Литва женски манастир в гр. Вилно се явява сам страшния диктатор Муравъов, начело на голям отряд от казаци и джандарми.

Всички обитатели на манастиря се намирали в черква. Пред неочакваната поява на грозния диктатор понесъл се един общ вик на ужас, гняв и негодувание. Много от коленичилите млади сестри- монахини паднали в несвест от уплаха и вълнение.

В тоя момент свещеникът от олтаря благоговейно произнасял думите: - с верою и с любовию пристъпите!... В отговор черковният орган с мелодичните си звуци разнасял из древния храм ангелската песен "Аве Мария", пълнейки сърцата и душите на молящите се сестри със смирение и с дълготърпение.

Пред страшния диктатор застанала стара монахиня запитвайки с достойнство:- Нима и светия храм и беззащитните Христови сестри вие ще дръзнете да подхвърлите на обиск, гнет и на поругание??

- Желал бих да избегна тая неприятност, кротко отговорил всесилния усмиритель на Полша, но между вас се укрива капитан Потевня.

- Вие воювате и с жените! Извикала с възмущение старата и горда монахиня.

- Не. Аз не воювам с жените, а те воюват с мен, отговорил спокойно диктатора.

Органът продължавал да разлива и да разнася из храма тъжните мелодии на песента "Аве Мария", сливайки се със суровия металически глас на неумолимия диктатор:

- Капитан Потевня, Вие сте офицер и не Ви подобава да се укривате под женско одеяние. Бъдете мъжествен и се явете, без да подхвърляте Вашите гостолюбиви домакини на неприятности.

Една висока, стройна фигура, с прехвърлен отпред дълъг воал, който грижливо прикривал лицето, пристъпила напред и обръщайки се към смутените и изплашени монахини, извикала по полски:

- Мили сестри, вечна слава и признателност на вас, които дадохте гостоприемство на тогози когото търсеха из цяла Литва. Скъпа Жозефино, прощавай!

Бледна като платно излезла из редовете на калугерките една млада жена, за чиято любов той преминал на страната на борящите се и разтреперана увиснала на рамената на своя съпруг.

Никой не мръднал и не посял да раздели любещите ...

Капитан Потевня нежна отстранил ридающата съпруга и със силен глас извикал:- Да живее свободна и независима Полша! След тия вдъхновени думи се разнесъл гърмеж и Потевня, който пронизал сърцето си, паднал мъртъв сред Божия храм. . . .

Както Христос със смъртта си победи смъртта, така и всички труженици стават безсмъртни, когато жертвуват своя живот за благото и свободата на своя народ. . . Точно така казва нашия поет- революционер Христо Ботев:- Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира!.. . . .

С тия Ботевни слова завърши своя трогателен и силен разказ отец Флавиян.

След половина час със сълзи на очи аз се простих с тоя скромнен Божи служител, под чието раси се криеше един несломим поляк и голям родолюбец, за когото след Бога съществуваше само Полша!

На втория ден нашият параход пристигна в Цариград и ние слезохме на пристанище "Серкиджи".

В Екзархията бех посрещнат предпазливо. А докато бъде представен от Д.Ляпов на главния училищен инспектор В. Кънчев, оставен бях да чакам в архивата. Тук срещнах познатия от военното училище Павел Генадиев, който още от средния клас бе изключен и изпратен в полка, а от там дезертирал в Турция и се настанил на работа в Екзархията. Срещата ми с бившия ми учител Васил Кънчев беше много сърдечна. Той ме изпрати с дякона Методий Димов, родом от гр.Воден, в българската семинария в "Шишли". На хладина пристигнаха с трамвая В. Кънчев, Т. Танев и Д. Ляпов. Надълго говорихме върху черковно-училищната политика на Екзархията в свръзка със зараждащата се Вътрешна Македонска Революционна Организация. Схващанията ни бяха почти тождествени.

- Не е българин този, заявяваше В. Кънчев, който не разбере, че има широко поле за работа и за революционната организация и за Екзархията, чиито цели и задачи са идентични. Попът и революционерът се различават само в методите и средствата в своята деятелност. Изхождайки от разумното схващане на народните интереси както Екзархията, така и революционната организация трябва да живеят и процъфтяват в пълно разбирателство.

Двете не само не бива да си пречат, а наопаки, да се допълват и да бъдат всекога в пълна хармония.

В.Кънчев намираше повдигнатото през лятото въстание за свършено ненавременно и дори пакостно за общото народно дело.

- Може би само княз Фердинанд майсторски и лично за себе си ще използва това движение, като при съществуващите международни политически заплитания ще принуди руската дипломатия да го признаят за законен княз на България.

Така разсъждаваше предвидливият Васил Кънчев.

- Други, по-реални политически придобивки, като автономни права в духа на чл. 23 от Берлинския договор, такава слънце за сега не щеше да ни огрее. Да не се забравя, че султан Абдул Хамид е първокласен дипломат, който ловко лавира сред противоположните интереси на великите европейски сили в Ориента.

С тия правдиви слова заключи своите размишления тоя голям и редък родолюбец.

На другия ден имах честта да бъда представен на Негово Блаженство Екзарх Йосиф, който много ласкаво ме прие и с жив интерес ме разпитва за работите в Македония. Той се изказа резко против революционното движение в Македония и в Одринско, намирайки го пагубно за народната кауза.

- Чуйте ме, млади момко и запомнете добре моите думи, промълви Негово Блаженство:- Преди двадесет години моят велик съгражданин казваше:- Свободата не ще Екзарх, а иска Караджата! . . Днес, обаче, същият би казал: - Македонската свобода иска Екзарх, а не Караджата!....

С благоговение целунах пастирската десница на н Негово Блаженство и със страх напуснах неговите покои, унесен в неизвестното народно бъдеще, което вещаеше тоя многозаслужил наш духовник- политик.

На четвъртия ден, като чиновник при българската легация, с кожена чанта под мишница, придружаван от драгоманина при същата г-н Бучков, кукушанин, отправихме се с файтон към пристанището Галата. Тук ни чакаше легационната лодка при развето българско трикулорно знаме, която ни отведе до парахода Борис, с който още същата вечер отпътувах за гр. Бургас.

В края на август пристигнах в София. Родителите из първо не можаха да поверват на очите си, че пред тях смирено и виновно стои изправен техния немирен син, за когото бяха чули че е убит.

**Х. РАЗДОРИ СРЕД ЧЛЕНОВЕТЕ НА ВЪРХОВНИЯ МАКЕДОНСКИ
КОМИТЕТ • ЗАМИНАВАНЕТО МИ В РУСИЯ.**

С пристигането ми в София за първа длъжност счетох да се явя във Върховния Македонски Комитет, където депозирах едно обширно писмено изложение за дейността на нашата Кавалска чета и за престъпните дела на войводата Кочо Муструка.

Едновременно предадох и настойчивите искания на ръководното тяло на Вътрешната Македонска Революционна Организация, поверени ми в Солун, които се заключаваха в следните точки:

I) Върховният Македонски Революционен Комитет в София да постави своята дейност в пълна хармония с целите и задачите на Вътрешната Македонска Революционна Организация и да има взаимно зачитане на респективните територии.

II) За в бъдеще Върховния Македонски Комитет да не изпраща никакви чети, нито отделни въоръжени хора в Македония и в Одринско, които само злини причиняват и спъват спокойното организиране на народа и засилването на Вътрешната Македонска Революционна Организация.

III) Върховният Македонски Комитет да не влиза във връзка със самозвани представители на В. М. Р. О., които не са снабдени с редовни пълномощия, нито пък да им доверяват суми и материали за сметка на същата.

IV) Вътрешната Македонска Революционна Организация предупреждава, че ще бъде безпощадна към всички, които не зачитат нейните закони и правилници, а така също и към ония, които мимо нейното съгласие, навлизат въоръжени в нейните територии.

Още с прекрочването прага на Върховния Македонски Комитет, за голяма моя изненада забелязах, че там бе прогонен духът на Китанчев и не бе останало ни помен от ентузиазъмът, от долюбие, от самоотвержеността и то безкористието.

Безогледен егоизъм и материални интереси бяха овладели умовете и сърцата на повечето членове от Върховния Македонски Комитет, които се намираха в една непримирима крамола по между си.

Моят доклад и справедливите искания на Вътрешната Македонска Революционна Организация се оставиха почти без внимание.

Мястото на починалия председател на Върховния Македонски Комитет, бе заел подпредседателя Наум Тюфекчиев, човек без никакви достойнства. Той бе случаен общественик и революционер, който ниТо с умствените си, нито с нравствените си качества можеше да замести покойния Китанчев.

Наум Тюфекчиев попадна във Върховния Македонски Комитет само по настояването на Трайко Китанчев, който го взе за другар уж заради неговите технически познания в областта на огнестрелното оръжие и в пиротехниката. В последствие обаче се оказа, че Наум Тюфекчиев е кръгъл невежа в поменатите области и че той е един неподобен шарлатанин, безотечественик, продажник и користолюбец. Както и по-горе поменах, сред членовете на Върховния Македонски Комитет в София съществуваша доста изострени отношения и един друг не можеше да се търпят. Разделили с бяха на два враждебни лагера: - на едната страна стояха Наум Тюфкчиев, Никола Иванов, от фирмата "Братя Иванови" и офицерите Антон Бозуков, Йордан Венедиков, Стойчо Гаруфалов и Тома Давидов, които бяха взели участие в лятошното въстание, а на другата страна бяха секретарите на комитета Андрея Ляпчев, Тома Карайовов, редактора на вестник "Право" Никола Наумов и редактора на вестник "Млада България" Димитър Ризов.

И едната и другата страна, без всякакво стеснение, публично и чрез печата се клеймеха и си приписваха най-позорни деяния и престъпления.

Чрез правителствения вестник "Прогрес" Наум Тюфекчиев обвиняваше секретаря на Върховния Македонски Комитет Тома Карайовов в шпионство, - какво уж последният тайно посещавал турския посланик Небил бей, комуто предавал и продавал комитетските дела от поверителен характер. Същият вестник изнасяше някои тъмни страници из живота на Димитър Ризов, в битността му на емигрант в Сърбия и Русия и го посочваше на българското общество като продажник, рекламаджия, безсъвестник и лъжепатриот, който на македонското дело гледа през очилата на един кариерист.

От своя страна, разбира се, Димитър Ризов, Тома Карайовов, Никола Наумов и Андрея Ляпчев не оставаха длъжни и чрез редактираните от тях вестници "Млада България" и "Право" обвиняваха Наум Тюфекчиев в крупни кражби и злоупотребления. Същите посочваха на факти, че Наум Тюфекчиев е бил съдружник с търговците Братя Иванови, от които Комитета купуваше оръжие и че това оръжие и заплащано на баснословни цени и пр. и пр.

Повдигаше се въпроса за свикване на извънреден конгрес за анкетиране делата на Наум Тюфекчиев и съдружие.

Наум Тюфекчиев се държеше още отговорен и като организатор по убийството на бившия министър председател Стефан Стамболов, което той устроил посредством своя братовчед Халю (Михаил Ставрев).

Всички тия обвинения, разобличения и разкрития твърде много допринесоха за подбиване на доброто име на освободителното македонско дело и внесоха сред българското общество елементи на недоверие, на злословие, на апатия и отвращение.

Появили се разкол сред македонските среди допаднаше на тогавашното българско правителство, което бе възприело една политика на добри съседски отношения и на приятелство с Турция.

Лятошното въстание в Македония бе изкористено от българската дипломация, разбира се не за подобрене на участието на българското население в тая област, а само само срещу признаването на Княз Фердинанд за законен княз на България.

Чрез правителствения вестник "Прогрес" и чрез окръжни писма, Наум Тюфекчиев и компания се опитваха да предизвикат разцепление в македонските дружества в Княжеството. Ала за добра чест на емиграцията, тя не се подаде на тия интриги. От всякъде и от всички Наум Тюфекчиев и другарите му бидоха изобличени и изолирани.

Повдигнатото в Македония през 1895 година въстание бе проиграно в материално отношение. То не донесе никаква реална полза и с нищо не подобри жестоката участ на македонския роб. Напротив, турските управници взеха най- енергични мерки за сломяване и разорение на българския елемент в пределите на своята държава във физически, в духовно и в материално отношение.

За всички ония, обаче които познаваха по- отблизо духа на народа в Македония преди и после движението през 1895 година, не може да има никакъв спор, че в нравствено отношение това революционно движение бе напълно спечелено.

Хвърленият революционен жар сред непробудно спящата маса произведе своя ефект и подшушна на роба онова, що никакви султански реформи не бяха в състояние да му дадат.

Падналите за свободата юнаци по Пирин, Огражден, Беласица, Плачковица и Бабуна продължаваха да живеят в приказни легенди сред народа и да поддържат у него оня борчески дух, който е бил и ще бъде всекога безсмъртен.

В това движение народът премери силите си с вековния враг и позна себе си. Това движение по въздействието, що упражни върху робските умове и върху робските сърца, няма свой съперник.

На това движение са рожба всички ония идеални и самоотвержени дейци, които впоследствие ние срещаме сред народа и по македонските бранни полета да будят народната съвест и да сеят съзнание, любов и вяра.

**XI. ОТИВАНЕ В РУСИЯ И ПОСТЪПВАНЕ В УНИВЕРСИТЕТА •
ВЕСТЯВАНЕ НА ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ В ОДЕСА И
ЗАМИНАВАНЕТО НИ ЗА СВЕТА ГОРА**

По силното настояване на родителите реших да замина за Русия и да продължа образованието си. Съгласихме се с Борис Сарафов да пътуваме заедно. Той отиваше в Петроград при по-големия си брат Петко, който се учеше там за инженер.

Към средата на септември 1895 година напуснахме София през Белград и Виена взехме пътя за Петроград. В купето случаен спътник имахме бившият офицер от българската армия фон Мах, кореспондент на немския вестник "Кьолнише Цайтунг", който пътуваше за Германия. Той познаваше много добре балканските работи, отлично българските, а особено добре македонския въпрос. На няколко пъти той майсторски подхваща дано изчопли нещо, но и двамата с Бориса бяхме въздържани и казвахме това, що можеше да стане публично достояние. Като всеки германец, фон Мах бе голям туркофил и ненавиждащ всичко славянско. Частно към България той питаеше незлобливи чувства. Може би това се дължеше покрай Княз Фердинанд и защото дълги години бе ял български хляб.

От Ниш в нашето купе се качи словоохотлив сръбски майор от генералния щаб, който без много церемонии се запозна с нас, встъпи в разговор и като същ следовател започна да ни разпитва: от къде сме, какви сме по народност, с какво се занимаваме, как се именуваме, на къде отиваме и пр. и пр. въпроси.

Само сърбин може да бъде толкова нахален и дотеглив със своето любопитство и любознателност.

Борис Сарафов и аз не се скрихме, че сме македонци и по народност чисти българи. Тоя наш отговор не се понрави на сръбския майор и като че ли не го очакваше. Той ни остави на спокойствие и поведе разговор с фон Мах, комуто започна да доказва че бившият крал Милан бил велик човек и че Сърбия била тясна за неговия политически и военен гений (забравяше Сливница!!!). Същият без стеснение разказваше, че австрийският император Франц Йосиф много често по телеграфа викал крал Милана във Виена (в Беч), за да се консултира с него по някои важни и политически мъчни въпроси, които нито Бисмарк, нито Калноки, нито Андраши не могли да разрешат.

Той не забрави да представи крал Милана и като всепобеждаващ Амур, пред чиято мъжка сила и красота всички европейски царици и княгини са падали на колене и търсели неговата любов и неговите прегръдки. Когато навлезохме в Австро-Унгария господин фон Мах много ни служи, понеже нито Борис, нито аз не знаехме чужди езици.

Между станциите Суботица и Новисад кондукторът поиска да не глоби под предлог, че уж сме се насмивали на маджарския език и сме повтаряли помаджарените наименования на градове и села, през които минавахме, като Сабатка, Уйвидек, Уйпауза и възгласа му "мякек" (готово).

Намеси се фон Мах и не допусна да ни глобят, но ни предупреди да бъдем внимателни и предпазливи, защото маджарите по своя шовинизъм нямали съперници.

От същия узнахме, че маджарите били доста зле настроени спрямо нас българите поради свалянето в България от власт на астрофила Стамболов и още поради посрещането в София с цигански зурли, тъпани и газени тенекета на тяхната делегация, пристигнала за погребението на същия Стамболов.

Във Виена се разделихме с услужливия наш спътник, който взе път на запад, а ние на изток, за Одерберг и Варшава.

На станция Орлау (Орел), близо до руската граница, един господин се доближи до нас и ни се препоръча за русин и православен. Уж от желание да ни послужи, съобщи ни, че в Русия било забранено внасянето на чужди монети и че ако имаме такива, длъжни сме да го разменим с руски рубли.

Без да щем, хванахме се на тая поставена въдица и разменихме намиращите се у нас златни наполеони с руски рубли. По този начин "услужливият" господин ни е ограбил с по една рубла на всеки наполеон извън комисионната, която той си прибра като сарафин.

Когато пристигнахме на руска територия, ни се оплакахме на джандармерийския офицер, който намери измамника и го застави да ни повърне ограбените пари. "Православният" и "чист русин" се оказа рафиниран евреин, по професия пътуващ сарафин, каквито по тия краища се срещат със стотици и безмилостно ограбват наивните пътници.

В Петроград ние се разделихме с Борис Сарафов. Той отиде да живее при брат си, а аз се настанях у един рядък по душа и сърце българин, Владимир Кръстев, от гр.Разгард, студент в технологическия институт, до когото имах препоръчителни писма.

Чрез застъпничеството на българския емигрант майор Груев, приет бе за слушател в академията на генералния щаб Борис Сарафов. Не след дълго време, по неизвестни причини, той напусна академията и си замина за България.

Благодарение на препоръките от Търновския митрополит Климент до граф Игнатиев, до генерал Паренсов и до професор Палмов, много скоро ми се отпусна стипендия от Славянското Благотворително Обществото, в размер на 25 рубли месечно и аз заминах за Одеса, където постъпих в университета, в юридическия факултет.

Преди Великден 1896 година, идящ от Цариград и през Одеса заминах за Петроград нашия Княз Фердинанд. Руските граждански и военни власти отдадоха царски почести на високия гост. Посрещането бе повече от сърдечно. Всички българи бяхме излезли на пристанището да приветстваме владетеля на нашата родина.

Княз Фердинанд умееше да се държи високо. Изведнъж той спечели симпатиите на руското общество, което започна да го хвали и превъзнася. Добрите и чистосърдечни руси вярваха, че Княз Фердинанд безвъзвратно е спечелен за славянството и за Русия. Наивници.

В университета имах съученици няколко арменци и грузинци от Кавказ, с които се сблизих. През ваканцията 1896 година отидох на гости на някои от тия мои другари.

Пътуването с руските железници и параходи по онова време струваше много ефтино, а на ученици и студенти се правеха още по-големи улеснения. С няколко десетки рубли човек да обиколи цялата обширна империя.

Ходих до Тифлис, стар азиатски град, с криви, тесни и покрити улици. Има и отделен европейски квартал, дето живеят русите. Градът е населен от арменци, грузини, татари и руси. Видях цялата чаршия, дето се изработват и продават позлатени и посребрени сабли, ками, ножове и разни други изделия, с които произведенията е прочут Тифлис. Купих една кама, която бе по-остра от бръснач, по шилеста от игла и се огъваше като обръч. Тая кама подарих на Гоце Делчев през 1902 година, у която бяха останали очите му, а той в замяна ми подари с подписа си своя револвер наган.

Показаха ми отдалеч библейската планина Арарат, на самата руско-турска граница, която гледана от север, наподобява нашата Витоша.

С другаря грузинец Берзули отбихме се в именията на княз Мингрели, някогашен кандидат за българския престол. Посрещнати бяхме най-радушно.

Поменатия княз със своята внушителна и благородна осанка ми направи голямо впечатление. Човек високо интелигентен, просветлен, с академично, генералско образование и с име на боеви офицер. През време на освободителната война 1877/78 година, той е взел живо участие като подпоручик, бил е тежко ранен и притежавал два георгиевски кръста за храброст, каквито в Русия мъчно се добиват. Мингрелските князе са клон от грузинския царски род, от които произхожда и прославеният при Бородино руски генерал княз Багратион. Именията на този княз се намираха край самия черноморски бряг, където някога е цъфтяла възпяваната от Омира древна Колхида.

Кавказ е първородното отечество на всички наши овощия и плодове, като почнете от черешата, вишњята и свършите с прасковата, дюлята, миндала, ореха, та включително и лозата, която тъкмо по тия места Ной я посадил.

За да има човек представа за дивна мъжка и женска красота и стройност, трябва да отиде в Кавказ.

В навечерието на Гръцко-турската война неочаквано Гоце Делчев се вести в Одеса. Той носеше писма до някои живущи в Одеса арменци, чрез които влязохме във връзка с техния таен революционен комитет и с пристигналите от Руска Армения революционери Зорянец и Кристофор Микалян.

Въпросните бяха отлични пиротехници, леяри на бомби и майстори на адски машини. И двамата притежаваха университетско образование и до самозабрава бяха предадени на освободителното дело на Армения. Първият погина в своята родина с пушка в ръка, а вторият на Витоша при един несполучлив опит с адска машина.

С големи увещания Гоце Делчев ме изтръгна от студенческата скамейка и ме поведе заедно със себе си. Напуснахме Одеса, придружени от поменатите двама арменски революционери. Четиримата слезохме от руския параход "Воронеж" на пристанището "Дафино", в Света Гора (Атон).

В Зографския български манастир заварихме стигналите преди нас Борис Сарафов, Антон Бозуков и велешанчето Васил Панчев.

Игуменът на манастиря бе високо образованият архимандрит Григорий, родом от Трънско, който бе поживял повече от двадесет години като мисионер в Япония. В негово време Зограф започна да строи най-великолепния храм в цялата Св. Гора, на името на двамата солунски братя, Св. Св. Кирил и Методий.

Обиколихме почти всички манастири, скитове и килии, показвайки се ревностни богомолци и наклонни да приемем монашеството. И Бозуков и аз на няколко пъти във време на

обяд на общата трапеза четохме житиетата на разни богоугодници и светци. С лодка отидохме и до остров Тасос, където Зографският манастир притежава грамадни владения от лозя и маслинови гори. Съществува предание, че жителите на острова са преселници от Софийско, чисти шопи. И наистина, женската носия има нещо близко до шопската. Най-голямото село (градче) се именува Болгаро (Българин).

Нашата мисия в Света Гора беше да снабдим В.М.Р.О. със средства, защото чули бяхме, че Критските революционери са изтръгнали от манастирите (предимно от големите гръцки манастири Ватопед и Лавра) с десетки хиляди лири. За това водехме с нас самоотвержени арменци, пред чийто поглед никакви огнеупорни и секретни железни каси не можеха да отстоят.

В служба на делото успяхме да поставим доста монаси, изключително българи и то само от Зографския манастир. Хилендарци бяха почнали да се сърбеят и получаваха субсидия от Белград.

**XII. ОРГАНИЗИРАНЕ НА ТАЙНИТЕ ОФИЦЕРСКИ БРАТСТВА •
ИЗБИРАНЕ НА ВЪРХОВЕН МАКЕДОНСКИ КОМИТЕТ,
НАЧЕЛО С БОРИС САРАФОВ • РАЗРИВ МЕЖДУ
МАКЕДОНСКИТЕ ДЕЙЦИ И АРЕСТУВАНЕ НА ЧЛЕНОВЕТЕ
НА ВЪРХОВНИЯ МАКЕДОНСКИ КОМИТЕТ**

Безумията на бившия председател на Върховния Македонски комитет Наум Тюфекчиев и разкритите злоупотребления и кражби вършени то него, внесоха смут и недоверие в душите на емиграцията в княжеството и станаха причина, щото средствата на македонските дружества и на Комитета да намалее до минимум. А тъкмо тогава зараждащата се Вътрешна Македонска Революционна организация се нуж даеше най- вече от материална поддръжка. В тия тежки дни се яви една спасителна ръка в лицето на "ТАЙНИТЕ ОФИЦЕРСКИ БРАТСТВА", които веднага след въстанието 1895 година възникнаха почти във всички гарнизони в княжеството, начело на които застана високо интеллигентния и просветен висш офицер от българската армия генерал Иван Цончев, родом от гр. Дряново, опълченец от освободителната война 1877 година.

Тайните офицерски братства безрезервно се притекоха на помощ на Вътрешната Македонска Революционна Организация със своите крупни материални средства (пари, оръжие, припаси). Същите дадоха и редица самоотвержени дейци, вербувани из средата на действащата армия, за ръководители и инструктори на първите районни организационни чети.

По покана на Вътрешната Македонска Революционна Организация генерал Иван Цончев обиколи през лятото 1897 година цяла Македония. И в Солун и в Битоля и в Скопие и в Серес той бе посрещнат най- радушно от първите хора на организацията, осветлен върху положението и нуждите на същата и поставен в течение на нейния живот. От него не бе скрито нещо. Той взе участие и в няколко заседания на Централния Революционен Комитет в Солун. Чрез своя авторитет и влияние той успя да се постигне разбирателство и помирение между вътрешните революционни братства начело с учителя Иван Гарванов и Централния Революционен Комитет с Дамян Груев, Пере Тошев и д-р Хр. Татарчев. С това се турна край на оная безумна самоизстребителна война между вътрешните революционни течения, която погълна и време и енергия и скъпи жертви.

При тая много рискована обиколка в Македония генерал Иван Цончев остави отлични впечатления сред лицата, с които беше се срещал. Дамян Груев, Пере Тошев, д-р Христо Татарчев, Христо Матов и пр. и пр. бяха във възторг и от човека и от генерала Иван Цончев. Те сами му бяха възложили службата на нагласен върховен ръководител на бойните сили на организацията, тъкмейки го и за бъдащ главнокомандующ на революционната армия във време на великата македонска революция.

Поради слабата проявена деятелност от страна на стоящите начело на Софийския Върховен Македонски Комитет през 1896 и 1897 година, в интерес на освободителното дело налагаше се сменяването им и избиране на енергични и делови люде за тоя важен народен институт.

По взаимно споразумение между Централния Революционен Комитет на В.М.Р.О. и ръководното тяло на Тайните офицерски братства биде предложено на състоялия се през лятото 1898 година в София IV редовен македонски конгрес избиране на следните лица за членове на бъдащия Върховен Македонски Комитет: Антон Бозуков, Тома Давидов, Борис Сарафов, Христо Саракинов, Славчо Ковачев и Георги Петров. Всички поменати, освен последния, бяха млади енергични, военни, членове на Тайните Офицерски Братства и които бяха взели участие във въстанието 1895 година. По настояването на генерал Иван Цончев председателското място бе дадено на Борис Сарафов. За подпредседател бе избран Тома Давидов, за секретар - Славчо Ковачев, а за касиер - Георги Петров, скромен финансов чиновник, опълченец от Шипка, родом от с. Белица, Разложко. Антон Бозуков напусна членството и с една група руси замина за Южна Африка, в републиките Оранжева и Трансвал, дето взе живо участие като доброволец в Англо Бурската война, на страната на последните, които воюваха за своята свобода и независимост.

Новоизбраният Върховен Македонски Комитет заработи с енергия и внесе живот сред македонската емиграция в страната. Същият приведе в изпълнение решенията на последните два конгреса относно сключването на вътрешен патриотичен заем из между македонската емиграция, в размер на два и половина милиона лева златни. За тази цел се отпечатаха 50,000 облигации, на стойност 50 лева златни всяка една.

Бедни работници, занаятчии и чиновници македонци, доброволно купуваха по една, две и повече облигации, а богаташи македонци с неподобен цинизъм и без срам отказваха скромната своя лепта за свободата на Македония. Паралелно с пряката деятелност, в цялата страна при македонските дружества се организираха стрелчески команди, в които без изключение влизаха всички способни за носене на оръжие македонци и одринци. Начело на стрелческата организация бе застанал полковник Стефан Николов, родом от гр. Прилеп,

познат с рядкото си родолюбие и безгранична преданост към освободителното дело. В неделни и празнични дни стрелците се явяваха на военно обучение.

При тоя силен народен подем, когато македонският въпрос с успех бе започнал да печели на своя страна европейското обществено мнение, когато освободителното дело се нуждеше най-вече от едино мислие и сговор,- като за зла прокоба отношенията между Солунския Централен и Софийския Върховен Македонски Комитет бяха твърде напрегнати и дори враждебни. За неестествените тия отношения изключително беше виновно задграничното представителство на В.М.Р.О. и то в лицето на Георге Петров, който чрез двойственото си поведение и корисни интриги бе успял да разедини и скара тия два комитета. Георге Петров бе голям поклонник на Макиавели и през целия си живот той неотстъпно прилагаше неговите методи:- Разделяй и владей! Целта оправдава средствата! . .

Към тая беда се прибавиха и нови още по-тежки изпитания за народа ни и за освободителното македонско дело. В първите месеци на 1900 година в Румъния бидоха убити като турски шпиони българинът Фитовски и македонският влах Михаиляно. Румънските власти повдигнаха цял кръстоносен поход против всичко българско, обвинявайки дори официална България в съучастничество в тия две убийства.

Букурещкият главен съд осъди повече от тридесет невинни македонци и българи живущи в Румъния и задочно в България, между които задочно членовете на Върховния Македонски Комитет: Борис Сарафов, Тома Давидов, Христо Саракинов, Славчо Ковачев и офицерите от Русенския гарнизон капитан Александър Протогеров, поручик Софроний Стоянов, поручик Любомир Стоенчев и подпоручик Борис Сугарев.

Румънският печат с нечуван бяс се бе нахвърлил против българската държава, против българския народ и против македонската революционна организация с повика:- Долу убийците! Долу размирниците на Балканите! Безогледни и некачествими бяха румънските хули и клевети пред европейския цивилизован свят и пред европейската дипломация против нас.

Румънският полковник Крайничану бе публикувал във френския военен вестник "Милитер" една статия, в която се казваше:- Нека българите знаят, че щом те тръгнат на юг към Бяло море, ние през Добруджа и Дунав ще нахълтаме в България. (Точно така постъпиха през 1913 година).

А румънският министър Маргилман, намирайки се в Цариград и по време на Михайляновия конфликт бе отправил следното запитване към великия везир:- Защо правителството на Негово Императорско Величество Султана се бави, та не вземе най-строги мерки против българите, тия груби хищници и бунтовници, които заплашват мира на изток?

Отношенията между Българията и Румъния от ден на ден ставаха застрашителни и като че ли войната бе неизбежна между тия две съседни държави.

През месец декември 1900 година издаваният в гр. Букурещ гръцки вестник "Патрис" и маджарският лист "Пестерлойд" публикуваха почти едновременно еднообразни клеветнически статии по македонското революционно движение, изнасяйки дори имената на главните ръководители в Солун и Битоля. Шпионският характер на тия статии, инспирирани по всяка вероятност от Цариград, бе очевиден. С тях недвусмислено се подканваше турското правителство към по-енергични мерки спрямо българското население в Македония и веднъж за винаги да се справи с "кървавите македонски бандити".

И като венец над всичко това додоха и постъпките на руският посланик в Цариград, изнесени в европейския печат:- Господин Зиновиев даде на Високата Порта да разбере, че тя трябва да вземе строги мерки против българските агитации в Македония и да усмири а всяка цена и с всички средства искателите на една Велика България.

Разбира се турците не се подвоумиха нито за минута пред тоя дружествен съвет. Македония се обърна на една своеобразна скотобойна, на мъчилице, по-страшно от въображаемия Дантев Ад и от испанската инквизиция. С хиляди българи от всички съсловия в Солун, Битоля, Скопие, Серес и други градове бидоха арестувани и подведени под отговорност за бунт и държавна измяна. Между задържаните попаднаха почти всички членове на Солунския Централен Революционен Комитет.

В Солун повечето от консулите открито са помагали на турската полиция в предприетата хайка против българщината.

За да се даде възможност на българското правителство да уреди по миролюбив начин отношенията с Румъния и за да се спаси Върховния Македонски Революционен Комитет от страшния удар, който ѝ се нанесе с арестуването на Централния Революционен Комитет и на стотици още добри българи,- по инициатива на Върховния Македонски Комитет свикани

бяха в София през декември 1900 година видни македонски деятели и в ред съвещания, под председателството на генерал Иван Цончев единодушно се реши:-

1) Генерал Иван Цончев незабавно да подаде оставка и се уволни от армията, като полковник Стефан Николов, д-р Димитър Владов, капитан Александър Протогеров, Иван Стойчев и журналиста Илия Гологанов да образуват бъдация състав на Върховния Македоно-Одринския Комитет.

2) А Борис Сарафов заедно със своите другари и с още около петнадесет офицери да навлезе в Македония, като инструктори и със своето присъствие да внесат в омаломощената организация нови жизнени сили и тласнат същата към една планомерна и системна деятелност.

Във всички заседания присъстваха и задграничните представители на Вътрешната Революционна Организация, Гоце Делчев и Георче Петров, които във взетите решения съгласни по всички и на протоколите личат техните подписи. По настояване на Борис Сарафов в началото на учебната 1900/1901 година аз бях преместен от Габрово за учител в Ямбол, където негласно бях натоварен със службата на пунктов началник на В.М.Р.О. за Одринския край.

По време на поменатата сбирка аз бях повикан от Ямбол в София. Имах честта да присъствам на всички заседания и да взема участие във всички решения.

В такова именно състояние се намираше освободителното дело, когато в съгласие със задграничното представителство на В.М.Р.О. се взе решение, щото генерал Иван Цончев да се уволни от армията и да вземе ръководството на Софийския Върховен Македонски Комитет, а Борис Сарафов с около двадесет другари офицери да замине за Македония. Надеждите бяха, че тоя с тоя избор ще се запази във и вътре организацията, ще се заработи трескаво и с безспирна енергия и упоритост за да се подготви деня на въоръжената борба, чрез който ще си потърси разрешение на Македонския въпрос.

Тия светли надежди, обаче не се осъществиха както се проектираха. Враговете на освободителното движение не спяха. Те употребиха всички демонски средства и сили за да постигнат своята пъклена цел. Други пък (Задграничното представителство), които виждаха в бъдацията деятелност на толкова надеждни сили, накарняване на техните егоистични амбиции и чувства, бяха започнали подмолно да подкопават почвата на единомислие и стговор, толкова необходими за нашето освободително дело. А трети, за голямо съжаление уж революционери, се явиха в пълна услуга на българското правителство и на българските партии.

Правителството на Каравелов- Данев, дошло на власт в началото на 1901 година, употреби всички простени и непростени усилия за да осуети сбъдването на взетите през декември изтеклата година решения, относно промяната на лицата в Македония. Това се правеше от страх да не би още през настъпващото лято да се предизвика възстание в Македония и с това да се попречи на вътрешното заздравяване на България, която не се чувствуваше готова да защити своите национални интереси.

Борис Сарафов беше попаднал под силното влияние на тогавашния министър- македонец Александър Радев и тласкан от егоистични амбиции и жажда за безопасна власт, той се съедини с Георче Петров, когото няколко месеца по- рано беше осъждал на смърт и бе го изгонил в Търново, за да не се изпълнят взетите решения през декември 1900 година. И той с другарите си да останат и за в бъдеще начело на Върховния Македонски Комитет.

В първите дни на месец март 1901 година изново бяхме повикани в столицата за размяна на мисли и ревизия на взетите от по- рано решения. В едно заседание, под председателството на генерал Иван Цончев, който беше вече в оставка, Борис Сарафов и другарите му с нечувана дързост заявиха, че те няма да заминат в Македония, а ще останат и за в бъдеще начело на Върховния Македоно- Одрински Комитет, за да пазят организацията от посегателства. Те се обявиха против проектираните кандидатури на генерал Иван Цончев, Стефан Николов, д-р Димитър Владов, Александър Протогеров и Иван Стойчев. След тия неочаквани изявления братското събрание се обърна на ад от глъч, закани и псувни, идящи от страна на Борис Сарафов и на Георче Петров. Тома Давидов с изваден револвер се заканваше на генерал Иван Цончев, а секретарят Славчо Ковачев беше дигнал мастилницата и с всичка сила я запрати върху стария и заслужил полковник Александър Янков. Тъкмо тогава стана оня печален инцидент, който съвсем неверно предават Яворов и Страшимиров, без да са присъствали, че уж Антон Бозуков ударил плесница на Гоце Делчев. Истината е тая: Когато Славчо Ковачев в самозабрава псуваше на майка всички нас и хвърли тежката чугунена мастилница, тогава Христо Саракинов изпусва побойника и се отправи към Славчо Ковачев, за да го обуздае и да му попречи да върши лудории, които му бяха присъщи. За да не изпита юмруците на свирепия

Христо Саракинов, Славчо Ковачев започна да се крие зад Гоце Делчев и Георче Петров, които от своя страна проявиха желание да го отърват. Стана сборичкване и Христо Саракинов удари две или три плесници на Гоце Делчев и Георче Петров. А през това време Славчо Ковачев благополучно се беше измъкнал и заключил в архивата.

Казаното от Георче Петров в неговите спомени, че в това сборичкване той бил обезоръжил Христо Саракинов и му взел камата, това твърдение е абсолютно неверно. Когато Христо Саракинов и Гоце Делчев се боричкаха, между краката им се търкаляше кама с ножница. Камата прибра Софроний Стоянов и мислейки, че тя е на Гоце Делчев, той я предаде на Георче Петров. Който познава отблизо Георче Петров и Христо Саракинов, лесно може да си отговори, могъл ли е първият да обезоръжи и да взема камата на втория. Георче Петров бе двуличен, прикрит, малодушен и страхлив, гледайки да е добре с всички, а Христо Саракинов бе спривав, необуздан и в своя гняв, свиреп и бесен, който не познаваше що е страх и боязън.

Съгласието, което въодушевяваше всички искрено любещи освободителното дело, в миг пропадна. Настъпи оная вредна и безразсъдна междуособица, която подели довчерашни съидейници, другари и братя на сарафисти, върховисти и вътрешни. Така се създадоха и оформиха двете враждебни течения: върховисти (външни) и централисти (вътрешни), между които не съществуваха абсолютно никакви принципиални различия: нито в целите, нито в задачите, нито в методите и средствата.

През време на тия разпри и на това безначалие, необезпокоявани от никого нахълтаха в редовете на организацията фаланги от социалисти, комунисти, анархисти и прочие пакостници и паразити, на които главната и единствена бе да рушат основите на Вътрешната Македонска Революционна Организация. Тия безотечественици и вълци, облечени в агнешки кожи, вмъкнати сред враждуещите течения, върховисти и централисти, безнаказано раздухваха страстите, сеейки сепаратизъм, интернационализъм, братоубийства и дори предателство между заблудените македонски ратници.

Тогав се приютиха на топли и на скъпо платени места в организацията разни амбулантни търговци на идеи и на принципи (писатели, редактори, кореспонденти, агитатори и пр.), като Антон Страшимир ов, Никола Хърлаков, Димитър хаджи Димов, Михаил Герджиков, Делирадев, Чудомир Казанджиев, Тодор Паница, Коста Антонов, Буйнов, Пею Шишманов, Гаврил Огнянов, Димитър Влахов и пр. пр., които бяха платени турски оръдия.

Турският хуриет през 1903 година смъкна маските на тия "патриоти", които за "родолюбива деятелност" младотурското правителство богато възнагради. Яне Сандански получи от турците във владение ч илици и Марикостенските бани, Стою Хаджиев получи чифлик в Демир Хисарско с пълнен инвентар и плюс месечна пенсия от 15 лири, Тодор Паница и Буйнов получиха гори в Разлога, Чудомир Кантарджиев държавна стипендия по инженерство, Хърлаков, хаджи Димов, Раковски, Делирадев и пр. по няколко стотин лири турски за печатна борба против България.

Българското правителство, възползвано от междуособиците в организацията, посегна и унищожи стрелческите дружества. Оръжието, което заблаговременно не бе укрито, всичкото бе конфискувано.

Около Великден 1901 година, по нареждане на българското правителство столичната полиция арестува Борис Сарафов и другарите му и от Върховния Македоно- Одрински Комитет, когато поменатите една вечер се намирали в шантана "ОРФЕУМ". Властта оправдаваше арестуването по повод делото на убитите в Румъния Фитовски и Михаило.

ХІІ. ДВАТА МАКЕДОНО – ОДРИНСКИ КОНГРЕСА ПРЕЗ
МЕСЕЦ АПРИЛ И ПРЕЗ МЕСЕЦ ЮЛИ 1901 ГОДИНА •
ВЪРХОВНИ МАКЕДОНО-ОДРИНСКИ КОМИТЕТИ:
СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ – ВЛАДИМИР ДИМИТРОВ
И СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ – ГЕНЕРАЛ ИВАН ЦОНЧЕВ.

След арестуването на членовете от Върховния Македоно- Одрински Комитет българското правителство се опита да закрие Македоно- одринските дружества в страната и да не допусне свикването на насрочения за след великденските празници извънреден конгрес. Всички министерства издадоха специални нареждания, с които заплашваха с уволнение ония чиновници, учители, свещенници, които биха взели участие в поменатия конгрес.

Срещу тия противо- законни мероприятия на правителството професор Стоян Михайловски, генерал Иван Цончев и полковник Стефан Николов изпратиха до министерския съвет един обстоен мемоар от 34 страници. С тоя мемоар, написан на един изящен и силен от аргументи език, поменатите общественици протестираха против явната неправда, що се вършеше от властниците с разтурването на законно- съществуващите Македоно- одрински благотворителни братства. Със същия мемоар обръщаше се сериозно внимание и върху лошите последици, които биха последвали за общото българско дело от прибързаните правителствени мерки.

Поменатият мемоар бе отпечатан в хиляди екземпляри и пръснат из цялата страна. Той произведе желания ефект. Настъпи по- мека и по- веротърпима атмосфера.

Въпреки министерските заплашвания делегатите за извънредния конгрес пристигнаха в столицата и на светлия четвъртък конгресът се откри в салона на бр. Прошекови, при бирария "Дълбок Зимник" към Орловия мост.

В навечерието на конгреса една депутация от неколцина делегати, съчувственици на министър- председателя П. Каравелов се явихме пред него с ходатайството:

1) Властта да не пречи на откриването на конгреса.

2) Правителството да не взема никакви наказателни мерки спрямо явилите са на конгреса делегати чиновници, учители и свещеници.

3) Да не се разтурват Македоно- одринските организации в страната и

4) Час по- скоро да бъдат пуснати на свобода задържаните в полицейските участъци членове на Върховния Македоно- Одрински Комитет, а така също и всички други арестувани по повод Михаиляновото дело.

Министър- председателят П. Каравелов ни прие в своята прескромна къща на ул. "Левски" срещу централното кметство. Той бе много любезен с нас, нагости ни с чай и с великденски колачета и пожела да го осветлим върху нашата мисия. Изслушани бяхме внимателно и той ни увери в своите неизменни чувства към македонското освободително дело, като ни заяви, че нашите скромни искания ще бъдат взети под внимание и удовлетворени.

- Не забравяйте, ни каза П. Каравелов, че от вси страни нашата държава и нашето племе са обградени с вековни неприятели. Нас ни презират и преследват в Цариград, мразят ни в Атина, ненавиждат ни в Букурещ, завиждат ни и ни дебнат в Белград.

- Съществува ли България! Здрава и силна ли е тя вътрешно! продължаваше да ни говори тоя мъдър български държавник, тогава ще има и българска Македония! Македоно- Одринския въпрос принадлежи на целокупното българско племе, а не само на родените в тия области. Затова нека пазим като зеницата на очите си България, за да може в даден момент тя да запази за нас Македония! . .

На сбогуване П. Каравелов ни пожела благоразумия, плодотворна и народополезна деятелност и по- малко шум.

Конгресът се откри безпрепятствено. Делегатите бидоха приветствани от най- стария делегат В. Диамандиев, същия който преди шест години откри I македонски конгрес.

За бюро на конгреса се избраха: председател Стоян Михайловски, подпредседатели д-р Димитър Владов и Владимир Димитров и за секретари Иван Кепов, Иван Йосифчев, Константин Кондов и Александър Кипров.

Очертаваха се главно две течения:

1. Умерена група, състояща се от искрено предани на македонското дело делегати.

2. Социалистическо- либерално течение, в което влизаха всички социалисти (тесни и широки), анархисти и либерали, съчувственици на комитета на Борис Сарафов. Имаше и една незначителна правителствена група, в която влизаха Димитър Ризов, Андрея Ляпчев, Никола Наумов и Тома Карайовов, които се мъчеха да минат за независими.

Делегатите от втората група, макар и по- малочислени, обаче бяха добре организирани, всичко вършеха като по команда и се ръководеха от своите лидери Никола Габровски, Никола Хърлаков, Антон Страшимиров, Димо хаджи Димов, Стойко Стойнов и тогавашния анархист Симеон Радев.

За никого не беше тайна, че зад второто течение стоеше фаталната фигура на македонския велзевул Георче Петров, който макар и да не беше делегат, но майсторски дирижираше своите послушници. Отчетът на стария Върховен Комитет се отложи за следващия редовен

конгрес през месец юли същата година, за когато се предполагаше, че ще бъдат пуснати на свобода арестуваните членове Борис Сарафов и другарите му.

Пристъпи се направо към изработване на ясна и категорична директива, насочваща дейността на бъдещия Върховен Македоно- Одрински Комитет. Приемане на конгресната резолюция, изразяваща становище на емиграцията по Македоно- одрински въпрос, второ. И трето, избиране на нов Върховен Македоно- Одрински Комитет.

Станаха оживени разисквания. Колкото ораторите от страна на умерените бяха примирителни, въздържани и отстъпчиви, скъпейки честта и единството на организацията, толкова говорителите от второто течение бяха непримирими, язвителни и дръзки, излагайки на присмех и поругание освободителното дело. Лесно обяснимо бе поведението на последните, защото всички почти бяха по убеждение интернационалисти, безотечественици, които нищо общо нямаша с чисто националните стремежи на Македоно- одринската организация. За поменатите бе безразлично, кой ще владее Македония и Одринско: турчин, българин, грък или сърбин. Същите крещяха: и там тирания и тук тирания!

Когато се пристъпи към избор на новия Върховен Македоно- Одрински Комитет, за да се внесе смут и колебание в душите на наивните делегати и да се осуети избора на генерал Цончев и на неговите другари, изходящи от "Тайните офицерски братства", тогавашният анархист Симеон Радев излезна пред конгреса с една нечувано дръзка и предизвикателна реч. Той започна с всевъзможни софизми да доказва, че военните лица въобще не били годни за революционна дейност. Това се дължало на казарменото възпитание, което убивало у военния всеко човешко достойнство и го обръщало на един само автомат, без разум, без воля, без характер (!!) Военните лица били роби на дисциплината, на изпълнението, на повиновението и на реда, когато, според Симеон Радев, революционерът бил враг на дисциплината, на реда, на повиновението и на изпълнението. Революционерът притежавал дух волен, независим и буреносен, когато военният бил носител на рутината и на сковаността.

Аз избобих Симеона Радев в лъжа, в демагогия и в невежество. С десетки примери от историята посочих на същия, че най- великите световни революционери са били именно военни лица: Спартак е бил военно началник на тракийско племе, Вашингтон е бил английски полковник от генералния щаб; Лафает, Мирабо и Наполеон са били генерали от полската кралска армия; Гарибалди е морски офицер от Пиемонт; Кошут, Ракоци и Бем са бивши австрийски офицери, а после унгарски революционери; Лавров, Крапоткин, Бакунин и Степняк са висши офицери от императорската руска армия.

Нашите борци Васил Левски, Стефан Караджата, Спирос Джеров, Хаджи Димитър, Христо Македонски, Пармаков и пр. са възпитаници на българската военна легия в Белград. Георги Измирлиев Македончето и Волон са бивши руски юнкери. Тодор Каблешков е бивш студент от турската военна медицинска академия.

Следва, че и Борис Сарафов, Тома Давидов, Гоце Делчев, Михаил Попето, Георги Иванов (Марко Лерински), Христо Чернопеев и Иван Попов не са годни за революционери, защото и те са казармени възпитаници. Първите трима са офицери, а последните подофицери от българската армия.

Се по същия повод д-р Димитър Владов зададе на съгражданина си Симеон Радев няколко въпроса, на които последният не само не отговори, но тихичко офейка и повече не се яви в конгреса.

На Томина неделя извънредният конгрес приключи своята работа, като за членове на новия Върховен Македоно- Одрински Комитет бидоха избрани следните лица: председател Стоян Михайловски, подпредседател Владимир Димитров, секретар Иван Кепоп, касиер Георги Петров и членове д-р Димитър Владов и Георги Минков.

Редакторството на комитетския орган вестник "Реформа" се възложи на социалистите Антон Страшимиров и Никола Хърлаков, разбира се срещу тлъсти заплати. Те с ред провокаторски статии помъчиха се да внесат сепаратизъм и раздробление сред македонските дейци, а от друга страна злепоставиха освободителното дело пред вънкашния свят, като му причиниха непоправими злини.

В края на месец май същата година Борис Сарафов и другарите му бидоха пуснати на свобода.

ДЕВЕТИЯТ РЕДОВЕН КОНГРЕС - МЕСЕЦ ЮЛИ 1901 ГОДИНА

В средата на месец юли 1901 година свикан бе в София IX редовен Македоно- Одрински конгрес, който се откри в салона на Славянска беседа. За конгресно бюро се избра: председател Г. Някшев, бесарабец, гимназиален учител във Варна; подпредседатели Н. Панов от Велес, адвокат във Видин и Хр. Дограмаджиев от Дебър, адвокат в гр. Сливен и секретари Г.

Белев, П. Васков, Й. Мирчев и Ив. Йосифчев. Конгресът направи една сериозна и справедлива оценка на дейността на комитета, ръководен от Борис Сарафов и другарите му, като бидоха подхвърлени на най- добросъвестна проверка и сметките на поменатия състав.

В продължение на цели две недели конгресът се занимава изключително с тия големи грижи и бе щастлив да вземе радикални и целесъобразни мерки за отстраняването на съществуващите недъзи и грешки, които излагаха и компрометираха пред външния свят, както народа ни, така и македонското освободително дело. Езуитщината, макиавелизмът, концесионерството и монополизирането на патриотизма бидоха най- жестоко осъдени, като несъответстващи и позорни за едно освободително дело.

Конгресът коренно видоизмени старата директива, защото опитът бе доказал, че не е пътят този, но който до тогава се вървеше и се служеше на всичко друго, но не и на българщината. Очевидно бе станало за всички, че не могат да стоят начело на македонското освободително дело лица, които не притежават дължимата житейска опитност и нравствена чистота.

Изпърво Борис Сарафов отказваше да даде отчет за своята дейност пред конгреса, както и за приходите и разходите на сумите. Той дори си позволи да заяви с вдигната дясна ръка, че никому сметка не дава, казвайки: - тая ръка е събирала парите, тая ръка ги е харчила! Над себе си никого не признавам! . .

С тия прибързани и необмислени изявления, суфлирани му от Симеон Радев, Борис Сарафов зле се изложи пред делегатите и изгуби подкрепата дори на своите най- близки приятели. По- късно той много пъти пред мен е съжалявал за тия моментни виходки, признавайки, че е бил подведен от Георче Петров и от Симеон Радев.

Тия изявления и закани предизвикаха справедливото възмущение на мнозина делегати, които напомниха на Борис Сарафов, че подобни отговори не могат да се дават пред един конгрес, представляващ цвета на българското гражданство и на македонската емиграция.

Делегатите Найчо Цанов, Михаил Такев, Никола Кънев, Андрея Башев, Васил Милев, Атанас Краев, Петър Пешев, Стефан Арсениев и други подхвърлиха на безпощадна критика дейността на Бориса Сарафов и другарите му, по чийто адрес изказаха доста горчиви, но справедливи упреци.

Те заявиха, че събраните народни средства и пожертвуваните такива от щедри благодетели са давани на Македонския комитет и чрез него за освободителното македонско дело, но не и на личността Борис Сарафов.

--Лично аз на Бориса Сарафов не бих доверил нито сто лева, за Македония бих дал и живота си, заявяваше Видинският делегат Найчо Цанов.

Избраната от конгреса контролна комисия, състояща се от Найчо Цанов, Петър Пешев и Михаил Такев, изнесе потресни факти на престъпно ограбване и разхищение на организационни суми и на бойни материали.

Така например:

1.Благодетелят В. М. пожертвувал на Върховния Македонско- Одрински комитет чрез Бориса Сарафов сумата 2,500,000 лева златни (днешни около 75,000,000 лева). По книгите никъде не записана като приход.

2.Благодетелите Т. И. и В. Р. за същата цел и пак чрез Бориса Сарафов пожертвали 100,000 лева златни (днешни пари около 6,000,000 лева). Никъде незаписани като приход. От подарените 100,000 лева златни от В. Р. намериха се отбелязани че са получени само 10,000 лева златни.

3.От продажби на облигации от Македоно- Одринския патриотичен заем пласирани и събрани суми над 1,000,000 лева златни (днешни около 30,000,000 лева), а минати на приход едва 500,000 лева златни. Останалата сума от 500,000 лева златни злоупотребена.

(в."Реформи", брой 47,год. 1901 стр. 2).

4.От Ажър- Челебийско внесени за оръжие 2,000 лири турски (днешни пари 1,300,000 лева. Злоупотребени от близки хора до Бориса Сарафов.

Вносителите Дечо Стоянов, от с. Устово, председател на местния комитет и Коста Шапарданов, от с. Загоричани (Костурско), директор на прогимназията в с. Устово, потърсили сметка за внесените от тях суми. За тая смелост тия двама добри българи повикани били на границата уж да получат оръжие и близо до с. Чепеларе са погубени от разбойниците на Коста Антонов от Ст. Загора, Лакудата, Дедо Петър и други (приблизени хора на Борис Сарафов и Павел Генадиев).

Контролната Комисия бе се добрала до положителни сведения, че Борис Сарафов имал вложени грамадни суми в чужди банки на свое име и че такива влогове притежавали и останалите негови другари от комитета.

Изнесе се пред конгреса, че Антон Страшимиров, Никола Харлаков и Симеон Радев са изтеглили от касата на Македоно- Одринския Комитет над 100,000 лева златни (днешни около 3,000,000 лева), уж като редактори на вестниците "Реформи" и "Лефор" и списването на посредствени драми и разкази из македонския живот, стоящи по- долу от Станчевите пиеси "Крал Милан без уши".

Разкриха се огромни злоупотребления на бойни материали и на суми, извършени от Никола Зографов, Никола Малешевски, Павел Генадиев, Вълчо Сарафов, Коста Антонов, Наню Димитров, Пею Шишманов и други. Поменатите, като комитетски делегати и пунктови началници в Кюстендил, Дубница, в Чепеларе, в Любимец и в Бургаско, са укрили със стотици манлихерови пушки, патрони, бомби, револвери и др. принадлежащи на Върховния Македоно - Одрински Комитет и ги продавали на баснословни цени на отвъдното население.

Същите са били във връзка с всевъзможни разбойнически банди, които от Македония и от Одринско докарвали в България със стотици глави овце и свине, уж турски и ги продавали на безценица около Рилския манастир и по панаирите в Пловдив, в Ямбол, в Чирпан, в Стара Загора и в Карнобат.

Около Рилския манастир има избити невинни македонски селяни и селянки (българи), за дето дошли да търсят задигнатите свои овце и свине. Така са убити младежа Збирков от Пашмаклийско и почтения търговец от Чепеларе Чичовски, за дето са изказали своето възмущение от тия пладнешки грабежи в името на светото освободително дело.

За свое оправдание Борис Сарафов извади от джебове си куп разписки на милиони лева, носящи печата на В. М. Р. О. и подписа на Георге Петров. Делегата Лазар Симидчиев (брат на Кумановската героиня Екатерина Симидчиева) изобличи Бориса Сарафов в лъжа, като обясни пред конгреса, че предявените разписки са фиктивни. Те са били получени от Георге Петров съвършено бели (само подпис и с печат, а сумите са поставяни от Бориса Сарафов произволно и по време на заседанията на конгреса. Значи разписките са били дадени на Борис Сарафов за негово оправдание пред конгреса.

След всички тия разкрития Борис Сарафов и неговите поддържатели социалисти и анархисти бяха духовно сломени и престанаха да посещават конгреса.

Към края на месец юли конгресът привърши своята народополезна работа и за членове на бъдация Върховен Македоно- Одрински Комитет бидоха избрани следните лица: председател Стоян Михайловски, подпредседател Иван Цончев, зап. генерал, секретар Иван Стойчев, зап. капитан, касиер Георги Белев, гимназиален учител, членове Стефан Николов, зап. полковник и Антон Бузуков, зап. поручик. За контролна комисия и за анкетиране делата на граничните пунктове бидоха избрани Софроний Стоянов, зап. поручик, Тодор Саев, зап. морски офицер, Христо Саракинов, зап. поручик и Константин Кондов, зап. подпоручик.

(Преди да се закрие конгреса, научихме че Борис Сарафов със своите хора, всичко 17 човека, събрали се в бирария "Батемберг" и се конструирали в отделен конгрес и избрали свой "Върховен Македоно- Одрински Комитет", начело с инженер Хр. Станишев).

**XIV. ПЛЕНЯВАНЕТО НА МИС СТОУН И НА ГОСПОЖА ЦИЛКА •
НАЧАЛО НА МЕЖДУОСОБИЦИТЕ СРЕД ОРГАНИЗАЦИЯТА**

Във втората половина на месец август 1901 година, в местността Предела, не далеч от с. Градево (Горно Джумайско), бидоха пленени от местната районна чета учителките от американската девическа гимназия в гр. Самоков г-ца Елена Стоун и г-жа Невена Цилка. Първата по народност американка, а втората българка от с. Банско, съпруга на евангелския проповедник Цилка (албанец). Пленяването повдигна голям шум. В Америка се откри подписка за доброволно пожертвувания и срещу събраните суми 14,500 английски лири стерлинги поменатите бидоха освободени в края на месец февруари 1902 година. В първите дни упорито се мълвеше, че пленяването на жените е дело на Дончо Златков и на Йордан Стоянов, хора на комитета Михайловски- Цончев. И понеже в София се напластяваха всевъзможни непроверени слухове, едни от други по тревожни, то по нареждане на Върховния Македоно- Одрински комитет бидохме натоварени Тодор Саев и аз да заминем с чети в Македония, в Неврокопско и в Разложко, в които крайща уж били укривани пленените жени, за да ги открием и ако можем да ги освободим.

В последните дни на август с.г. Тодор Саев навлезе в Разложко, а аз през историческото село Батак се насочих в Неврокопско. Четицата ми се състоеше от 14 изпитани момчета, между които бяха Кръстю Аврамов, Иван Господарев и Георги Петров, бивши мои четници от 1895 година и две момчета от с. Батак, които се присъединиха при нас от чарковете, близо до границата, чийто имена съвсем съм изумил.

Със съдействието на граничния офицер капитан Владимир Такев четицата се съсредоточи около поста "Соуджак", южно от в."Сютке" и местността "Юртовете". На следния ден вечерта, водени от двете батаченчета, които познаваха местата много добре, спуснахме се на югозапад и осъмнахме около село Ковачевица. Обиколихме селата Долен, Фотовища, Скребатно, Осиково, Гастун, Обидим, Кремен, Гърмен и други, по левия бряг на р. Места, разпитвахме за пленените нещастни жени, обаче нищо не можахме да научим. По тия не бяха чули нищо за пленяването.

Заловихме се за страшния Пирин, чийто северо- източни склонове се спускат почти отвесно във водите на р. Места и са едва достъпни. Катерехме се като диви кози от канара на канара. Високо над село Добринища, при един говедарник, събрахме се с четата на Тодор Саев, която беше около 20 момчета. Събраните от Саев сведения за жените бяха доста противоречиви.

Двете чети обиколихме влашките колиби Папаз- Чаир, Лопов, Баждово ала за пленените нито дума не можах да ни кажат. От кехаята Парис от Папас- Чаир узнахме, че неотдавна Кочо Муструка и още няколко момчета от неговата разбойническа банда били убити между селата Пирин и Бельово от организационните чети на Атанас Тешовалията и Дедо Илия Кърчовалията.

Спуснахме се към р. Струма и през махалите Вrabча, Ошава, Мечкул пребродихме цялата живописна Кресненска клисура, за да търсим "протестантките", както населението ги зовеше, но и тук ударихме на камък. Като че ли вдън земя бяха потънали и пленените и пленителите.

Надвиснахме над село Сърбиново, дето бяхме най- радушно посрещнати от ръководителя на селото поп Найдено, от местния войвода Павле Давков и от Тодор Кацарски, ръководител на с. Градево. Тук вече научихме с всички подробности цялата история, защото и тримата са взели най- живо участие в отвличането на жените.

Изпратихме писмо до Гоце Делчев, който се движеше в Горно- Джумайско с братята Петър и Александър Китанови от с. Лешко. От към с. Ораново минахме Струма в брод, която на туй място се разлива доста на широко и може да се минава през всяко време. Срегнахме се с Гоце Делчев в Тросковския манастир и се разбрахме. Той ни увери, че пленените били живи, здрави и във всяка опасност. Каза ни също, че за освобождението им В.М.Р.О. предявявала на един откуп от 25,000 английски лири стерлинги и че наскоро се очаквал в София да пристигне цариградският американски генерален консул господин Дикинсон, с когото щели да се водят и преговорите по откупа и освобождението.

Разделихме се с Гоце Делчев при най- сърдечни отношения и се дигнахме високо към селата Габрово и Лешко за към границата. На синора между тия села и село Железница ударихме се с едно турско отделение аскер, което принудихме да отстъпи към Симитлии. Според селяните турците имали четирима убити и толкова ранени,- всички замъкнати нощем в Горна Джумая. Ние имахме само двама леко ранени.

След водената престрелка, за да заличим дирите си, пътувахме безспирно цяла нощ и въпреки силно пресечената местност успяхме да де доближим до границата и осъмнахме между селата Селище и Лесия. Не по- далеч от три километра пред нас се белееха турските и българските погранични постове; ясно виждахме движението и игрите на нашите и турските войници. А една команда от десетина турски войници, идящи с натоварени мулета от Горна

Джумая, минаха край самите плевни, в които ние се укривахме. Чувахме как турците запитваха жените, имат ли яйца за продан.

Денят бавно вървеше и ни се струваше, че надали ще настъпи нощ! Най сетне се мръкна и ние се приготвихме за път. Преди да потеглим селяни доведоха при нас двама заблудени и съвършено изнурени четници, от четата на Чернопеев, които отивали с писма до Гоце Делчев. Те попаднали на турски засади и едва се спасили, като изгубили връзка с куриерите.

Единият от доведените бе Коце Марковски от с. Банско, бивш мой четник от 1895 година, а другият Михаил Шуманов, родом от гр. Куманово, бивш учител от гр. Велес. И двамата участвували в пленяването и г-ца Стоун и г-жа Невена Цилка и ни разказаха доста интересни неща.

В първите дни пленените жени били доста изплашени за своята съдба. Отказвали да се хранят, постоянно плачели. Библията не падала от ръцете им. А когато узнали, че пленителите им са българи, те напълно се успокоили.

В един разговор по религиозни въпроси г-ца Елена Стоун заплашила четника Кръстю Асенов, че той, поради своето безбожие, нямало да попадне в райските селения. В отговор Кръстю Асенов извадил своя револвер наган и сочейки го нагоре, казал:- ако св. Петър посмее да не ме допусне в рая, ще му пръсна черепа и пак ще влезна! При последните думи Кръстю Асенов гръмнал със своя револвер във въздуха. След този инцидент набожните жени изпаднали в голям страх и три дена не промълвили дума.

Шуманов и Марковски не скриха от нас, че Чернопеев с пленените жени се намирал недалеч от нас, през границата, на българска територия, криейки се в махалите на граничните села Коньово и Фролош (Кюстендилска и Дубнишка околии).

Ако у нас двамата с Тодор Саев имаше сектантски дух, зла воля и користолюбиви пориви, нищо не пречеше, с нашите четиридесет момчета да вземем пътя към поменатите села и да препленим двете задържани жени. Чернопеев не би могъл да ни се противопостави, защото в този момент разполагал само с шест четника.

Ние не сторихме това и удържахме дадената дума на Гоце Делчев в Тросковския манастир. Тая наша постъпка на времето бе справедливо оценена и разхвалена и от Гоце Делчев и от Христо Чернопеев и от Кръстю Асенов. Ала пролетта на следната година горното обстоятелство не попречи на последните двама да нападнат около с. Тросково Тодора Саев, който ги отблъсна с тежки загуби. Тогава Тодор Саев плени четниците Михаил Даев, Коста Нунков и Дачо Иванов, който още същия ден освободи и препрати в България при писмена декларация, че никога вече не ще вдигнат ръка против своя брат. Около полунощ двете чети потеглихме към границата. Преди това се разпоредихме да се дадат куриери на доведените при нас четници Марковски и Шуманов, за да ги отведат (при) Гоце Делчев. Поменатите поради преумора и изтощение отказаха да отиват навътре, а се присъединиха към моята чета. Границата минахме без изненади. Дори и граничните кучета не ни угадиха, защото беше облачно и имаше ветреца, който духаше точно срещу нас. На разсъмване при ситен есенен дъжд добрахме се до село Бобошево, капнали от глад и от път.

След Кръстовден се прибрахме в София и за всичко видено и чуто и за срещата и разбирателството ни с Гоце Делчев съобщихме във Върховния Македоно- Одрински Комитет.

През месеците октомври и ноември 1901 година Антон Бозуков, Христо Саракинов и аз предприехме ревизия и анкетиране на делата на провинените комитетски хора и пунктови началници, от Рилския манастир до Черно море. На всякъде констатирахме грабежи, насилия, пилеене на комитетски средства, търгашество и дори убийства,- неща които се изнесоха през лятошния конгрес.

Между селата Хвойна и Чепеларе попаднахме на засада, устроена против нас от разбойника Коста Ангелов, чийто злодеяния и убийства отивахме да анкетираме. Нашето самообладание осуети престъпните замисли на убийците ни, които при опита ни за самоотбрана се разбягаха. От разпита на свидетели се установи, че Дечо Стоянов, Костадин Шапарданов от с. Устово, Збирков от Смолян и Чичовски от Чепеларе са убити от бандата на Коста Антонов, човек на Борис Сарафов и на Павел Геннадиев (в. Реформи, брой 7,от 1901 год. стр. 4).

Заведущ складовете в с. Любимец (Хебибчево) Наню Димитров който се обвиняваше в злоупотребления на суми и в продажба на бойни материали, щом чул че ние тримата пристигаме, престорил се на луд и тръгнал уж да се дави в Марица. За доказателство оставил край реката горните си катадневни дрехи. След два дена узнахме, че Наню Димитров е жив и здрав и се укрива в родния си град Стара Загора.

В с. Кайбиляр (Бургазко) се срещнахме с Лазар Маджаров, член на Одринския Централен Комитет и с войводата от тоя край Георги Кондулов.

И петимата продължихме анкетирането по Одринската граница. В село Текенджа узнахме, че пунктовия началник за този район Пею Шишманов, който се обвиняваше в злоупотреба на суми, в търговия с бойни материали и в убийството на свещеника от с. Паспалево (Малко Търново), прехвърлил границата и се предал на турската власт в Лозенград. По после той стана адютант на Хилми- паша и най- сетне същия се потурчи. Интересно е, че всички поменати бяха хора с образование и по убеждение социалдемократи.

През зимата Дончо Златков и Йордан Стоянов (хора с разбойнически инстинкти) на своя глава нападат Въсенските и Караджовите махли от с. Лешко, за да препленят жените. Срещнали отпор и се завързала престрелка. Задал се аскер от към селата Крупник, Панчарево и Горна Джумая, поради която причина Дончо Златков и Йордан Стоянов отстъпили. Турците влезли в Хайдушката махла на Лешко и малко останало да открият и заловят жените.

С горната кървава среща се турна началото на безумна братоубийствена борба между "върховисти" и "централисти".

Взетият откуп от 14,500 английски лири стерлинги вместо да бъде използван разумно за вопиющите нужди на В.М.Р.О., той се употреби за агитационна борба, за издръжката на вестници и за хонорари на всевъзможни драскачи, които Георге Петров и компания мобилизираха против комитета Михайловски- Цончев и офицерството,- като че ли последните бяха поробителите на Македония! Всички ония, които на македонското дело гледаха като на промисъл и за лични облаги, те немаха сметка, щото работите на В. М. Р. О. да вървят гладко и успешно и на чело на организацията да стоят почтени, самоотвержени и безкористни лица. Защото последните ще съумеят да поставят всекого на мястото и не ще допуснат да се търгува и користи повече потиснатия в робски окови народ. Ето защо тия тъмни сили бяха безогледни в своята борба, като умишлено създаваха раздори, крамоли и разцепления в редовете на македонските борци, насъсквайки едни срещу други дори до взаимно самоизстребление.

В София и в провинцията се наплодиха вестници и вестничета (Вечерна поща, Дневник, Право, Дело, Реформи, Изгрев, Струма и пр.) чиято изключителна цел бе да клеветят, да хулят да интригуват и да приписват на своите противници личните си прегрешения. Някои дори в своето озлобление отиваха и до предателство. Такъв е случая с бившия секретар на комитета Славчо Ковачев, който в своето отворено писмо до Михайловски и Цончев беше повдигнал въпроси от най- поверителен характер и тая му постъпка бе осъдена и порицана от целия български печат. Даже вестник "Право" брой 5,от 23 септември 1901 година таксува това отворено писмо на Славчо Ковачев като донос от най- престъпен характер.

Нанизаха се братоубийствени срещи между чети и отделни лица, принадлежащи на двете враждебни крила, в които безумни кръвни състезания за надмощие погинаха много ценни и искрено предани ратници на македонското освободително движение.

В последните месеци на 1901 година и в началото на следващата 1902 година паднаха сразени то братска ръка Александър Илиев от Враца, юнкерът- четник Георги Иваницов Данчев от Свищов, високо интелigentният Иван Стоенчев от Стара Загора, в нищо неповинният юноша Петър Иванчев, единствен потомък на погинал за свободата на Македония баща Иванчо Инджето и пр. и пр. Се на същото умопомрачение се дължи и унищожението при село Бигла (Царевоселско) на революционната четица на Коце Пейков от Велес, от която само четника Михаил Шуманов като по чудо се спасява.

През месец февруари 1902 година по взаимно споразумение между Върховния Македоно-Одрински Комитет и Централния Комитет на В.М.Р.О. се реши да се предприеме една щателна анкета в Кочанско, в Царевоселско, в Малешевско, в Струмишко, в Петричко, в Мелнишко и в Горно- Джумайско, за да се установи виновността на станалите братоубийства и предателства.

Поручик Софроний Стоянов и аз бяхме натоварени от страна на Върховния Македоно-Одрински Комитет да навлезем с чети в поменатите революционни райони и съвместно с делегата от В.М.Р.О. Гоце Делчев да извършим предметната анкета и същевременно да разкрием нишките на позорната безчестна търговия с организационното оръжие системно практикувана в Кюстендилско и в Дубнишко от комитетски хора.

Надумахме се със Софрония Стоянов да вървим заедно. От една страна да представляваме по- внушителна сила, а от друга страна и да си взаимно помагаме. Защото никой не можеше да ни гарантира, че ще останем невредими или не ще падне някой от нас, било тежко ранен или убит.

Софроний Стоянов и аз бяхме близки още от военното училище. А по- късно живота и разбиранията много ни сблизиха и дори сродиха един с друг. Нито аз можех без Софрония,

нито Софрония можеше без мен. Затова общите ни приятели Михайловски, Цончев, Николов и пр. ни прекарваха "братята".

Софроний Стоянов бе със среден ръст, строен чело умно и високо, нос орлов, очи небесно гълъбови и черти на лицето идеално правилни. Външната му красота напълно хармонираше с неговия вътрешен мир. Той бе човек с редки добродетели. Притежаваше кристална душа и сърце любвеобилно, непорочно. Всеки, който е живял с него, ще засвидетелствува, че Софроний не знаеше нито що е спиртен напиток, нито що е тютюн, нито що е хазартна игра. Той бе девствен и по дух и по плът. Умря целомъдрен в полово отношение.

По природа Софроний бе благ, нежен силно отзивчив към човешките неволи и страдания. Дух бодър, несломим и готов на възвишени подвизи. А по своята скромност нямаше равен на себе си. Той не обичаше да се кичи с прозвището "революционер" и своето отиване с пушка в ръка в Македония оправдаваше с обстоятелството, че като македонец и офицер срам го било да влачи сабля из софийските улици, когато неговите съотечественици търговци, хлебари, бакали, майстори и пр. напускали своята работа и отивали да умират за свободата на своята поробена татковина.

Такъв беше човекът, с когото през февруари 1902 година изново преминах македонската граница и отивахме заедно да бродим гори, реки, колиби и села.

Някога за Македония пожертвувах свидна младост и своето светло бъдаще. А в предстоящото заминаване аз изоставях на произвола, без никакви средства, млада любяща съпруга и невинно седем месечно отроче.

Софроний предугаждаше моите мисли. Той четеше всичко, що ставаше в душата ми и не веднъж в опасни минути той ме е затулял, предпазвал и дори отстранявал от лобното място, заемайки последното вместо мен.

С нас двамата четата броеше 29 човека, почти всички изпитани стари другари, едни от 1895 година, а други от по-късни години. Между другите с нас заминаваха ветераните войводи Дедо Кацарея, Котруля, Васе Пехливана, Васе Черкеза, Чиме от село Смоймирово, -- и петимата от Малешевско. С нас бяха познатите четници Иванчо Господарев, Кръстю Аврамов, Георги Петров, Коце Марковски, Михаил Шуманов. Още запасния фелдфебел Георги Николов от София, Александър Г. Стоименов от с. Лесня (Горно Джумайско), Пътник Панайотов от с. Росоки (Дебърско), Камче Петров от с. Уланци (Щипско), братята Блаже и Велян Димови от с. Велмевци (Кичевско), Китан Стефанов от с. Поповец (Кичевско) и Аце Бурата от гр. Берово. На останалите имената липсват от бележника ми.

Въоръжени бяхме с покрити манлихерови карабини, нож, от 250 до 300 патрона на пушка и с по една сферична бомба. Патроните се носеха в поясни кожени патронташи, придържани с презраменни ремъци и една кожена торбичка за бомбата. Само войводите Кацарея и Котруля нямаха вяра в манлихеровото оръжие и за това не се разделяха със своите любими мартинови пушки.

Във втората половина на месец февруари 1902 година четата ни се съсредоточи над село Раково (Кюстендилско), в местността "Ат-Кория". Граничният офицер капитан Георги Начев бе изцяло в наша услуга. Един наш войнишки патрул беше успял да проникне няколко километра навътре в турско, претършувал всички околности и никаква следа от турци.

Преди свечеряване в снеговит ден минахме границата източно от върха "Сива Кобила", точно където Осоговската планина се твърде много снишава и образува седловина, именувана "Щърби Камен". Пред и полунощ слязохме в село Драмча и при Гаврилова махала минахме на коне дълбоката бързотечна Брегалница. Оттатък реката ни поеха куриери от село Ильово, които ни преведоха из едни стръмни и каменисти урви, та си изподрахме ръцете, крака и дрехи. Надвиснахме над шосето Царевосело - Кочани, което пресякохме. Посочиха не селцето Бигла, в което неотдавна бе унищожена четицата на Коце Пейков. В зори стигнахме махалата Търсино, от село Драгобраща (Царевоселско), приютена върху едни голи отвесни ридове, под самата планина "Голак".

По местност силно пресечена изминали бяхме през нощта близо 30 километра. Капнали бяхме от преумора, па снегът беше ни измокрил до кости. Разпределихме момчетата по удобни квартири, с оглед, в случай на нужда, да си взаимно помагат и бързо да се оттеглят към Голак. Освен часовите, всички други се предадоха на дълбок непробуден сън. И проспали бихме два пъти по 24 часа, ако на мръкване не ни събудиха дошлите на свиждане местни жители, начело с ръководителя бай Ефтим, свещеника поп Теодос, селският учител Коце Антов, кривоглед и дяволит юноша, родом от гр. Кочани и още седем - осем селяни. Направи ми впечатление, че освен учителя, всички други бяха с лули, които никога не махаха от устата

си и така бяха свикнали с тях, че не им пречеха на говора. С лулите си служеха още и да се почесват от време не време по неомитите си тела.

Поменатите донесли бяха ядене "що Бог дал" и "от всичко по малко", както се изразяваха. В торбите им имаше хляб, сланина, извара, със парливи чушки, праз, баница от чисто ръжено брашно, сол с чубрица, козя пастърма и яйца пържени в захлупци. Не бяха забравили да донесат нещо и за почерпка. В поясите всеки носеше по едно и по две калаени павурчета, нашарени с маниста, пълни със сливова ракия, която в тоя край се произвежда в изобилие и е една от първокачествените. Никъде черните сливи не са толкова едри и така вкусни, както Царевоселско. През турско време една французка компания на високи цени закупуваше всичкото производство на черни сливи от тоя край и ги препращаше във Франция.

Докато Софроний Стоянов и аз се суетяхме да разпределяме храната и ракията равномерно между четниците, попът, учителят и ръководителят се дърпаха и спореха за нещо. Всички чухме, когато свещеникът извика троснато на учителя:- Даскале, да не ти е просто ни на тоя, ни на она свят ако си сторил нещо! Ни аз, ни Ефтим¹ ни цело село приемаме тоя грях и тоя срам! Кажу тука пред всички, дека тури трувачката (отровата)? . . .

При тия загадъчни въпроси и закани от страна на свещеника към учителя, ние спряхме да раздаваме храната и заповядахме на четниците да не смеят да вкусят от принесените гостби и напитки.

Учителят Коце Антов смутен и развълнуван извади от джеба на палтото си една обла мукавена аптекарска кутия, която подаде на Софрония. Върху кутията имаше етикет с надпис "Стрихинин", а вътре в кутията от 25 до 30 броя матово бели хапчета, на големина колкото царевичини зърна. Той ни обясни, че кутията с хапчетата получил от поета Пею Яворов, който от четири- пет дена с още двама другари гостували в тяхното село, само че друга махла.

Тоя кошмарен инцидент внесе у всички в душите ни нещо зловещо и вледеняващо,- като че ли жаби и змии ни бяха полазили.

Инстинктът на самосъхранение надви глада и колкото и стомасите да ни измъчваха, никой обаче от нас не дръзна да отчупи хляб или да вкуси от лакомите ястия и пития.

Това обстоятелство силно измъчваше учителя. Той се разплака и със сълзи на очи започна да се кълне и да ни уверява, че в храната абсолютно нищо не е турнал, че той не се е докосвал до нея и че тя е съвършено чиста. За да ни убеди в истинността на думите и клетвите си, започна той лакомо да турга в устата си от всички ястия и да посръбва от всяко павурче. Въпреки всички клетви и уверения, никой от нас не се докосна до гостбите.

Заповедахме на четниците да поставят на огъня котли и да сварят царевица и картофи, за да се нахраним. Всички след един час лакомо гълтахме варени картофи и мамули, каквито момчетата бяха приготвили дори за в път.

Изпърво свещеникът, след него ръководителят и другите селяни, а след тях и учителя започнаха да ни се оплакват от поведението на агитаторите и организаторите (подразбирайки Яворов и другарите му). Те ни разказваха, че въпросните агитатори по наш адрес изсипвали най- страшни обвинения. Наричали ни царски хора, че сме служили със заплата, мразили сме македонците (макар че до един бяхме македонци) и за македонците сме ковали по- страшни и по- тежки робски окови. Същите не скриха, че били заплашвани с най- тежки наказания, ако допуснат и приемат в селото си "върховисти". Софроний и аз недоумевахме и не знаехме на какво да отдадем всичко видяно и чуто! От една страна ние идвахме със знанието на Централния Комитет и за среща с Гоце Делчев, с когото щяхме да предприемем анкетиране на извършените престъпления, а от друга страна нас ни посрещаха не само недружелюбно и враждебно, но дори с отрова! . . .

Не бяхме се още окопитили, когато външната врата се силно блъсна и разтвори. Нахълтаха възбудени Васе Пехливана, Чиме от с. Смоймирово и Аце Бурата, водейки със себе си едно лице в получетнишк и в полуграждански костюм, гологлав, треперещ и онемял от страх.

В лицето на доведения разпознахме поета Пею Яворов, когото поменатите четници открили и заловили, доколкото си спомням в махалата Гърляно, от същата Драгобращка община.

Софроний Стоянов, за да окуражи пленения поет, покани го край огъня при себе си, ръкува се и го почерпи с чай и с шоколад. Яворов се посъвзе и започна да хленчи и да се оплаква от двуличието на селяните, които уж били го клеветили. Призна, че кутията с хапчетата той лично предал на учителя, но не да троят "върховисти", а само за против лошите кучета. Обаче учителят, попът и селяните изобличиха Яворова и той се вцепени от срам и не промълви нито дума.

Всички почти четници настояваха да се учреди съд, който за пример да наложи на провинения Яворов най- тежко наказание.

Софроний Стоянов и аз се противопоставихме на горното искане и решихме да освободим пленения Яворов и да го препратим в България, която милост същият със сълзи на очи ни молеше да му направим.

Той се кълнеше, че никога вече неговият крак не ще стъпи в Македония и не заслужавало да излага човек живота си на опасност за тия неблагодарни "Китайци" (думи казани от Яворов по адрес на селяните).

На следния ден вечерта с двама доверени куриери изпратихме Яворова в Кюстендил, от когото след няколко дена Софроний получи много любезно писмо, пълно с благодарности, назовавайки двамата нас рицари и свои спасители. Всичко това обаче не му попречи, щото след два- три месеца същият да забрави сторената му услуга и да започне да ни хули и клевети най- безпощадно.

За възстановяване на истината по горната история и по настояването на Върховния Македоно- Одрински Комитет бюрото на X Македоно- Одрински конгрес, заседаващ в гр.- София през месец юли 1902 годи на, покани на очна ставка Софрония Стоянов, мен и поета Пею Яворов, последният обаче отказа да се яви.

Дълга да заявя, че разказът "В плен" от Пею Яворов от началото да края е абсолютно неверен. В него всичко друго има, но не и истина.

Лично от Яне Сандански и от Стою Хаджиев съм чувал да се оплакват, че Яворов не долюбвал истината и свършени тенденциозно и невярно предавал и описвал своето участие с четите в Пирин.

След изпращането на Яворова в България, същия или на другия ден получихме покана от Гоце Делчев да се срещнем между селата Митрошинци и Будинарци (Малешевско). Потеглихме за там, като с нас дойдоха поп Теодос, учителя Коце Антов и ръководителя Ефтим, които ни послужиха и за куриери. За денуване избрахме кошарите над село Митрошинци, южно и далеч от работния кираджийски път, който води от Пехчево - Берово за Винаца - Кочани - Щип. На мръкване слязохме низко и от дошлите за нас куриери узнахме, че Гоце Делчев ни чака в отсрещното село Будинарци. На коне минахме Брегалница и преди полунощ гостувахме вече в родното село на отличните наши другари Васе Пехливана и Васе Черкеза, където ни чакаше и Гоце Делчев. Срещнахме се с последния и като съученици и като съидейници.

Нашите проучвания и тия на Гоце Делчев по съвместната ни мисия напълно се съвпадаха. Пролитаваше, че турците имаха добре организирана шпионска мрежа на българска територия. Унищожаването на четата на Коце Пейков се дължи от една страна и на предателство, но не по- малко на нехайството на самата чета, която се спрела на почивка в село Бигла, лежащо на самото шосе Царевосело- Кочани и не са взели никакви предпазителни мерки. Относно убийството на юнкера- четник Георги Иваницов Данчов, - в това злодеяние еднакъв дял, вина и отговорност носят както Дончо Златков и Йордан Стоянов, така и Чернопеев и Славчо Ковачев. Последните повикали уж на свиждане и от засада убиват и раняват неколцина от четата на Дончо Златков и Йордан Стоянов. В завързалата се престрелка пада в плен нещастния юнкер, който за отмъщение е бил убит по заповед на Дончо Златков.

Гоце Делчев много се разтъжи от историята с отровата и похвали дошлите с нас поп Теодоса, учителя Коце Антов и ръководителя Ефтим за тяхното проявено благородство.

Пред едно голямо множество от селяни Гоце Делчев осъди братоубийствената борба между "върховисти" и "централисти" и заяви на всеуслишание, че за македонския народ трябва да има само безкорист ни и самоотвержени борци. От името на Централния Комитет Гоце Делчев предложи да се дава подслон, храна и съдействие на всички чети, а за провинени такива бърже да се осведомят околийските районни тела, които ще постъпват съгласно устава на В.М.Р.О.

След Гоце Делчев говори Софроний Стоянов, говорих и аз. И двамата порицахме безумията на дележа на организацията, като поканихме всички да си подадем ръка за съвместна плодотворна работа. Преди да се разделим, разцелувахме се с всички гости и си пожелахме братство, разбирателство и сговор. Останахме да денуваме в Будинарци.

На другия ден вечерта и трите чети потеглихме на път по посока към село Владимирово, което преди съмване отминахме и заехме за денуване кошарите между поменатото село и село Русиново, под самия Готен. Изново нагазихме Брегалница.

Слязохме с Гоце Делчев до село Нивичани (Струмишко), братски посрещнати от селския войвода бай Атанас Нивичански, който до преди 3-4 дена бе пазил пленените "протестантки", госпожица Стоун и госпожа Елена Цилка. Той съобщи на Гоце, че по заповед от Солун завел пленените жени до гара Удово и там ги освободил.

След два дена, на Бабини Колиби, в центъра на Огражден планина, Гоце Делчев получи куп писма, с едно от които му се съобщаваше, че откупа на жените е получен в размер на 14,500 английски лири стерлинги.

На Бабини колиби (Беровско) се разделихме с Гоце Делчев, който бърже замина към Струма и Пирин, а нас остави да продължим започнатата работа. Преди раздяла Гоце ми поиска за спомен моята кавказка кама, в замяна на която ми даде своя револвер наган с буквите Г. Д. издълбани на черена от самия него.

На Бабини Колиби отделихме другарите Васе Пехливана, Кацарейта, Кортуля, Васе Черкеза, Чиме от Смоймирово и Аце Бурата, които под войводството на първия и със съгласието на Гоце Делчев останаха да работят в Малешевско.

От Бабини колиби минахме по южните склонове на Огражден и споходихме планинските села Барбарово, Стинек, Бадилен, Егуменец, Долна Рибница, Чурчино, Никодим, Богородица, Игралища и Кръстилци. Населението навсякъде ни посрещаше най- радушно и братски. То не ни делеше нито на "върховисти" нито на "централисти". В наше лица македонския роб виждаше само безкористни и самоотвержени борци, защитници и светци, които доброволно сме нарамили мъченическия кръст и с кръвта си изкупуваме неговите неволи, страдания и му носим многоочакваната драгоценна свобода . . .

За това ние не бяхме чужди на бедните полудиви планинци, които от залъка си делеха, децата си гладни оставаха, за да нахранят нас, Божите човеци, както селяните ни прекарваха и които непринудено ни даваха най- широко гостоприемство и съдействие.

Никъде нищо силом от народа не искахме, никъде не се налагахме, никога не се надсвивахме над неговите нрави и обичаи, никъде и никога не сме ругали неговата бащина вяра. Четничеството и отшелничеството имат много нещо общо. И едното и другото е сподвижничество. И ето защо ние се мъчехме да се приспособим по близко до народа и да бъдем като лост за неговото човешко и народно повдигане.

Над село Стинек посрещнаха ни местните войводи Костадин Попов от с. Егуменец и Малин Тодоров от с. Бадилен, които ни придружиха до с. Добрилаки. В махалата Долени от Егуменец имахме голямо събрание.

Жителите от Осогово, Малешевско и Огражден много са близки по нрави и обичаи, по език и по носия. За култура по Осогово и Огражден и дума не може да става. Животът е съвършено примитивен и 50%от населението през целия си живот не слиза никога в градовете.

На път за село Добри Лаки газихме лудата река Лебница, която ме повлече и бих се удавил, ако другари не ми помогнаха да се измъкна. В Добри Лаки имахме събрание от близките колиби. Оплакванията навсякъде бяха едни и същи:- Одраха ни! Парите ни взимат, а пушки не ни дават!

До колкото можахме, успокоихме добрите селяни и им обещахме, че щом се завърнем в България, ще им изпратим оръжие, което и сторихме.

Споходихме селата Гореме, Раздоло, Горня Рибница. В последното село ръководител беше поп Димитър. Той бе и местния войвода. И тук имахме събрание. И тук протести за събрани пари и недоставени пушки. И тук оплаквания против социалисти- безбожници, които не тачели черква и никакви пости, а само пари грабили. Не по- малко оплаквания имаше и против Йордан Стоянов и Дончо Златков, поради техните безчинства и насилия по селата. Особено оплакванията бяха против Дончо Златков, тоя вечно пиян "революционер".

И чудно беше, защо на тоя разбойник и покварен човек, който нямаше никакво влияние сред населението, се поверяваше войводство и му се възлагаха не по силите задачи?!

Населението си отдъхна, когато по тия места се яви енергичния и безупречен мичман Тодор Саев, който до края на живота си остана Струмски районен войвода. Той бе истински герой, когото по тия заслужено възпяват, величаят и боготворят. Той е оставил незаличими спомени със своята скромност, със своето безстрашие, със своята дивна храброст и със своето високо родолюбие и себеотрицание.

От Горна Рибарица взехме пътя към България. Имахме месец март, снегът се беше стопил. Миришеше на пролет. От Колибите Клепало по стария друм се насочихме право на север и пътувахме денски. Високо над село Брезница, близо до "Русалийската чешма", ударихме се с един усилен турски патрул (деврие), който отиваше към Пехчево. За да заблудим турците, повърнахме се назад към Горна Рибница. Жертви не дадохме. Колибари ни съобщиха, че деврието слезло към Брезница.

На мръкване изново поехме на север и пак по стария друм, като за благовременно изпроводихме съгледатели куриери, в ляво към Пехчево и в дясно към Брезница. На разсъмване се заловихме за "Джам- тепе" и се настанихме в пустите каракачански колиби,

разположени под самия връх. Тук останахме да денуваме и взехме всички предпазителни мерки за отбрана. Огън не посмяхме да накладем, за да не ни издаде пушека.

Преди пладне нашите часови от върха ни обадиха, че ниско от към Пехчево се задал аскер. Наистина, на юго изток и далеч от нас се точеше бавно една колона, не повече от рота и половина аскер, с посока колибите, Клепало и село Горна Рибница. Точно там, където бяхме вчерашния ден. Подир пладне забелязахме друга колона, която от към Брезница също отиваше към Долна Рибница и Клепало. Последната колона, като че ли беше вчерашното деврие, защото не броеше повече от 15 до 20 човека.

Отървахме се ефтино. Турците не ни забелязаха, нито пък се повърнаха до вечерта. С настъпването на нощта спуснахме се надолу и взехме наново стария друм, който върви по билото. Осъмнахме в махалите Дреново, Логодажка община. Никога такъв дълъг и уморителен път не бяхме взимали. Изминатия от нас път бе цял подвиг и само българин е в състояние да извърши това. Настанихме се по високите кошари и заспахме като пребити. Събудиха ни селяни, които бяха дошли на свиждане и ни донесоха "що Бог дал" за ядене. От тях научихме, че тоя ден е Благовец (Благовещение), който празник цяла Македония се много почита, като предвестник на нов деен живот и на пролетта.

Още през деня изпроводихме куриери към границата, за да проверят сигурността на каналите. Те ни посрещнаха в махалите Клисура и заедно с куриери от тия колиби насочихме се на Север, по синора на помашкото село Труско Геброво (Царевоселско). Около полунощ благополучно минахме границата източно от Черната скала и слезохме в село Варварица.

От някои познати в Кюстендил бяхме посрещнати с незаслужени упреци по повод пленяването на поета Пею Яворов. Последният без стеснение ни е насолил добре, въпреки благодарственото писмо до Софроний Стоянов, с което и двамата ни наричаше рицари и свои спасители. Още на времето ние му простихме. Може би това е сторил от демагогия и за хатър на политиката, защото ние бяхме "върховисти".

Ония, които имаха случая да видят и да прочетат поменатото писмо, останаха изненадани от черната неблагодарност на автора, когото не ние, а те нарекоха клеветник. Един от тях бяха Гоце Делчев и Борис Сарафов.

Ако великани като Байрон, Пушкин, Лермонтов, Гете, Ламартин, Виктор Хюго, Мицкеевич, Достоевски, Тургениев, Толстой и пр. са имали своето човешко опако, нищо чудно няма, щото и нашият поет Пею Яворов като човек да е бил със слабости и с недостатъци.

С пристигането ни в София, безпричинно бяхме грабнати от полицията и интернирани в провинцията. Софроний Стоянов бе изпратен в гр. Добрич, а аз бях възстановен на местожителство в гр. Габрово, при семейството ми. Великден посрещнах в къщи. В Габрово се бавих и почивах около два месеца. Тук написах брошурката "Един лъч върху Раскола на Македоно-Одринската Организация", печатана в гр. Станимака, в печатницата на А. Кишкилов, 1902 година.

XV. ДЕСЕТИ (X) РЕДОВЕН МАКЕДОНО – ОДРИНСКИ КОНГРЕС •
ВЪЗСТАНИЕТО ПРЕЗ МЕСЕЦ СЕПТЕМВРИ 1902 ГОДИНА В
ГОРНОДЖУМАЙСКО, В МЕЛНИШКО И В ПЕТРИЧКО

На 28 юли 1902 година в гр. София се откри X редовен Македоно-Одрински конгрес в салона на Славянска беседа. Присъстваха (70) седемдесет делегати. Аз имах честта да представлявам Габровското македоно-одринско дружество.

Беловласият македонски труженик Васил Диамандиев с приветствена реч обяви конгреса за открит. Избра се постоянно бюро на конгреса: председател Никола Панов, от гр. Велес, адвокат в гр. Видин; подпредседатели Андрея Башев, от гр. Ресен, адвокат в гр. Плевен и Васил Рашев, от гр. Русе, подпредседател на Русенския апелативен съд; секретари Васил Кознички, Иван Тръпчев, Грегор Димитров и Георги Байкушев.

При проверката на делегатите касираха се неколцина, които бяха се явили с нередовни пълномощия. Един от тях бе и редакторът на вестник "Изгрев" Иван Димитров, който беше дошъл като делегат от 1.Тишаново (Кюстендилско) с фалшиво пълномощно. Конгресът порица и изказа своето съжаление, че един интелигентен човек и редактор на вестник си е послужил с такива безчестни средства. По нова време Иван Димитров минаваше за социал-демократ от първа величина в Кюстендилско и Дубнишко. Убежденията обаче не му попречиха, щото същият да се яви един ден във Върховния Македоно- Одрински Комитет пред подпредседателят Иван Цончев и да предлага срещу добра възнаграждение своите услуги и тия на редактирания ат него вестник "Изгрев". Пазарлъкът му бе отхвърлен с възмущение (в. "Реформи", брой 50,от 18 януари 1902 год. стр 3 и 4).

Интересно беше, че социалистическият лидер от гр. В.Търново Никола Габровски довел бе със себе си шест- седем свои съмишленици и се помъчи с фалшиви пълномощия да ги прокара за делегати в конгреса. Последният телеграфира до Търновския Окръжен Управител, който отговори, че в посочените от Никола Габровски села никога не е имало македонски дружества, нито са изпращали делегати за конгреса. При тоя официален и категоричен отговор само социалиста Габровски не се засрами! Та иначе не можеше и да бъде, защото той, интернационалиста и безотечественика, бе дошъл в конгреса с единствена мисия да руши националистическото дело на македонския българин.

За да се изяснят всички въпроси по възникналите раздори и разцепления, които силно вълнуваха организацията, а така също, за да се внесе едно пълно осветление върху сметките, конгресът отправи писмени покани до бившите задгранични представители на В.М.Р.О. Гоце Делчев и Георче Петров, а така също и до техните заместници Димитър Стефанов и Туше Деливанов, за да присъствуват при доклада на отчета на Върховния Македоно- Одрински Комитет.

Гоце Делчев и Георче Петров не се явиха в конгреса и в отговор на поканата изпратиха едно силно оскърбително писмо. Конгресът изказа дълбокото си огорчение от това непристойно поведение на поменатите.

От изложението в отчета, от обясненията, които дадоха задграничните представители на В.М.Р.О. Димитър Стефанов и Туше Деливанов и от речите на неколцината делегати, отлично запознати с работите на освободителното дело, напълно се установи, че Върховния Македоно- Одрински Комитет със своята едногодишна деятелност абсолютно с нищо не е нарушил статутите и наредбите на организацията и че всичко е вършено в съгласие с тия именно статута в интереса на освободителното дело.

От конгреса поканен бе на очна ставка и поета Пею Яворов по повод неговото пленяване. Той обаче не благоволи да се яви, макар и да бе делегат, за да опровергае приписуемото му се деяние, относно даването на кутия с отрова на учителя в село Драгобраща (Царевоселско) Коце Антов.

Конгресът с абсолютно болшинство порица и осъди всички интриги, клевети и обвинения, които било устно или чрез печата съзнателно се разпространяваха с цел да подбиват авторитета на организацията, да заблуждават общественото мнение и да рушат устоите на освободителното дело.

Със своята резолюция конгресът удобри деятелността на Върховния Македоно- Одрински Комитет и с подавяюще болшинство преизбра за членове на бъдация такъв същите лица.

Тогава напуснаха конгреса 13 делегата, които заявиха, че се отцепват от организацията и си образуват отделна такава. Отцепниците се събраха в бирария "Дълбок Зимник" и в присъствието на Гоце Делчев и Георче Петров с чаша бира в ръцете избраха втор Върховен Македоно- Одрински Комитет: председател инженер Христо Станишев, подпредседател Тома Карайовов, секретар Антон поп Стоянов, касиер Йордан Асенов и членове Пею Яворов и Христо Петров. Тоя Върховен Комитет проживя за пакост около два месеца.

Преди закриването конгресът изпрати телеграфически поздрави до Руския Император, до граф Игнатиев и до Гладстон, апелирайки към тяхните човеколюбиви чувства и молейки

застъпничеството им за даване на автономни правдини на християнското население в Македония и Одринско.

Получи се отговор само от граф Игнатиев:

София

Николаю Панову,

Благодарю за доброю память. Враги славянства попортили дело мое. Остаюсь неизменным привержеником великой Сан- Стефанской Болгарий. Сердечный привет доблестным македонцам.

Граф Игнатиев

Конгресът се закри на 4 август при една въодушевена реч от председателя Стоян Михайловски. Отрадно впечатление правеше, че дружествата бяха изпратили за делегати най-видните и най- просветените свои граждани и членове. Никога едно българско народно събрание в лицето на своите народни представители не е имало толкова много интелигентни и просветени мъже, каквито биваха делегатите в Македонските конгреси. Това показваше, до колко българското гражданство се живо интересуваше за съдбините на своите едноплеменни братя отвъд Рила и Родопите.

А работите в Македония и Одринско от ден на ден ставаха се по- обезпокоителни. Българското население в тия области отдавна бе поставено от властта въвн от законите. Поради това, търпението у на рода бе изчерпано. Сред тоя гнет народен, гнет духовен, гнет физически и гнет икономически, предприеман системно от страна на турската власт против всичко що бе българско,- чувството за щастлив и спокоен живот за себе си и за близките си,- всичко това отдавна бе престанало да съществува за македонския българин. И всред тоя ужас от непоносим робски живот, у същия вихрено бе пламнало отчаянието. Едно само се изпречваше, в едно само македонецът вярваше и в едно намираше своето спасение. Това бе въстанието. Думата възстание имаше магическо влияние върху ума, душата и сърце то на македонския българин. И магически стана промяната. Вчерашният безропотен роб изведнъж се изправи на краката си и бе готов да жертвува богатство, семейство и живот. Той самият бе готов да убива, да гори, да унищожава. Психологията между властелина турчин и роба българин коренно се промени.

Наскоро след закриването на X редовен конгрес Върховния Македоно- Одрински Комитет отпрати до великите сили един мемоар, написан на отличен френски език, в който се описваше жестокото положение на българския народ в Македония и в Одринско. С този мемоар се подчертаваше, че населението в поменатите области е доведено до отчаяние от беззаконията на турската власт и че революцията е пред прага, ако не се побърза с прилагането на предвидените реформи в член 23 от Берлинския договор. Към тоя мемоар представен бе един проект от законните и справедливи искания на македонския народ.

Поради важността, която представлява тоя интересен документ позволявам си да го цитирам в моите спомени, защото точно в името на тия искания неколkokратни отивах с пушка в ръка да жертвам своя живот и с кръвта си да изкупувам свободата на своите поробени братя.

Ето накратко самия проект:

- I. От Солунски, Битолски и Скопски вилаети да се образува една автономна област, намело на която да стои християнин генерал- губернатор със седалище в гр. Солун. Тая област да включва в себе си географските граници на Македония.
- II. Генерал Губернаторът да се назначава от Султана и одобрява от великите сили за срок от 5 години. Същият да бъде лице напълно отговарящо на високия пост и принадлежаще на преобладаващата в областта народност.
- III. Генерал Губернаторът да управлява областта с помощта на едно областно събрание.
- IV. Честта, живота, имота и жилището на гражданите от областта да бъдат неприкосновени и гарантирани.
- V. Чиновниците в областта да се назначават от местното население, което преобладава в местослуженето.
- VI. Езикът на разните народности в областта да бъде еднакво официален с турския.
- VII. Учебното дело на всяка от народностите да бъде напълно независимо.
- VIII. За поддържане на реда в областта да се създаде джандармерия, непосредствено подчинена на Генерал Губернатора и командувана от местни офицери.
- IX. Областното събрание определя бюджета на областта и всички приходи остават за в полза на същата.

- X. При Генерал Губернатора се назначава една комисия, застъпена от всички народности, която да изработи подробностите на предвидените реформи и да следи тяхното прилагане и изпълнение.
- XI. Да се даде пълна амнистия на всички политически престъпници.
- XII. Същите реформи да се въведат и в Одринско.

На тоя мемоар, както се очакваше, Европа не обърна внимание.

А животът на българското население в Македония и Одринско от ден на ден ставаше по непоносим и дори невъзможен. Не остана български свещеник, учител, буден гражданин или селянин, който да не бъде безпричинно преследван, гонен, арестуван, съден и при удобен случай убиван.

Ден не минаваше, турската власт да не предизвика в някой български център в Македония някоя афера и да вкара в затвора цвета на българщината. Така тая власт изкуствено създаде аферите Винишка, Кумановска, Велешка, Валандовска, Прилепска, Разложка, Щипска, Солунска, Битолска и пр., които погълнаха с хиляди македонски мъченици, изнемогващи в турските затвори в Мала Азия, в Африка, в островите.

Пред незъможността да се живее спокоен и мирен живот, гражданите и селяните, които не искаха да измират мърцина по турските затвори, те залавяха горите и групирани в революционни чети, кръстосваха в незнайна доба села и градове, давайки закрила на народа и носейки благата вест:- Свобода или смърт! От единия до другия край на Македония тия бунтовнически чети биваха най- радушно посрещани, приемани, гощавани и укривани от населението, което с наслада и с благоговение слушаше и възприемаше огнените им слова. Лютите студове, снежните преспи и виялици не значеха нищо за на родните будители.

Ожесточението и от двете страни не по дни, а с часове растеше. Турчинът и българинът се дебнеха един друг, никой никому пощада не даваше, нито пък търсеше такава. Бурята беше пред прага. Всеки миг се очакваше да затреци и да се изсипе в ужасен ураган.

Кървави срещи между революционни чети и турски аскер от ден на ден ставаха се по-чести и по- кръвопролитни. А с настъпване на есента 1902 година озлоблението между турци и българи бе стигнало своя връх. Особено изострени отношения възникнаха между оголеното българско селско население и спахиите (закупчиците на децятъка).

Така пламна есенното въстание от двете страни на река Струма в Горно Джумайско, в Мелнишко и в Петричко, което имащи своя отклик и от татък Вардар, дето действуваха Атанас от Градобор в Солунско, Иванчо Карасулията в Гевгелийско, Апостол Петков в Енидже Вардарско, Таке Мурджев и Георги Николов в Прилепско, Стефо войвода в Леринско.

На 21 септември 1902 година в Пирин свикан бе народен събор от близките околии, като събора взе решение да се вдигне въстанието на 25 същия месец, което стана, като за главен ръководител бе избра - полковник Стефан Николов от гр. Прилеп.

В дясно от река Струма действуваха четите на Георги Пелтеков, Иванчо Пашов и Никола Лефтеров,- в Горно Джумайско; поп Димитър от с. Горна Рибница, учителя от с. Гореме Петър Бакалов, Дончо Златков от с. Палат, Георги Тренчов от с. Добри Лаки, Костадин Попов от с. Егуменец и поп Иван от с. Долна Рибица,- в Петричко; Дедо Кортуля, Васе Пехливанов и Васе Черкезов,- в Малешевско; Алекси Поройски и Иван Смоларски в Беласица. Всички под водителството на доблестния мичман Тодор Саев и неговия енергичен помощник подпоручик Константин Настев.

В ляво по Струма действуваха четите на поп Найдено и Павле Давков от с. Сърбиново, Тодор Кацарски от с. Градево, Коте Бистришки от с. Бистрица,- в Горно Джумайско; Маникат Янков от с. Кресна, Ризо и Колю Ризови от с. Влахи,- в Мелнишко. Всички под водителството на капитан Йордан Стоянов.

В помощ на горните в първите дни на септември Върховният Македоно- Одрински Комитет формира и изпрати следните чети: капитан Димитър Атанасов, капитан Христо Саракинов, поручик Петър Дървингов, поручик Софроний Стоянов, подпоручик Константин Кондов, подпоручик Владимир Каназирев, подпоручик Борис Сугарев и подпоручик Димитър Зографов.

Тогавашното българско правителство беше предприело жестоки преследвания против всички съчувственици на Върховния Македоно- Одрински Комитет. Сам генерал Иван Цончев бе интерниран в родния си град Дряново. Макар и аз да се намирах под полицейски надзор в Габрово, но се движех свободно и благодарение на това обстоятелство успях да уредя бягството на генерал Цончев. През Трявна и Мъглиж двамата се озовахме в гр. Казанлък. От тук с обикновена брчка през Калофер, Карлово, Клисурска, Копривщица и Пирдоп

пристигнахме в София. Аз се приютих в дома на баща си, а генерал Цончев бе грижливо укриван от предани нему подофицери в казармите на 6 пехотен Търновски полк.

В края на месец август с. г. Софроний Стоянов и аз започнахме трескаво да се готвим и изново пак заедно да навлезем в Македония. За да не бъдем изненадани от полицията, за сборен пункт имахме Павлово, където съдържателя на бюфета при бирената фабрика, един отличен македонец, беше ни отстъпил две обширни стаи за склад и скривалище за четниците.

Четата ни се състоеше от около четиридесет и пет човека заедно с нас.

- 1)поручик Софроний Стоянов от с. Цер (Кичевско)
- 2)подпоручик Константин Н. Кондов от гр. Прилеп
- 3)подпоручик Борис Сугарев от гл. Прилеп
- 4)подпоручик Владимир Каназирев от гр. Мехомия (Разлог)
- 5)фелдфебел Стефан Робев от с. Цер (Кичевско)
- 6)ст. подофицер Иван Господарев от с. Гайтаниново (Неврокопско)
- 7)ст. подофицер Коце Марковски от с. Банско (Разложко)
- 8)четник Михаил Шуманов от гр. Куманово
- 9)четник Ангел Якимов от гр. Охрид
- 10)четник Апостол Иванов от с. Ореше (Велешко)
- 11)четник Александър Г. Стоименов от с. Лесня (Г. Джумайско)
- 12)четник Бисо Серафимов от с. Галичник (Дебърско)
- 13)четник Георги Якимов от гр. Охрид
- 14)четник Георги Стоянов от с. Кара Къой (Неврокоп)
- 15)четник Димитър Недков студент от гр. Щип
- 16)четник Димитър Георгиев от гр. Крушево
- 17)четник Димитър Моисеев от с. Кошино (Прилепско)
- 18)четник Иван Янков художник от с. Тресонче (Дебърско)
- 19)четник Иван Димитров от гр. Прилеп
- 20)четник Йордан Георгиев от гр. Велес
- 21)четник Иван Дянков от гр. Карнобат
- 22)четник Китан Стефанов от с. Поповец (Кичевско)
- 23)четник Климент Дуков от гр. Охрид
- 24)четник Кочо Василев от с. Мало Църско (Кичевско)
- 25)четник Константин Ташов от с. Горенци (Костурско)
- 26)четник Кръстю Аврамов от с. Скребатно (Неврокопско)
- 27)четник Лазар Бояджиев от гр. Габрово
- 28)четник Митре Андреев от с. Дръслайца (Охридско)
- 29)четник Марко Христов от с. Могила (Битолско)
- 30)четник Милан Грашев студент от гр. Прилеп
- 31)четник Никола Христов от с. Дълбоки (Старо Загорско)
- 32)четник Никола Спасов от с. Отощица (Паланечко)
- 33)четник Пътник Панайотов от с. Росоки (Дебърско)
- 34)четник Петър Илиев от гр. Прилеп
- 35)четник Стоян Иванов от с. Рилево (Прилепско)
- 36)четник Христо Панов от гр. Тетово
- 37)четник Христо Йосифов от с. Лазарполе (Дебърско)
- 38)четник Янче Николов от с. Орле (Битолско)

Имената на останалите седем четника са пропуснати в бележника ми.

Четата бе поделена на четири взвода с взводни командири: фелдфебеля Стефан Робев, подофицерите Иван Господарев и Коце Марковски и стария четник Михаил Шуманов.

Всички четници бяха въоръжени с манлихерови пушки, с по 250-300 патрони на пушка и с по една сферическа бомба. Форма шаячна куртка и панталони, каскет, пелерина от шинелен шаяк и цървули.

На мръкване на 4 септември 1902 година взехме пътя към Витоша (Златните мостове). Баща ми и брат ми Милан ме изпратиха до Княжево. И двамата плакаха и не ме пускаха от прегръдките си.

Баща ми много ме моли и настоя да се върна при семейството си в гр. Габрово, но тогава аз бях с кораво сърце и не се смелих нито над него, нито над моята любима съпруга, нито над милото си едногодишно момиченце. Софроний Стоянов и той настоява да се върна но аз и него не послушах.

Из пътя до билото ни валя пороен дъжд. Добро начало. При изворите на Струма се спряхме на почивка, дето накладохме буйни огньове. На другия ден продължихме пътя през селата

Чуйпетльово, Яребковци (Самоковско), Краинци, Самораново, Бистрица, Бадино (Дубнишко), укрихме се в гората над последното село, местността "Арами бунар". На ледния ден под нас по пътя Дубница - Рила мина полицейския пристав В. Иванов със стража и контрашайка, за да ни преследва и попречи да минем границата. Не ни забелязаха.

Към свечеряване потеглихме за с. Рила и не далеч от селото бяхме посрещнати от братята Мечкарови, Михаил Чалъшкана и Петър Георгиев, които ни преведоха из горната махала, на калугерките. Безпрепятствено минахме моста на река Рила и взехме пътя към колибите Шипочан и Бозовия. Пътувахме почти цяла нощ и на присъмване спряхме в една гъста букова гора над с. Бозовая, между постовете "Факир" и "Чатал тепе". На това място бяха пристигнали за нас няколко натоварени коне с храна и припаси. Тук ни чакаше Коте Бистришки със своята малка четица, за да ни преведе през границата. Същата сутрин към нас се присъедини със свои десетина другари фелдфебела Серафим Парталев, родом от гр. Берово (Мелешевско), рядък патриот и храбрец. Повечето от другарите на Парталев бяха подофицери от 13 Рилски полк от Кюстендил, които с оръжието и с формата бяха напуснали службата и като добри македонци отиваха в Македония, за да платят пред олтаря на отечеството своя кръвен данък. И те доблестно и самоотвержено изпълниха своя отечествен дълг. Доколкото си спомнувам между тях бяха старшите подофицери Алайков, Рамаданов, Ризов, Иванов и Коцев, последният медицински фелдшер, от какъвто имахме вопиюща нужда.

Чакахме да мръкне, за да минем границата. Всички бяхме се предали на почивка и сън. Около два часа после пладне ненадейно бидохме нападнати от две страни с вистрели и бесни викове, псувни закани, като ни се предложи да сложим оръжието и да се предадем.

Макар и да се намирахме на българска територия, но понеже не бяхме по-далеч от 2-3 километра от границата, изпърво допуснахме че сме нападнати от турски аскер, който незабелязано се промъкнал и ни атакувал. Оказа се че сме атакувани от български полицейски стражари и контрашайки, начело с Дубнишкия полицейски пристав Васил Иванов, подпомагани и от гранични офицер поручик Никола Тодоров.

(111) (губят се няколко реда поради лошо копие)

удобни позиции. В името на българщината, в името на свящото дело, за което бяхме тръгнали, ние молихме нашите нападатели, да не проливат пред очите на турците невинна братска кръв, а да ни оставят да минем границата. Нашите нападатели останаха неумолими и непреклонни. Те засилиха стрелбата, удесеториха псувните и заканите по личен наш адрес. Раниха четирима наши четници, от които е дин доста тежко.

Пред тая дилема на унижение, на безчестие и на смърт, ние предпочетохме последната. За нас беше вече безразлично, къде ще сложим главите си:- на българска територия и от български куршум ли, или на македонска земя?

В гърдите ни яд и погнаса закипя. С бесен устрем атакувахме вероломните нападатели, против които хвърлихме и няколко бомби. Войниците с поручика се прибраха към своя пост, а полицейският пристав В. Иванов с полицейската стража и контарчетниците лудешката избягаха по посока с. Рила, захвърляйки из пътя пушки, патронташи, раници и дрехи.

Пленихме 29 човека от които двама старши и шест младши полицейски стражари от Дубнишкото околийско управление. Останалите пленници бяха контра-четници от гр. Дубница и от селата. За голяма съжаление между тях имаше и македонци. Всички се намираха на служба срещу заплата 60 лева месечно и то изключително за борба против нас, четите. Между пленените се оказаха и девет бивши четници на Сандански (наши кръвни врагове), настанени на служба в контра-четите от бившия делегат на Върховния Македоно-Одрински Комитет в гр. Дубница Никола Малешевски, против когото в IX и X македонски конгреси се изнесоха редица обвинения от най-позорен и престъпен характер.

След тоя печален инцидент ние не можехме и да се бавим. Начело с куриера Коте Бистришки поехме на изток и при местността "Добро-поле", западно от "Царев връх", минахме границата денем. Спуснахме се на юг из отвесни нанадолница, хлъзгайки се и падайки ту на гръб, ту на очите си, като че ли слизахме в самата преизподня. Стигнахме в най-горната махала на Бистрица (Горно Джумайско), при черквичката и училището, мисля че се именуваше "Дъбева махла". След една малка почивка изново поехме козите пътеки, единствените по тия места и осъмнахме в махалата "Марулево", където беше революционният щаб и възстанническият лагер. Посрещнати и приветствани бяхме от самия полковник Стефан Николов и от цялото население. Тоя ден бе голям празник, малка Св. Богородица. Селяни и селянки, в нова премяна, със замени лица и без страх отиваха на черква. Заедно с нас минаха границата и пленниците, носейки освен своите пушки, но и 14 други, намерени от нас от избягалите техни другари.

Пленените държахме във възстанническия лагер около десетина дена и ги освободихме при дадена от тях клетва, че никога за в бъдеще не ще посмеят да вдигнат ръка против своя брат македонец. Оръжието им конфискувахме, а за тяхно оправдание дадохме им до дупнишкия околийски началник и до министъра на Вътрешните работи Люцканов писма, подписани от Софроний Стоянов и от мен.

Пленените бивши четници на Сандански макар и да бяха освободени заедно с другите, обаче не пожелаха да се завърнат в България. Те доброволно постъпиха в четата на Христо Саракинов и взеха живо участие във всички сражения.

След завръщането ни в България се научихме, че при безумната престрелка имало един убит и седем ранени от хората на полицейския пристав. Разбира се, не по наша вина. Ние тогава се намирахме при законна самозащита.

Когато 1908 година бях околийски началник в гр. Дубница аз имах пълната възможност да прерова тайната архива на управлението. По горния инцидент намерих дешифрирана телеграфическа заповед от министър Люцканов, с която последният искал от тогавашния околийски началник да възстанови честта на обезоръжената полиция. А това ще рече, при завръщането ни, да бъдем заловени и избити на границата. И може би тая министерска заповед би се изпълнила в точ, ако благородния руски кореспондент Юркевич не беше ни взел още от границата под свое покровителство.

ОБЯВА НА ВЪСТАНИЕТО

На 21 септември 1902г.в Пирин бе свикан народен събор от представители на околиците: Горно- Джумайска, Разложка, Мелнишка, Петричка и Малешевска. Съборът се председателствуваше от полковник Стефан Николов и взе решение да се вдигне въстание на 25 същия месец. То избухна стихийно в поменатите покрайнини и имаше своя отклик далеч на юг и на запад, оттатък Вардар:

В Солунско, Гевгелийско, Енидже Вардарско, Леринско, Костурско, Тиквешко, Прилепско, Кичевско, Дебърско, дето действуваха четите на Атанас Градобалията, Иванчо Гевгелийски, Апостол Петков Енидженски, Дедо Стефо, полковник Атанас Янков, Дядо Иван от с. Радия, Тане Мурджев, фелдфебеля Георги Николов, Йордан Пиперката, братя Юрукови и Максим Нинов.

На 24 септември "Дъбовата" махала от с. Бистрица започна да се пълни от рано със старци, жени и деца. На другия ден, 25 септември, черквцата "Св. Илия" бе препълнена с богомолци, а отвън в стройни редове стояха четите на Димитър Атанасов, Христо Саракинов, Петър Дървингов и нашата. След свършване на тържествената служба старият селски свещеник, с треперещи устни от възлнение благослови и поръси знамената и четниците. Полковник Стефан Николов с едно прочуствено слово провъзгласи въстанието.

В първите дни на въстанието уплахата сред турците бе твърде голяма. Всички погранични постове бяха свалени и аскера събран в Горна Джумая за пазене на града и за отбрана на Кресненското дефиле. Началникът на голямата турска застава (меркез) в с. Бараково, юсбаши джемал ефенди, в разгара на въстанието е направил следната изповед пред руския кореспондент Юркевич:

- Без да се гледа на обстоятелството, че държавата ни разполага с доста много аскер край границата, се пак ние, граничарите, се чувстваме твърде зле и седим като на тръне, заобиколени от всички страни с врагове. Под всеки храст, зад всеки камък и всяка минута ние очаквахме да видим или цевта на пушката или острието на ножа или горящия фитил на хвърлената бомба срещу нас.

Тия думи свършено вярно характеризираха душевното състояние на властелина турчин и страха от българските комити.

Нашата чета и тая на Петър Дървингов получиха назначение да заминат веднага в Разлог и да завземем проходите по Предела, водещи в долината на река Струма. Минахме край голямото село Осеново, населено от българи и помаци. До ходжата на това село изпратихме едно писмо, написано на турски от П. Дървингов, с което съветвахме помаците да мируват и да не закачат мирните свои съселяни християни. Нашето писмо произведе желаното въздействие. През всичкото време на въстанието жителите на Осеново (българи и помаци) свободно ореха нивите си, пасеха стадата си и без страх отиваха в гората, без да бъдат закачани от възстанниците. Същите жители драговолно ни снабдяваха с хляб, с месо и цървули.

На 26 септември съединените наши чети се спуснаха в Разложката котловина и завзехме ридовете на селата Годлево и Бачево. В наши ръце бяха всички пътища, които водеха към възстанническия лагер и към Кресна.

Отправихме писмени позиви до селата, за да се заловят за оръжие и да подпомогнат възстаналите свои братя в Горно- Джумайско, в Малешевско и в Петричко. В отговор получихме едно писмо от Мехомийския околийски революционен комитет, пълно с ругатни и със закани.

На 28 септември в зори бидохме нападнати от многочислен редовен турски аскер, идящ от Мехомия и ние се видяхме принудени да отстъпим към билото. Тук посрещнахме първия сняг. А на 30 същия месец се прибрахме в с. Марулево, като на проходите оставихме наблюдателни постове от местното население.

На 2 октомври всички чети заминаха в помощ на възстаналите села Градево, Сърбиново и Кресна, а в щаба при полковник Стефан Николов останах само аз с 15 четници.

На 5 октомври пристигна при нас генерал Иван Цончев, придружен само от предания подофицер Подуяков и от четника Йордан Варналиев от гр. Велес. След два дена посрещнахме отлично екипираните и въоръжени чети на капитаните Александър Протогеров, Еню Димитров, Тренев, поручиците Любомир Стоенчев, Христо Танушев и К. Балтов.

Генералът пое командването и пред възстаналото население и доблестните четници държа следната вдъхновена реч:

- Мили братя, нека величествения Пирин да бъде свидетел на вашия героизъм. Нека македонските планини и усои да екнат от гърма на вашето победоносно оръжие и от дружното "ура", които да се разнесат по цялата ширина на Македония и Одринско и да пробудят заспалия роб.

- Юнаци, или след една славна победа и братска целувка ние ще изкупим свободата на нашите братя в тая священна за нас земя или след една героична смърт и един друг прегърнати в братски обятия ние ще отлетим горе на небето. И в единия и в другия случай нас ни очаква вечна прослава и братска целувка.

- Черните ленти на това священно македонско знаме трябва да ги снемем. На него трябва да висят бели ленти със златни букви:- Свобода, целокупна и независима Македония!

- Сега неща припаднем всички на колене и да кажем:

- Бог да прости и вечна слава на всички загинали братя за свободата на нашата мила татковина! Дано техният пример ни въодушевява и ни ръководи в предстоящата кървава борба и чрез нашата кръв и кости да изкупим свободата на Македония и Одринско.

- Нека от днес нататък не ви плаши глад, студ, дъжд, мраз, бури, сняг, бесилки, пламъци, топове и куршуми!

- Напред и се напред против вековния народен тиранин!

Речта на генерала бе изпроводена с громки викове "ура" и "да живее свободна Македония". Тя внесе у всички ни ентузиазъм и жажда за борба. Нашите възторжени викове се понесоха из близките урви и долини, пълни с турски аскер, който бе стреснат и вцепенен от страх пред възстаналия роб.

От тоя ден почнаха ред движения и битки и по двата бряга на река Струма. Вечер от височините ясно се виждаха възстанническите огньовете и опожарените възстанали села. Възстаналото население, подпомагано от явилите се на помощ чети, водени от доблестни и самоотвержени офицери и изпитани войводи, впускаше се безстрашно върху турските пълчища, нанасяйки му тежки загуби. Кръвопролитни сражения се дадоха при селата Логодаж, Лешко, Падеж, Железница, Тросково, Габрово, Гореме, Добри Лаки, Горна Рибница, Клепало, по десния бряг на река Струма и по Беласица. Такива също сражения се водиха и по левия бряг на Струма, в Пирин и около селата Кресна, Ощава, Мечкул, Сенокос, Обесник, Сърбиново, Градево, Езерец, Хърсово, Марулево и Бистрица.

На 15 октомври, благодарение на силно пресечена местност, незабелязано откъм границата настъпиха две турски роти към възстанническия щаб. Опитаха се да ни обградят. Ние бяхме всичко на всичко 18 и словом осемнадесет човека с генерал Цончев и с полковник Стефан Николов. Изпратихме куриери селяни към четите за помощ, но докато да получим такава, цяло денонощие отстоявахме на непристъпните наши позиции срещу двадесет пъти по- многочислен противник. Хвърлените от нас няколко бомби заставиха турската верига да се държи на почетно разстояние от нашите позиции. В трудни минути генерал Цончев и полковник Николов проявиха безпримерно самообладание и безстрашие, показвайки на момчетата къде да залегнат, как да се предпазват и как да се премерват в живата тъмносиня цел. На другия ден около пладне показаха се четите на Атанасов и Саракинов, които атакуваха турците в гръб и ги принудиха да отстъпят към Горна Джумая.

Селата опустяха. Населението с добитъка и емигрираше в България. Ние се държахме здраво на своите позиции, давайки възможност на беззащитното население безпрепятствено да преминава границата.

На 20 октомври турците се опитаха от към Горна Джумая и границата да атакуват нашия укрепен лагер при село Бистрица. Възползвани от гъстата мъгла няколко турски роти успяха да навлязат незабелязано в "Дъбовата" и "Миховата" махали. А когато се вдигна мъглата забелязахме, че големи турски отделения се движат и към границата, за да ни пресекат пътя на отстъплението. Показа се многочислен аскер и от към Предела. Генерал Цончев даде заповед да се отстъпва крачка по крачка. А сам той с около петдесет момчета стремително се понесе към граничния връх "Чатал", когото успя да заем е преди турците.

Друга група възстанници атакува силния турски форт "Факир тепе" и тук се завързаха упорити боеве.

На 21 октомври вечерта генерал Цончев бива тежко ранен, когато е ръководил атаката против "Факир тепе", който форт падна в ръцете на възстанниците.

На 22 октомври нашия укрепен въстанически лагер при с. Бистрица бе наново нападнат от три табора (дружини) и една планинска батарея.

С "ураганен" огън и бомби отбихме турските атаки, които понесоха тежки загуби. Безпримерен героизъм и началническа разпоредителност проявиха в тия кръвопролитни боеве войводите офицери Софроний Стоянов, Димитър Атанасов, Христо Саракинов, Петър Дървингов, Борис Сугарев, Владимир Каназирев, Димитър Зографов и подофицерите Серафим Парталев, Алайков, Рамаданов, Георги Иванов, които със своето безстрашие служеха за пример на четниците.

Пътят за отстъпление ни бе осигурен благодарение на юнашкото и самоотвержено държание на четите, водени от капитан Александър Протогеров и поручиците Любомир Стоенчев, Христо Танушев и К. Балтов, които срещу скъпи жертви успяха да се затвърдят на превзетите турски командващи висоти "Чатал" и "Факир".

Раненият генерал Цончев бе заместен от своя помощник полковник Стефан Николов, който с присъщото свое спокойствие и безстрашие караше и най-страхливия четник да бъде герой.

В тия паметни кръвопролитни боеве турците дадоха големи жертви от убити и ранени. Турските офицери се оказаха съвършено неподготвени за бойни действия, а техните войници страхливи и лоши стрелци. Те започваха стрелбата от големи разстояния, от 2500-3000 метра, на посоки, което обстоятелство издаваше тяхното малодушие, когато четниците никога не откриваха огън по-далеч от 700-800 метра, а понякога допускаха противника и по-близо. Тия са причините поради които турците даваха грамадни загуби в сраженията си с възстанниците.

Турците разбраха, че българският офицер, подофицер и войник кога и да е ще бият турската армия и ще забучат българския прапорец в Солун и Одрин.

Още в самия разгар на въстанието Солунският валия чрез Горноджумайския каймакамин бе отправил до българското население в тая околия писмен позив, един екземпляр от които още тогава ми попадна. Самото съдържание на позива издава твърде голямата загриженост на турските управници от повдигнатото въстание, което можеше да предизвика европейска намеса. За голямо съжаление, точно тогава намериха се безумци българи, отровени от сектантски и безотечествен дух, които чрез печатни органи оспорваха сериозността на въстанието и съзнателно се мъчеха да го омаловажат. Едва след провъзгласяването на турския хуриет през 1908 година се установи напълно, че Кръстю Раковски, Никола Хърлаков, Антон Страшимиров, Делирадев и още мнозина, които минаваха за македонствующи и получаваха грамадни хонорари от македонската организация, са били от рано богато плащани агенти на младотурския комитет.

СОЛУНСКО ВИЛАЕТСКО УПРАВЛЕНИЕ

**Заповед до населението в Горно-Джумайска околия, окръг Серески, Солунски вилает.
ХЕЙ НАРОДЕ!**

Трябва вече да сте разбрали и да сте се сетили, че в селата ви пристигат лоши хора, които задигат храната и дрехите ваши и тия на вашите деца и безмилостно ограбват имота ви, излагайки вас и вашите семейства на безпокойства, на загуби и на отговорности. Опомнете се и разберете, че от тия разбойнически чети, към които се присъединяват и някои ваши съселяни, вие нямате полза. Те ви донасят само страдания и мъки.

.....

Явявам и ви честитявам, че милостта на Негово Величество Султана е безгранична. Той ви милува всички вас, като свои деца и само доброто ви желае.

Приберете се всички, които се намират в горите. Предайте оръжието в тридневен срок от публикуването на тая заповед.

Всички, които се завърнете в селата, хванете се за работа и търговия.

7 октомври 1902 година

ПЕЧАТ

Солунски валия

Хасан Фехми паша

На 25 октомври отстъпихме към границата и съгласно полученото общо нареждане от въстаническият щаб преминахме на българска територия. През "Царев връх" спуснахме се в Илиена река и на другия ден бяхме братски посрещнати в Светата Рилска Обител.

За всичкото време, в продължение близо на два месеца, при всекидневни тежки походи и неизбежни сражения с башибозук и турски аскер, нашата чета даде (5) пет момчета ранени, които навреме препратихме на лечение в България и един убит четник, Петър Илиев от гр. Прилеп.

Братята монаси от Рилския манастир проявиха и положиха много християнска и братска любов по настаняването на многочислените бежански семейства, на техния добитък и изхранването им. С рядко християнско милосърдие, състрадание и търпение братята монаси се мъчеха с каквото могат да облекчат теглата и мъките на нещастните прокудени македонски майки, бащи, сестри и деца. Хвала им! Полицията в манастиря се опита да арестува Софрония Стоянов, Димитър Атанасов, Христо Саракинов и мен, имайки уж специално нареждане. Но, както и по-рано поменаваните, за нас се застъпи благородният руски кореспондент Юркеевич и заедно с него отпътувахме за София.

Дупнишкият околийски началник Д. Стоянов, предизвестен за нас наредил да бъдем посрещнати и на всяка цена арестувани. Ала добри приятели ни предупредиха и за това другарите по колони пътища заминаха за София. Понеже аз още в село Рила заболях тежко, оставен бях в Дупница и най-грижливо укриван в македонската махала "Бешика", в къщите на Илия Манолов и на Трайко.

Голяма и сърдечна благодарност дължа на гостолюбивите хазаи и на гражданина Христо Данилов, които не пожалиха ни труд, ни време, ни средства, за да ме запазят и да възстановят моето разклатено здраве. Със съдействието на същите една вечер аз бях изпратен за София с кираджията Томан Златков, брат на войводата Дончо Златков.

На втория ден след пристигането ми в София неочаквано бях грабнат от бащиния дом и изпратен на местожителство в гр. Габрово при семейството ми.

Рано преди обявяване на въстанието Върховният-Македоно-Одрински Комитет беше изпратил в Европа, като народни делегати, председателя Стоян Михайловскии видния македонски деятел Д-р Димитър Владов, за да осветлят общественото мнение и политическите сфери върху живота на македонския роб и неговата борческа кауза. На всякъде те са били радушно посрещнати, с най-голямо внимание изслушани и окуражени в тяхната мисия.

Когато и се очакваше, въстанието да раздвижи дипломатическите среди. Неочаквано в първите дни на месец декември 1902г. пристигна в София ръководителят на руската външна политика граф Ламсдорф, който бе посрещнат царски от македоно-одринската емиграция. Той отседна в царския дворец и там имаха честта да му се представят избраниците на македонската емиграция: професорите Д-р Л. Милетич, Д-р Ив. Георгов и дългогодишният македонски директор и инспектор Ат. Наумов. Последните всестранно осветлиха представителя на могъща Русия по македонските работи, апелирали за даване на човешки правдини на безправния роб-македонец.

Придобивките от въстанието бяха:

I. Пълна амнистия на всички политически затворници и емигранти, в това число и осъдените членове на Солунския и Битолския революционни комитети, намиращи се на заточение в Мала-Азия и Африка.

II. Въвеждане на административни, полицейски и съдебни подобрения във вилаетските управления в Македония и Одринско и назначаването на главен инспектор за тия области на Хилми паша.

III. Безпрепятствено завръщане по селата на всички бежанци и възстановяване на държавната сметка опожарените къщи, плевни и ограбени храни и добитък.

IV. Издаване на французката жълта книга по македонските ужаси и препоръчаните реформи.

V. Засилване на несъкрусимата вяра у народа в крайния успех на освободителното дело.

След утихването на въстанието Върховният Македоно-Одрински Комитет, ръководен само от възвишени родолюбиви пориви и ставайки същевременно тълкувател на чувствата и

здравите разбирания на македонския народ и на всички борци- революционери, издаде следния позив до македоно- одринската емиграция:

**ВЪРХОВЕН МАКЕДОНО- ОДРИНСКИ КОМИТЕТ
ПОЗИВ**

към

МАКЕДОНО- ОДРИНСКАТА ЕМИГРАЦИЯ

МАКЕДОНЦИ И ОДРИНЦИ,

Положението на работите в нашата злочеста татковина от ден на ден повече се усложняват; събитията едно след друго бързо се развиват, без да дадат възможност да се предвиди като каква участ се готви за тая робска страна. Едно обаче е вярно: настъпил е часът, съдбоносният час, който ни показва, че или над нея ще блесне лъчът на свободата и правдата, или окончателно разорена, тя ще бъде хвърлена в мрака на още по- грозна тирания.

И всичко това зависи от нас и само от нас!

Ако ние, синовете на тая робска земя съумеем да оценим важноста на момента и всеки от нас, ръководен само от отечествения дълг застане на своето място, - победата е наша, сполуката е осигурена.

Не е важно, кой с кого е, а е важно: всички да бъдем заедно- за роба македонец, за роба страдалец- и да насочим общия си удар към одного- тиранът злодей.

МАКЕДОНЦИ И ОДРИНЦИ,

Нашите поробени братя протягат своята ръка за помощ!

Те не ви питат с кого сте: Кой комитет поддържате и под чие ръководство на кой ръководител служите. Всеки, който с пушка в ръка влиза в техните редове, всеки който лети да им помогни, е техен брат и спасител!

БРАТЯ,

Върховен момент е сега, когато ние всички трябва да изпълним своя отечествен дълг. В нашето свято дело има широко поле за всички честни работници; за всекиго има начин да помага; за всекиго има място доблестно да умре!

Ще настъпи време, когато ще се дирят ръководители и водачи; днес е време, когато всеки истински родолюбец трябва да захвърли на страна своето честолюбие и да застане между редниците. Да си пречим е престъпно, да се самоунищожаваме е позорно!

Дано Всевишният Бог да вразуми всички ни и ни покаже правия и истинския път!

В името на поробеното Отечество приканваме всички към задружна братска работа!

Бог и правдата да бъдат с нас!

София, 9 декември 1902 година

Председател: Ив. Цончев

Член: Ст. Николов

Секретар: Ив. Стойчев

Касиер: Г. Белев

XVI. ЗАКРИВАНЕ НА ВЪРХОВНИЯ МАКЕДОНО – ОДРИНСКИ
КОМИТЕТ • ДЕЯТЕЛНОСТТА МИ В ГР. ГАБРОВО.
НАДВЕЧЕРИЕТО НА ВЕЛИКОТО ВЪСТАНИЕ 1903 ГОДИНА

Във втората половина на месец декември 1902 година (стар стил) по законодателен ред македоно- одринските благотворителни дружества и Върховният Македоно- Одрински Комитет бидоха закрити от българското правителство. Архива и материали на милиони лева бидоха конфискувани. По най- жесток и брутален начин македоно- одринската емиграция в Княжество България бе лишена от своите законно съществуващи благотворителни дружества и от върховния им представител. Само тоя единичен факт е най- красноречивото и могъщо доказателство, че както Върховният Комитет, така и лично генерал Иван Цончев абсолютно никога не са се ползвали с благоволенieto на българския дворец и на българската власт, нито пък някога са били покровителствувани, поддържани и подпомагани от същите.

Понеже днес не съществуват никакви причини да се скрива истината, нека се знае от всички, че както Върховният Македоно- Одрински Комитет, така и генерал Иван Цончев, така и всички негови съидейници и съратници намираха здрава подкрепа и средства изключително в българската армия и то в лицето на самоотвержените и безкористни офицери и подофицери, които без изключение влизаха в тайните офицерски и подофицерски братства, каквито съществуваха във всеки гарнизон. Тия именно български офицери и подофицери с рядка безропотност и добросъвестност години на ред внасяха своята щедра лепта в полза на македонското освободително дело. Нека всички знаят, че никой не е имал по- близко до сърцето си копнежите за Македония, за тая свещена българска земя, от колкото българското воинство, тоя безмълвен великан!...

както и в предишната глава споменах, че веднага с прибирането ми от Македония аз бях изпратен на местожителство в гр. Габрово. Заварих любимата си съпруга сломена и с разклатено здраве, а детето порасло. То беше ме забравило, бягаше от мен и тъжно ми беше, че не ми викаше "тате".

По настояване на другари заех се и написах в Габрово книгата "Борбата на Македонец" (исторически очерк върху причините и развитието на революционното движение в Македония), която книга излезна от печат в началото на 1903 година в осем печатни коли, цена 1лев. В нашия печат се дадох доста добри отзиви за тоя ми труд, толкова повече, че беше единственото до тогава съчинение, което в нещо цяло и събрано изнасяше на бял свят македонското освободително движение.

Понеже заминавах изново с чета и оставях своята съпруга и детето си без счупена пара, разпратих горната книга до македонските дружества за пласиране, като настойчиво молих последните, щото половината от стойността на продадените книги да се задържи в полза на бежанците, а другата половина да се изпрати на семейството ми в гр. Габрово за издръжка.

От справката , която направих след моето завръщане, оказа се, че книгата ми била добре посрещната и пласирана, но събраните суми злоупотребени. Само от Габрово и от Ямбол семейството ми бе получило около 700 - 800 лева, с която сума и е платило печатните разноски.

В средата на месец декември 1902 година додох ми на гости в Габрово поручик Софроний Стоянов и мичман Тодор Стаев. Учителите от Габровската Априловска гимназия: Владимир Стоев, Марко Нойков, Д -р Атанас Атанасов, Никола Драганов, Стефан Караджов, Никола Калчев, Стефан Тотев, Алекси Стойков, Мирчо Димитров и други (бивши мои колеги при същата гимназия), в чест на скъпите гости взеха благородната инициатива да въоръжат една малка четица, която да носи името "Габровска Априловска Чета" и да бъде под войводството на Софрония Стоянова и на мен.

Тая уж строго поверителна инициатива скоро стана достояние на целия град. По покана на тогавашния кмет Христо Кокилев и на народния представител Христо Топузанов (и двамата бивши революционери и опълченци) свика се общо гражданско събрание, в което габровци при небивал ентузиазъм решиха:- за свободата на братска Македония да облекат и въоръжат една чета от (150) сто и петдесет юнака и която да носи даденото наименование.

Габровци са големи родолюбци. Всички училища в града (основни, класни и професионални) се издържат от завещанията на благодетели габровци, каквито са Априлов, Палаузов, Д-р Василияди, Умников, еромонах Доротей, чийто имена и носят. Те обичат Македония и македонците. Още през турско време габровци са издържали при своите училища по пет момчета и по пет момичета от разните крайща на Македония. Мнозина габровци от града и от околията вземаха живо участие в македонските революционни чети. Може би това македонофилство до някъде се дължи и на обстоятелството, че от ранни години в Габрово са учителствували македонци, които са оставили дълбоки следи от своята творческа работа и отлични спомени за себе си сред гражданството. Те са Неофит Рилски, основател на днешната Априловска гимназия; Йосиф Ковачев, който пръв път към въвежда звучната метода; Трайко Китанчев, бележит народен трибун и оратор; Григор Пърличев, поет

и писател; Никола Белчев, вещ педагог и директор, родом от Щип; Константин Богданов, родом от Охрид; Спиро Гулабчев, родом от гр. Ресен; Андрея Стефков, рядък преподавател по чужди езици, родом от гр. Велес и още мнозина други. След споменатото общо гражданско събрание и взетото решение помощите затекоха като пороен дъжд. Надпреварваха се млади и стари, богати и сиромаси, мъже и жени, селяни и граждани да внасят своята лепта в полза на борческа Македония. Целият град беше вложил желание, воля и любов, щото "Габровската Априловска Чета" да бъде отлично въоръжена и екипирана. За това не се пожалиха нито средства, нито труд, нито време. Хвала на скромните инициатори и на родолюбивите габровски граждани.

По повод на всичко това, войводата генерал Иван Цончев получи следното писмо:

Любезни Кондов,

Научих се за извършеното в Габрово и това ме много радва и като българин и като македонски деец.

Високият патриотизъм и голяма щедрост правят чест на твоите любими габровци.

Софроний Стоянов след няколко дена ще бъде тук и подробно ще ми разкаже за всичко.

Неоценима услуга ще принесеш на делото, ако прескочиш в Южна България и проагитираш тая благородна инициатива на габровци, която да послужи за пример, особено на македоно-одринската емиграция.

Моят сърдечен поздрав към домашните ти, към тебе лично и на родолюбивите габровски граждани.

София, 8.1.1903 година

Ваш: Иван Цончев

Обиколих градовете Казанлък, Стара-Загора, Ямбол, Сливен, Хасково, Пловдив, където с помощта на офицери и подофицери много нещо се направи в тая насока. Поручиците Никола Кямилев и Христо Танушев от Ямболския гарнизон набавиха 140 манлихерови карабини и 30,000 манлихерови патрони. Поручиците Богданов, Атанасов и Стаматов от Търновския гарнизон мен лично предадоха 54 дълги манлихерови и пушки и около 40,000 манлихерови патрони.

В първата половина на януари 1903 година удостоен бях с покана от задграничното представителство на Вътрешната Македонска Революционна Организация, за да поема ръководството на един от революционните райони в Македония.

От моя заслужил съгражданин Пере Тошев за същото нещо получих частно писмо, което предавам изцяло:

Господин Кондов,

Денят на разплатата приближава. Многогърпелият и многострадалният Македонски роб е решил вече да се бори и бие, а не само да робува.

Ти си прилепчанин и знаеш, че милееш за нашия роден край.

Натоварен съм да те покана да вземеш участие в готвещото се велико освободително дело. От тук не мога категорично да ти кажа в кой край ще бъдеш изпратен, но вервам, па и моето желание е щото да отидеш в Мариовско.

Щом получиш писмото ми, не се бави, а тръгни заедно с унтерофицерите (подофицерите) и твоите момчета. Тук се формира Прилепска чета, ще гледам, с нея да заминеш. Пушки, патрони, дрехи и всичко необходимо ще ви се даде от тук.

Помни добре, че въстанието ще се вдига от името на Вътрешната Организация.

Толкова писмено, а устно, когато се видим, по-вече.

София, 13.1.1903 год.

С братски поздрав Пере Тошев

Заминах за София и се срещнах с Д-р Христо Татарчев, Гоце Делчев и Христо Матов, с които се разбрахме. А Пере Тошев лежеше болен в клиниката на Д-р Ст. Сарафов и имах няколко продължителни свиждания с него.

В София с нетърпение ма очаквах и бойните ми другари Софроний Стоянов, Тодор Саев, Димитър Атанасов, Христо Саракинов, Борис Сугарев и младия, току що произведен, артилерийски подпоручик Димитър Милев, родом от гр. Охрид, бивш мой ученик от Габровската Априловска гимназия, който бе завършил с отличие военното училище. Последният беше привлекал към нашата група и симпатичния подпоручик от 5 конен полк Тодор Христов, от гр. Велес, който една година по-рано бе завършил същото училище с рядък успех и бе получил установената първа награда.

Срещите и събранията на нашия кръжок правехме тайно в с. Княжево, в квартирата на поручик Иван Шанов, габровец, адютант на началника на школата на запасни подпоручици. Там взехме единодушно решение да приемем поканата на Вътрешната Организация, отправена до нас всички и час по-скоро да си заемем местата.

Това наше решение съобщихме на представителството на Вътрешната Македонска Революционна Организация, а така също и на генерал Иван Цончев.

Софроний Стоянов, Борис Сугарев, Димитър Милев, Тодор Христов и аз дадохме дума да не се делим. Да вървим заедно и да бъдем в една чета.

Двамата със Софроний Стоянов заминахме за Габрово, за да приберем обещаното въоръжение и облекло. Ала колко голяма беше нашата изненада, когато там узнахме, че само два дена преди нас в Габрово се вестил от наше име с лъжливо писмо (уж от генерал Цончев) Йордан Стоянов и турнал ръка на всичко, що за нас бяха събрали и приготвили габровци! Да. Тоя хитър господин задигнал от Габрово всичко, макар и никога нищо общо да не е имал с Габрово, нито пък някой габровец преди това да го е познавал.

В първите дни на февруари 1903 година представителството на В. М. Р. О. в София ме натовари да се заема с организирането на готвящата се за Прилепско голяма чета. А на незабравимия Софроний Стоянов се възложи от същото подготовката на друга голяма чета за Битолско и Охридско.

Към четата на Софроний Стоянов останаха Борис Сугарев и Димитър Милев, а левента-юнак подпоручик Тодор Христов пожела да бъде в моята чета. Нашето желание, да сем в една чета и да вървим заедно не се сбъдна. С четата аз прехвърлих границата близо месец и половина по-рано от Софрония Стоянов и другарите му. По неизвестни причини и до сега мен причини те закъснаха с преминаването и това сториха едва към средата на април същата година. От после узнах, че четата на Софроний Стоянов е била засилена. Към нея се присъединили капитан Александър Протогеров и поручиците Борис Стрезов и К. Балтов. Съдбата на тая чета е известна. Поради извършено предателство, турците са знаели дори мястото, където четата ще премине границата. Големи турски части ограждат четата при с. Габрово, където след двудневен кръвопролитен бой падат убити Софроний Стоянов, Борис Сугарев, Димитър Милев и около 40 четника, а тежко ранен Александър Протогеров, който с големи трудности е бил изнесен от полесражението и спасен от селяните.

Още в София се запознах с войводите Питу Гулев, от гр-Крушево и Ванчо Сърбаков, от с. Вранещица (Кичевско), който така също се стегна да заминават към своите родни места с чети. И двамата изказаха желание да вървим заедно до Велешко, а от там нататък - всеки по своя трънлив път.

И Питу и Ванчо много ми харесаха със своята скромност, благите си отношения с четниците и с безкористното си служене на освободителното дело. Бидейки 17 годишно момче, Питу Гулев е взел участие с четата на донския казак капитан Калмиков - 1885 год. При Вардар, Питу бил тежко ранен, пленен и изпратен на заточение, дето лежал 6 години. А Ванчо Сърбаков от малък бил прокуден в Романия, в гр. Браила. Там забогатява, но в началото на 1903 година ликвидирва със търговия и с имоти и идва в София. Тук той предлага своите услуги и налични средства въоръжава и облича своята чета.

Тъй като и на трите чети пътят ни до Прилепско би един, в интереса на дисциплината сведохме четниците в една бойна единица под моя обща команда, а за помощник имам преданныят подпоручик Тодор Христов. А войводите Питу и Ванчо през всичкото време на преходите бяха мои добри другари и помагачи, за които съм запазил най-мили и най-светли спомени.

Четата броеше 114 юнака с всички войводи и подвойводи, взводни и прочее. Тя бе организирана като войскова единица (рота) и бе поделена на 4 взвода, а взводовете на две отделения. Взводовете и отделенията се командуваха от подофицери и от служили във войската лица.

Запазил съм следния списък на съединената "Прилепска" чета:

1. войвода Константин Н. Кондов от гр. Прилеп
2. войвода Питу Гулев от гр. Крушево
3. войвода Ванчо Сърбаков от с. Вранещица, Кичевско
4. подпоручик Тодор Христов от гр. Велес
5. ст. подофицер Колю Вълчев от с. Трънково, Ст. Загорско
6. ст. подофицер Димитър Антонов от гр. Стара Загора
7. ст. подофицер Нестор Байков от с. Търничани, Казанлъшко
8. ст. подофицер Пешо Стоянов от с. Братушково, Софийско
9. ст. подофицер Манол Стоянов от с. Г. Ботево, Ст. Загорско
10. мл. подофицер Йордан Василев от гр. Берковица
11. мл. подофицер Панайот Райнов от гр. Ямбол
12. мл. подофицер Желю Вълчев от Котленско
13. мл. подофицер Георги Петров от гр. Ст. Загора

- 14.мл.подофицер Никола Христов от с. Дълбоки, Старозагорско
 - 15.мл. подофицер Иван Дянков от гр. Карнобат
 - 16.ефрейтор Георги Христов от гр. София
 - 17.ефрейтор Цветко Милков от с. Лесичарка, Габровско
 - 18.ефрейтор Недю Спасов от с. Костенковци, Габровско
 - 19.четник Генчо Христов от с. Върница, Габровско
 - 20.четник Лазар Бояджиев от гр. Габрово
 - 21.четник Христо Николов от с. Царева ливада, Дряново
 - 22.четник Михаил Шуманов от гр. Куманово
 - 23.четник Андрея Докурчев от гр. Велес
 - 24.четник Александър Г. Стоименов от с.Лесня, Г.Джумайско
 - 25.четник Андон Глигоров от гр. Берово
 - 26.четник Здравко Запров от Дупнишко
 - 27.четник Мицко Георгиев от с. Вранещица, Кичевско
 - 28.четник Петър Ставрев от гр. Охрид
 - 29.четник Пано Христов от гр. Велес
 - 30.четник Милан Гьошев от гр. Велес
 - 31.четник Спиро Дамев от гр. Прилеп
 - 32.четник Григор Оровчанов от с. Ореовец, Прилепско
 - 33.четник Коле Траячанец от с. Трояци, Прилепско
 - 34.четник Диме Тодоров от с. Ваташа, Тиквешко
 - 35.четник Ангел Якимов } братя от гр. Охрид
 - 36.четник Георги Якимов }
 - 37.четник Апостол Иванов от с. Ореше, Велешко
 - 38.четник Срезю Наумов от с. Бистрица, Велешко
 - 39.четник Димитър Георгиев от гр. Крушево
 - 40.четник Блаже Йосифов от с. Корейца, Крушевско
 - 41.четник Трайко Наумов от с. Света, Крушевско
 - 42.четник Силян Стрезов от с. Душегубица, Кичевско
 - 43.четник Китан Стефанов от с. Поповец, Кичевско
 - 44.четник Йордан Георгиев от гр. Велес
 - 45.четник Иван Димитров от гр. Прилеп
 - 46.четник Димитър Мойсов от с. Кошино, Прилепско
 - 47.четник Климент Дуков от гр. Охрид
 - 48.четник Кочо Василев от с. Малоцерско, Кичевско
 - 49.четник Смиле Петров от с. Спространи, Кичевско
 - 50.четник Велян Здравев от с. Железник, Кичевско
 - 51.четник Константин Ташов от с. Горенци, Костурско
 - 52.четник Митре Андреев от с. Дръслаица, Охридско
 - 53.четник Марко Христов от с. Могила, Битолско
 - 54.четник Никола Спасов от с. Отощица, Паланечко
 - 55.четник Божил Здравев от с. Петърлица, Паланечко
 - 56.четник Трайко Петров от с. Опила, Паланечко
 - 57.четник Пътнек Панайотов от с. Росоки, Дебърско
 - 58.четник Христо Йосифов от с. Лазарполе, Дебърско
 - 59.четник Христо Панев от гр. Тетово
 - 60.четник Янче Николов от с. Орле, Битолско
 - 61.четник Стоян Иванов от с. Рилево, Прилепско
 - 62.четник Божко Николов от с. Никодим, Прилепско
 - 63.четник Ангел Здравев от с. Присад, Прилепско
 - 64.четник Младен Божинов от с. Конкре, Прилепско
 - 65.четник Андон Перев от с. Прилепец, Прилепско
 - 66.четник Нешко Митрев от с. Кокре, Прилепско
 - 67.четник Мире Ацев от Прилепско
 - 68.четник Алексо Конев от гр. Прилеп
 - 69.четник Иван Гьорев от гр. Прилеп
 - 70.четник Лазо Секулов от с. Клепач, Прилепско
 - 71.четник Станче Христов от с. Сланско, Кичевско
- Но станалите 43 човека имената липсват, понеже бяха от четите на Питу Гулев и на Ванчо Сърбаков.

От София четниците се изпратиха по неизвестни пътища към сборния пункт- селата Цървена Ябълка и Сажданик (Кюстендилско), лежащи под самата граница. Тия пръснати планински села, приютени в най- с критите гънки на Осогово, по нова време представляваха от себе си цял възстаннически лагер. Тука се събираха четите на Христо Чернопеев, Коце Мазнейков, Николай Дечев, Добри Даскалов, Андон П. Стоянов, Пешо Самарджиев, Велко Миков, Марин Георгиев, Тимо Ангелов (княза), Атанас Градобалията, Атанас Бабата, Андон Къосето.

В края на февруари посрещнахме чуждестранни гости, дошли да ни навестят: руските кореспонденти Пържевалски и княз Борис Тагеев, чехските народни представители Клофач и Клеменш; английският кореспондент полковник Хейс и още двама французи, единия фотограф на илюстрираното списание "Илюстрацион", чийто имена не съм отбелязал.

Един или два дена преди да минем границата, в село Сажданик при нас се яви граничният подпоручик Александър Чепилевски, руснак ветеран от освободителната война, който от името на дружинния командир майор Мотикаров ни предложи да предадем доброволно оръжието си и да се разотидем.

Симпатичният дядо Чепилевски, след като изпълни своята официална мисия, започна да ни увещава и със сълзи на очи да ни моли, щото в никой случай да не предаваме оръжието, а без страх да навлезем в Македония, за чиято свобода той се борил при Стара Загора, Шипка, Плевен, Шейново и Сан-Стефано.

В отговор на поканата ние връчихме на дедо Чепилевски едно наше писмо до г-н майор Мотикаров, подписано от всички войводи. Писмото имаше следното съдържание:

Господин майор,

Съобщете на тия, които са Ви изпроводи да ни преследват и обезоръжат, че оръжието което ние носим принадлежи на Македония.

Ние сме тръгнали да умираме, а не да слагаме оръжие. Безразлично ни е къде ще паднат нашите глави: отсам или отатък границата. . . .

2.III.1903 година Следват подписите на войводите
границата

Граничният офицер капитан Начев, чрез един свой подофицер, ни събщи:- да не се безпокоим и че няма да бъдем нападнати.

Понеже в четата имаше доста подофицери и войници от 12 пех. Балкански полк, от гр. Ст. Загора и от 3 пионерна дружина, от гр. Ямбол, които с оръжието и формата бяха напуснали частите, то те сметнаха за уместно да осведомят своите командири и да не им се вменява в престъпление тяхната противозаконна постъпка. Едно от тия писма предавам, което е интересно по своето съдържание:

До Господина Командира на ???

в гр. Ямбол

Господин Полковник,

С настоящето Ви съобщавам, че аз мл. подофицер от техническата рота на поверената Вам дружина, Йордан Василев, от гр. Берковица, се отлъчих от казармата не от страх, а от патриотични подбуждения.

Господин Полковник, в казармата Вие ни учихте, как да пазим отечеството то външни и вътрешни врагове и как да умираме за него. Сега това наше отечество ме вика на помощ.

Тъй като за наше отечество считам не само свободна България, но и земите Македония и Одринско, където живеят с милиони наши братя, които от петстотин години пъшкат под неносния и зверски турски хомот, то аз, като син на това общо българско отечество, тръгвам в защита на своите поробени братя в Македония, които са решили с пушка в ръка да изкупят своята свобода.

За това Ви моля, Господин Полковник, да ми простите малката грешка, за дето не Ви се обадох, когато тръгнах. Когато ще четете моето писмо, знайте, че Вашият войник, когото сте учили да да умира за отечеството, се намира вече в Македония и срещу турските куршуми.

границата 1903 година Ваш подчинен: Йордан Василев

В навечерието на преминаването на границата пристигнаха при нас в село Сажданик:- чехските народни представители Клофач и Клеменш, руските кореспонденти княз Борис Тагеев и Паржевалски; двама французи от всемирното илюстрирано списание "Илюстрацион" и англичанинът полковник А. Г. Хейлс.

Докато всички се суетяхме да привеждаме в ред своето въоръжение, снаряжение и облекло, гостите- кореспонденти нагласяваха своите фотографически апарати, сменяйки отделните групи, чети и войводи.

XVII. КЪМ ВАРДАР • ПРЕМИНАВАНЕ НА ГРАНИЦАТА
ПРИ ВРЪХ РУЕН ПРЕЗ МЕСЕЦ МАРТ 1903 ГОДИНА

Сутринта на 2 март 1903 година войводите дадохме нареждане да се готвят четите за път. Преваляваше сняг. Старите четници предсказваха добро начало и щастливо преминаване на границата. По неволя човек става фаталист. И почти всички четници бяха такива.

Преди тръгване подведох четниците под клетва, като им изтъкнах техния подвиг. Напомних на същите длъжностите, които носят на плещите си, като ратници за свободата на Македония. Потеглихме към бащин край. Четите, наредени в типичния четнишки строй, в колона по един, закрачиха по криволиците на почти отвесното северо-източно нанагорнище на връх Руен.

Още с първата стъпка четниците започнаха да снемат шапки и набожно да се кръстят, пожелавайки си срещи в свободна Македония, в Солун, в Битоля, в Скопие, в Охрид, в Прилеп и прочие.

Видях със свалени шапки да се кръстят такива дори четници, едни от които минаваха за големи безбожници, а други бяха известни като жестоко-сърдечни и свирепи люде.

Има моменти, когато инстинктът на самосъхранение еднакво завладява и силния и слабия, и учения и простия и безстрашния и малодушния.

Четниците механически и с отмерени крачки бавно се дигаха се по-нагоре по урвения каменлив път. Времето ту се оправяше, ту изново прехвърляше дребен снежец. В авангард вървеше Чернопеев със своята чета, който далеч напред беше изпратил патраули от смели и изпитани четници и куриери.

Едва бяхме изминали два или три километра и от задните редове започнаха да предават "стой", "стой". Спре авангарда, спирахме всички. Забелязахме конник, който махаше към нас с алена кърпа и нерв но препускаше коня, за да ни догони. Конникът се оказа много-заслужилият македонски деец дядо Марко Секулички, който от освобождението живееше в гр. Кюстендил и изпълняваше длъжността пунктов началник.

На една поляна, всред проточилата се четнишка колона, бяхме се събрали и там дочакахме стария македонски ратник, който щом слезна от коня, започна да ни гощава с люта сливова ракия и изобилни новини от Кюстендил и от София. Дядо Марко не забрави и любимите си четници, между които се намираше един от неговите невръстни и палави синове. Той извади от грамадните дисаги четири внушителни бълкици и ги предаде на подвойводите за да почерпят "на добър час" момчетата. Парливата сливовица чудодейно изведнъж ни сгрея и като балсам се разля по тялото ни.

На някои поразвърза и езиците.

Дядо Марко Секулички ни предаде голяма молба на задграничното представителство на В.М.Р.О.: час по-скоро да минем границата, защото градовете София, Кюстендил, Дупница, Самоков, Пловдив и пр. били пълни с турски шпиони и по сведения последните били по следите ни, та имало опасност да бъдем посрещнати от турците още на границата.

Същият на мен лично предаде един затворен плик и ме замоли да го разпечатам, когато стъпим на македонски земя и вложеното писмо да го прочета пред всички войводи.

Разцелувахме се със стария хъш и отново поехме спиралообразния път по отвесните склонове на Руен. Бързахме да прехвърлим границата преди залез слънце. Възкачването по каменистото и стръмно нанагорнище ставаше все по-трудно и за това принудени бяхме да даваме чести почивки.

Хем да си отпочинат момчетата, хем изостаналите да настигнат другарите си. Ужасна жажда ни измъчваше. А наблизко никакъв ручей, никаква вадичка. Ближенето на сняг още повече усилваше жаждата ни.

Пладне бе минало, когато след крайно тежък и уморителен поход четите стъпиха на македонска земя. Границата минахме при самия връх Руен, най-високия в Осоговската планина, - 2227 метра над морското равнище. На запад стърчеше осамотен Царев връх (Султан тепе), с 200 метра по-нисък от Руен. Над нас небето бе ясно, а под нас море от облаци и мъгли. Планинските върхове изглеждаха като някои острови сред океана. Поради дълбоките снегове, турците не беха завзели граничната линия и ние намерихме техните каменни гранични кули съвършено пусти. От висините на Руен чехът Клофач запя: "Где дом мой!". Тук се разделихме с милите и самоотвержени наши гости-кореспонденти, които по същия път бърже се спуснаха назад към с.Сажданик, занасяйки прощални писма до нашите близки. Започнахме и ние да слизаме на долу, към юг. Силният и студен вятър който духаше откъм Султан тепе, произваше ни до кости. Облаците и мъглите се носеха пред нас като бесни. Към свечеряване стигнахме в необитаваното през зимните месеци каракачанско селище Тураница. Капнали от умора, от студ и от глад. За наше щастие намерихме колибите запазени и четниците се настаниха в тия конусообразни пастирски хижи. Под снега момчетата откриха камари от дърва, приготвени и неизползвани от каракачаните. Накладохме огньове и наредени около

кладите, можахме да посъгреем вкочанянали те си ръце и крака. Поставихме дежурни, които поддържаха огньовете, а всички останали се предадохме на благотворния възстановителен сън.

Никога не ще забравя дните 3,4 и 5 март 1903 година (стар стил). Те ще останат врязани в паметта ми като най-страшни и зловещи дни през целия ми живот.

Съмна се. Свирепствуваше ужасна буря и виелица. Из запушеното като от връшник небе сипеше се сняг на едри парцали, когато вятърът повдигаше и разнасяше на всички четири страни. Събрахме се войводите, за да обмислим какво да предприемем, защото рискувахме да бъдем заринати под снежните преспи. По съвета на незаменимите куриери решихме да се спуснем към най-близкото планинско село Саса (Кочанско).

Пригответе се за път и се оставихме на пълно подчинение на смелите си водачи-куриери, които бидейки родени и израсли сред тия диви и негостоприемни планински усои, познаваха цялото Осогово, като своята длан. Тия скромни и безропотни служители на освободителното дело не веднъж бяха изпадали в подобни и по-страшни затруднения.

Виелицата продължаваше да лудува и беснее. Най-отпред пуснахме натоварените с бойни припаси коне, за да откриват партина в дълбокия сняг, а след тях потеглиха четите, като в авангард вървеше нашата Прилепска чета. Момчетата бяха завили главите си с кърпи, с шалове и с качулки, та очите им едва се виждаха, ала и те полузатворени, защото студът брулеше немилостиво, а снегът плющеше като с камшик всичко голо и непокрито.

Виелицата беснееше и ни събаряше ту напред, ту назад, ту в страни, играейки си с нас като с перца. Ние падахме в преспите, снегът ни зариваше и само с помощта на другарите изново се изправяхме на краката си. Така продължавахме да вървим подир смелите куриери и подир конете, изтръгвайки се с последни усилия от обятията на зловещите снежни преспи. Едва успевах да следя за хората си. Стихията беше в пълния си разгар. Усецах как нозете и ръцете ми се вкоченяват. Само сърцето ми биеше по-силно, като че ли ми даваше да разбере, че аз още живея.

Съзнанието, че всички тия адски мъки и страдания са за свободата на брата македонец, бе единствената скрита сила, която ни поддържаше и подтикваше, за да се борим с природните стихии и да ги преодолеем.

Най-сетне, след адски мъки и тегла, които никое човешко перо не е в състояние да предаде и опише, ние можахме да се доберем без никакви човешки жертви до горните махали на село Саса. Пътували бяхме цели 9 часа без почивка и без да турим залък хляб в устата си, когато при добро време от Тураница до Саса се достига само за 2-3 часа.

Полудивите планинци ни посрещнаха с отворени обятия и за няколко минути всички бидохме настанени под покрив. Край буйните огньовете можахме да си отдъхнем и да размразим вледенените си стави и дрехи.

Времето продължаваше да бъде така лошо и за това бяхме принудени да останем в Саса на следния ден и по-другия ден.

Тук се срещнах с другаря си от детинство Владислав Ковачев, тогава Щипски войвода, който заминаваше за Кюстендил и за свой заместник бе оставил поручик Сотир Атанасов. Това негово връщане в България направи много лошо впечатление на всички нас и внесе едно смущение сред слабите натури.

Почти всички войводи гостувахме у селския ръководител бай Ефрем. Спомних си за плика, който беше ми предал дядо Марко Секулички. Възползван от случая, отворих плика и прочетох на висок глас писмото.

То бе адресирано до всички нас. В него са апелираше за сговор, единомислие и съвместна братска работа. Напомнюваше ни се дълга към родината и да забравим всичко минало като в името на Македония си подадем ръка. Съобщаваше ни се, че великия ден на разплатата не бил далеч.

Това историческо писмо-послание носеше подписите на генерал Иван Цончев, Пере Тошев, полковник Стефан Николов и Христо Матов.

Не бях още довършил прочитането и са намерих в прегръдките на

133 (ЛИПСВА 133 страница)

към висините на Плачковица. С бомби и с могъщо ура разкъсахме турския железен обръч. Непрекъснатите турски залпове изсипваха град куршуми върху буйните ни глави, ала все пак успехме да се заловим за билото.

В тоя нощен бой нашата Прилепска чета служеше за ариергард на отстъпващите други чети.

На другия ден се укривахме в непроходимите дъбрави на село Смилянци.

Тоя ден, връщайки се от разузнаване, съзрях под една скала да лежи тежко ранен млад момък. Инстинктивно се затекох да му помогна. Той бе Йордан Витошански, студент от Софийския университет, бивш мой ученик в Дупница, родом от гр. Щип. Не далеч от него лежеше ничком Георги Тасийски, също така бивш мой ученик от Дупница, родом от гр. Горна Джумая, който току що бе издъхнал. И двамата тежко ранени през вчерашния кръвопролитен бой, с големи трудности са били пренесени до тук върху пушките на доблестните си другари.

Витошански, опрян на левия си лакет върху студената скала, гледаше на кръвта що течеше от зиналите му рани и като чели спеше. Моят уплашен вик го събуди. Той вдигна глава и се помъчи да ми подад е окървавената си ръка, но тя падна. . .

- Мили учителю, полекичка продума той, моето предчувствие се сбъдна! Умирам в родния си край! .. Гледай, как капка по капка тече моята цветуща младост и как отлита моят живот! Още едно капка, още минутка и мен не ща ме има на тоя свят! . . .

Витошански започна да губи сили. Повдигнах хубавата му руса глава и я сложих на коленете си. Нашите погледи се срещнаха и той като че ли четеше в мен. Очите му светнаха.

- Учителю, . . . разкажи . . . всичко. . . на домашните . . . и им . . . предай . . . сетните . . . ми . . . поздрави. . . . Нали съм сега . . . добър ученик? . . .

Наведох се и благоговейно целунах неговите изпити устни, но те бяха студени като лед. . . .

Тук, по ридовете на Плачковица и Готен, проляха своята драгоценна кръв Марин Георгиев от гр. Стара Загора, Велко Миков от гр. Кула, юнакът Христо Христов от гр. Калофер, войводата Коце Мазнейков . т гр. Струмица, Антон Поп Стоянов от с. Стояково, Гевгелийско, симпатичният юноша Роман Мишайков, ученик от VI клас, потомък на бележитата битолска фамилия Мишайкови и други още много, чийто име -а съм забравил.

Почти едновременно и не далеч от нас Тодор Саев даде прочутото сражение на Голак, при местността "Чафките".

Чест и слава на безсмъртните юнаци, които сложиха глави и кости.

Същият ден после пладне разделихме се с Чернопеев и с останалите войводи, едни от които поеа към Малешевско, други към Струмица, а нашата Прилепска чета взе пътя на запад и по билата на Плачковица спуснахме се в дълбоките долища на Зърновската река. На 11 срещу 12 март изново слезнахме на плодородното Кочанско поле и срещу село Облещово минахме на десния бряг на Брегалница. На разсъмване озовахме се в сърбоманското село Щалковица (Кратовско), дето селяните ни посрещнаха братски и останахме там да преденуваме. При нас прекараха целия почти ден селският свещеник, учителят и първенците селяни, (отлични българи), които по нареждане на организацията обявили се уж за сърбомани, само за да не бъдат подозирани от властта и по тоя начин да бъдат в услуга на освободителното дело.

Посетиха ни учителите от близното голямо село Злетово Илия Ананиев, Георги Петров и енергичния юноша Славчо Абазов, които донесоха за четниците цървули, чорапи, навуца, ризи, кърпи, тютюн и ракия.

Няколко години по- късно идеалният Илия Ананиев заедно със своята по- малка сестра, също така учителка бидоха пресрещнати до родния им гр. Кратово и по най- зверски начин убити от хора на сръбската пропаганда.

Към полунощ посрещнахме една група селяни от Овчеполските села, повече от 500 човека, които отиваха към границата за оръжие, съпроводжани от четата на Йосиф Ковачев.

По молба на Щипския Окръжен Комитет останах четири денонощия, за да прикривам движението на поменатите самоотвержени селяни, като за тая цел, освен Щалковица, заех с по един взвод още селата Радковица, Зелениград и Ямища.

На 17 срещу 18 март отпътувахме за селата Буниш и Трипотанци, до където съпроводих същата група селяни, от които всеки вече носеше по две пушки, по 300-400 патрона и по една бомба.

В село Буниш ни посрещна пъдарина (турчин), предан и ревностен работник на организацията. Той шеговито ми казваше, че Македония имало две царства?- турско и българско. Турците царували денем, а българите- нощем.

В това село неочаквано се видях с познатия Коце Антоу, учител през миналата година в село Драгобраща (Царевоселско), комуто поета Пею Яворов бе предал една кутия стрихинин, за да ни изтрови, защото сме били "царски хора". Коце Антоу има доблестта да не изпълни тая сатанинска повеля и дори, при очната ставка, да изобличи виновника. Същият сега учителствуваше в село Буниш и бе душата на организацията из тоя край.

Тоя голям, но неизвестен никому, македонски труженник е авторът на страшния атентат ред гр. Кочани през месец февруари 1912 година, под чиито мълниеносни разрушения

намериха заслужено смъртта с повече от 50 души турци- злодеи. Самият Коце Антов при страшния взрив е бил разкъсан на парчета. Така мъченически завърши своя земен път тоя скромнен герой.

По това време в тия села бе започнал да учителствува скромният тогава юноша Тодор Александров, от гр. Щип, с когото ме запозна Коце Антов. Тодор бе успял да спечели обичта на населението и всички с възторг говореха за "младото даскалче", което не знаело почивка. Където замръкнело, не осъмвало.

В селата Буниш и Трипотанци не останахме да ношуваме. След една малка почивка, съпровождани от Тодор Александров и от турчина пъдарин, нашата Прилепска чета се упъти на северо- запад. Минахме през селата Неокази, Плешинци, Пробищип, Кундино и на разсъмване завзехме високия "Черен връх", около 110 метра над морското равнище, с което възвишение са завършва на запад Осговската планина и се започва вълнообразното и плодородно Овче поле. Не по- вече от 6-7 километра на изток от нас белеше се старият български манастир на Св. Гавраил Лесновски, ученик на Св. Иван Рилски.

На 19 март, слънцето не беше още залязло, и ние се спуснахме в Овче поле, като минахме през селата Барбарово, Пететино и се настанихме да денуваме в манастирчето Св. Илия, не далеч от селата Ранченци и Мечкуевци. Манастирския двор беше ограден с доста дебел каменен зид и за всеки случай взехме всички предпазителни мерки за отбрана. Тук бидохме нахранени царски, макар и през велики пости. Денът ни се виде много дълъг, но за наше щастие премина мирно и тихо.

На мръкване на 20 март простихме се с Тодор Александров и с турчина, които на коне отпътуваха за Щип. А нашата Прилепска чета, водена от самия егумен поп Никола, замина на запад. Поотпочинаме в село Неманица. И след един доста тежък и уморителен път завзехме висините над селата Тръстеник, Сопот, Преод и Крушица, цели покрити с непроходими чемширови (зеленикови) гори, сред които ревниво се крие Гюришкият манастир Св. Богородица. Тая българска светиня е еднакво на почит и от българи и от турци. Разказвах ми, че тежко болни туркини и турци идвали в манастиря да преспиват по два и по три дни. В ранни зори ставали болните и се поливали със студена вода от аязмото. Други миели очите, ушита си със светена вода. Много от тях оздравявали и правили големи дарения. Посрещнахме Връбница. Още от вечерта манастирят беше препълнен от богомолци от околните села. Имах възможност да се запозная с мнозина селски ръководители, чрез които най- добре проверих обаянието, размерите и силата на Организацията. Беседвах с големи и с малки, с жени и с мъже. Всички намерих бодр духом, готови за борба и на жертви, които плачеха от умиление и от радост, гледайки добре стъкмените и дисциплинирани четници.

Големи оплаквания ми се направиха против турските джандарми, стоящи на пост в кулата над село Сушица, на шосето Кочани- Щип- Св. Никола- Скопие. Казаните джандарми, поставени уж за преследване на разбойнически банди, сами вършели обири, насилия и убийства.

Преди полунощ изпратих първия взвод с подофициера Колю Вълчев и със смелия стар четник Андрея Докурчев, под общата команда подпоручик Тодор Христов, за да заловят живи царските джандрами. Към взвода се присъединиха доста селяни (доброволци). На разсъмване изпратените се завърнаха с пленени 5 души джандарми, които без никакви предпазителни мерки почивали в каменната кула. По решение на революционния съд пленените бидоха наказани със смърт заради доказани техни грабежи, безчестия и убийства. Както всички разбойници, така и поменатите проявиха голямо малодушие, молейки застъпничеството и пощада от познати тям селяни.

На 1 април осъмнахме във Ветренския манастир Св. Иван, близо до село Ветърско (Велешко), разположен на левия бряг на бързотечната река Пчиня върху едни каменисти и стръмни урви, покрити с чемширови гори. Малко по- долу река Пчиня се втича в река Вардар, точно срещу железопътната станция Зелениково. Срещу манастиря Св.Иван, на десния бряг на Пчиня, върху едно високо плато е разположено селото Кожле, а под самото него се намира старият манастир Св. Иван. Вълшебни по красотата места.

Пред нас, не по- далеч от километър, блещеше пенливия Вардар, който ни омайваше със своя шум. Неговият грохотен език само македонецът може да разбира. Вардар дели Македония на две равни половини.

**XVIII. ПРЕМИНАВАНЕ НА ВАРДАР • РАЗДЯЛА С ДРУГАРИТЕ ПИТУ
ГУЛЕВ И ВАНЧО СЪРБАКОВ • ОСТАВАНЕТО МИ ВЪВ ВЕЛЕСКО**

Вардар е по- мъчно проходима, много по- опасна преграда за преодоляване от страна на четите, които отиват в Западна Македония отколкото самата политическа граница.

В горното течение и пролетните месеци преминаването на Вардар в брод е абсолютно невъзможно.

Предполагахме да се прехвърлим на десния бряг по един от двата железопътни мостове, между Зелениково и Велес. За това предварително трябваше да се направи щателно проучване на местността и на постовете с войници, които охраняваха казаните мостове.

На другия ден, преоблечен в селски дрехи и в качеството ми на работник, аз придружавах помощник пикьора в неговата ревизия на железопътното трасе, имайки рядкото удоволствие да карам и тегля дрезина. Помощника се именуваеше Тодор Маклов от с. Кожле, бивш учител, който по нареждане на Организацията бе постъпил на служба в железопътната компания, за да се намира всякога в услуга на нея.

Двама с риск на живота си се спуснахме близо до Велес, до където завършваше участъка, спирайки се при всеки завой, при всеки кантон и при мостовете, за да проверяваме здравето на насипа, траверсите, релсите, болтовете и винтовете.

От виденото с очите си можех да се убедя, че преминаването на четата по един от двата железопътни моста е абсолютно невъзможно и заради това се простихме с тая много рискована идея.

Всички големи и малки мостове по железопътната линия, а така също и всички бродове по Вардар бяха зорко пазени от силни турски отделения, които патрулираха по линията и по реката от горе на долу и обратно. Ладиите и саловете, с които населението от крайбрежните села денем си служеше да преминава реката от единия на другия бряг, за да си обработва нивите и лозята си, при свечеряване се прибираха от турските постове.

Велешани предложиха услугите се да ни прехвърлят на десния бряг, като за това ни поканиха да слезнем по- близо до града.

Пред нас стоеше дилема:- или да минем по какъвто и да е начин на десния бряг на Вардар, или да се повърнем назад. Време за мъдруване и бавене нямаше. Всеки час рискувахме да бъдем съзрени от шпионско око или открити от турските потери, които кръстосваха пътищата и селата. И тогава неминуемо ни очакваше унищожение.

Уповавайки се на мощната поддръжка на Организацията и разчитайки на турската разпасаност, взех рискованото решение, да навлеза с четата във Велес и по един от двата моста да се прехвърля на отсрещния бряг на Вардар.

Спрях се на горното решение най- вече за туй, понеже имах положителни сведения, че градските мостове не се пазят нито денем, нито нощем. А от друга страна бях твърдо убеден, че турската власт ни кога не ще допусне, че ние, комитите, ще бъдем толкова дръзки и смели щото да навлезем в самия Велес.

И наистина, това наше решение можеха да предприемат само хора, доведени до отчаяние или решени всеки миг да умрат, каквито именно бяхме ние.

Другарите Питу Гулев, Ванчо Сърбаков и подпоручик Тодор Христов с ентузиазъм възприеха рискования план.

На 1 срещу 2 април оставих в село Новачани първия взвод с подпоручик Тодор Христов, а с останалите три взвода слязох в Башино село. И двете отстоят на североизток и доста близо до Велес. По настояване на велешани подведох поменатите села под клетва, които поради загнездилата се в тях сръбска пропаганда, не бяха още организирани.

Беше Страстната седмица. Башиноселци се намираха в черква, която аз обградих, а към града поставих наблюдателни постове.

Влязох в черквата, съпровождан от войводите Питу Гулев, Ванчо Сърбаков и още от десетина четници. Изненадата сред богомолците бе толкова неочаквана, толкова голяма. Само децата не се изплашиха, а смело до доближиха до нас и със страхопочитание ни гледаха и ни се любуваха. Държах едно прочувствено слово, като поканих присъстващите, без разлика на пол и възраст, да се закълнат в името на Македония и да станат помежду си братя и сестри.

- Няма българин, няма сърбоманин, няма протестантин, а има само македонци- казах аз на добрите селяни.

Сред черквата беше поставена покрита маса, върху която положих евангелие, кръст, револвер и кама. Мъже, жени, старци и деца с благоговение пристъпваха и кръстейки се целуваха евангелието, кръста, револвера и камата, произнасяйки думите: "За Македония се кръстих!".

Народът с умиление и радост гледаше на нас, които символизирахме свободна Македония. Въодушевление и непозната скрита сила бе обладала всички ни. Башиноселци изведнъж се почувстваха горди и тържествуваха от станалото събитие.

След отпуск на черква народът се разотиде по къщите мирно и тихо, а четата се разположи на квартира в горната част на селото. Още вечерта селяните бидоха предупредени, че през деня от селото никой няма да излиза. Денът 2 април мина спокойно и в най-приятни беседи с любознателните и будни башиноселци, мнозина от които години на ред бяха живяли в България, в Ромъния, в Маджарско и в Русия. От Башино село е родом Николай Петкович, професор в Петроградския университет и пръв български филолог, който се е поминал около 1850 година.

Вечерта на 2 срещу 3 април пристигна взвода с подпоручик Тодор Христов, който със същата тържественост извършил кръщенето в село Новачани.

Преди полунощ, предвождани от башиноселци и велешани, потеглихме към Велес. Взехме мекия път, водящ за бахчите и който върви край самия бряг на Вардар. Незабелязани от никого, навлезохме безшумно в града и завзехме дървения мост, на 150 - 200 метра над големия каменен мост.

Вардар ни плени със своята тайнственост, със своя гороломен шум и със своя блясък. Той като че ли ни разказваше за славното минало, за непосилното робство, за падналите в неравната борба юнаци и за плача на македонските вдовици и сираци...

При рядко в такива случаи самообладание и спокойствие Прилепската чета мина моста. И както Ботев с четата си целунаха Козлодуйския бряг, така и ние коленопреклонно целунахме десния бряг на родния величествен Вардар. горният подвиг, единствен в цялата борческа македонска епопея е гордост за Прилепската чета.

Прекосихме железопътната линия, оставяйки на дясно гарата, на ляво военната болница и казармите и взехме шосето Велес - Прилеп. Оставихме на дясно село Оризари, населено с българи и турци, последните най-зли в цялата околия.. Страхувахме се от засади, устройвани най-често около мостовите на река Тополка и Бабуна. За това се отбихме на ляво и газихме поменатите реки.

Зазоряваше се, когато влизахме в крепостта на Велешката организация, - село Орасовец. Клепалото биеше за черква. Беше Велики четвъртък. Четата се настани из къщите на горния край на селото и момчетата веднага заспаха край огнищата. Всички бяхме капнали от преумора.

Питу Гулев, Ванчо Сърбаков и аз бяхме на гости в дома на селския ръководител Иван Крайчев, висок, строен, интелегентен и енергичен мъж. Запознах се с неговия братовчед Иван Наумов. Дватама си приличаха като капка вода. Последният впоследствие стана нелегален и бе най-надеждната боева сила в Битолско след възстанието. Погина в борба със сръбските чети.

Към мен веднага се привърза симпатичното 4-5 годишно момченце Кирилчо, син на ръководителя Иван Крайчев. То започна да ми пее бунтовнически песнички и да ми декламира стихотворението от Иван Вазов "Иди, о брате, в Македония!" Това мило дете любопитствуваше да знае и ме разпитваше: имам ли майка, татко, невеста и момченце (Кирилчо) като него. Направи ми впечатление, че малкият Кирилчо разпознаваше разните системи пушки и револвери. То знаеше, че аз съм въоръжен с покрита карабина манлихер с с револвер наган.

В село Ораовец бавихме се два дена и си отпочинахме до насита. Момчетата изпраха, поизчистиха и изпокърпиха дрехите си. Пригответихме се и ние да посрещнем Великден. Любувахме се на легендарната Бабуна планина, която на запад пред нас се издигаше като стена и в чийто дълбоки клисури, непроходими гори и страшни пещери и до сега витаят волните духове на Поп Богомил, на цар Самуил, на Крали Марко и на хиляди неустрашими македонски ратници.

Вечерта на велики петък, на 4 срещу 5 април, потеглихме на запад, като изново газихме река Бабуна при село Витанци и се насочихме към Бабуна планина. Пресякохме шосето Велес-Прилеп и навлезохме в една дълбока клисура на река Тополка. През селата Чашка, Еловец завзехме високия горист рид над село Крива Круша. Тук останахме да денуваме.

Тук войводите Питу Гулев и Ванчо Сърбаков отделиха своите момчета и всеки един от тях формира своя отделна чета. На 5 срещу 6 април Крушевската чета на Питу Гулев и Кичевската на Ванчо Сърбаков заминаха към своите райони. С Крушевската чета замина и подпоручик Тодор Христов, който взе живо участие при превземането на гр. Крушево и след шест месеца, първите дни на октомври, погина със своята малка четица около село Бояновци (Прешевско) близо до старата сръбско-турска граница.

Простихме се братски с Крушовци и с Кичевци, пожелавайки си най- щастливи и светли сетнини. Двете поменати чети поеха на югозапад към село Бистрица, областта "Азот", а нашата Прилепска чета, който бе намалела почти наполовина, се повърна изново назад. Преди изгрев слънце пристигнахме в село Краинци (Велешко), разположено на западните разклонения на съвършено голата и безводна Клепа - планина. Тук посрещнахме Великден. Аз бях на гости у попа. Цакахме да пристигнат куриери от Прилепско, за да ни поемат и преведат в тоя район, дето бях назначен да действам.

След един- два дена от Прилепския комитет получих писмо, от което за голяма моя изненада, ми се съобщаваше, че не се нуждаели от помощта на "български офицери" и "подофицери", защото сме били пратеници на Фердинанда(?!). Забраняваше ни се да навлизаме в Прилепско и люто ни се заканваха, ако сторим това. - Главите от "Попадия" ще ви се търкалят, пишеше в писмото.

От Пере Тошев узнах, че Георче Петров от София предупредил комитета в Прилеп за моето заминаване и за моята мисия. По негово настояване не съм бил допуснат в родния си град.

Четири месеца по- късно Георче Петров се яви с чета в Прилепско, когато въстанието в Битолско бе в своя разгар и се даваха кръвопролитни боеве. Единствено Прилепските войводи, начело с Георче Петров, се криеха из миши дупки в Мариовско, прекарвайки времето си в любовни похождения с красивите мариовки. А след въстанието, във време на конгреса, станал в Мариовско, поменатите безславни рицари се явиха най- жестоките обвинители на Даме Груев, Георги Сугарев, Борис Сарафов, Чакаларов и приятелство, които с живото си участие във въстанието бяха обезсмъртили имената се в Македонската история. (В оставените от Георче Петров спомени, издадени от Македонския Научен Институт, тоя велзевул не намира думи, за да похули и очерни светлата личност на Даме Груев и другарите му.)

През нощта на 8 април, на третия ден на Великден, избягаха от четата Спирос Дамев, Григор Оровчанов, Коле Троянченец и още дванадесет четника - всички от Прилепско. Веднага заминах да ги догоня, но те бяха успели да се укрепят и след два дена тържествено били приети в районната чета на Петър Ацев. Последният ги похвалил за подвига им и за дето успели да откраднат оръжието на трима- четирима свои другари. Един от тия мародери, Спирос Данев, избегва и от последната чета и се предава на турската власт в Прилеп, която за награда го назначава на полицейска (шпионска) служба.

Четата броеше вече от около 35 момчета заедно с подофицерите, които до един останаха при мен. Те дори настойчиво искаха да се завърнат в България, след като видяха всички мизерии, но аз успях да ги разубедя.

Велешани действуваха пред Солунския Централен Комитет да остана техен районен войвода, в което сполучиха. От Солун скоро доде нареждане да изпратя всички подофицери в Битолско, в разпореждане на Борис Сарафов, а аз със 17 момчета да остана временно във Велешко.

Неохотно подофицерите се разделиха с мен, които аз изпроводих до границата на Велешка и Прилепска околии. Тук ми се удаде рядкото щастие, щото от висините на селата Никодим и Кръстец да видя родния си град Прилеп, разположен на запад сред широко и плодородно поле. На север от града стърчеха уединени голи хълмове- Марковите кули, а по на изток белееше се старинният манастир Трескавец, кацнал като ореол върху голи гранитни скали, над които се възвишава шилестия Златовръх. Тъга и мили скъпи спомени едновременно обладаха сърцето и душата ми. Родният си град бях напуснал като невръстно дете преди 23 години, а сега с пушка в ръка и отбор юнаци се завръщах и стоех пред него и му се любувах.

Един- двама самозабравили се лъжеродолюбци, които на Прилепския революционен район гледаха като запазен параметър и на свой чифлик, противопоставиха се на върховните разпореждания на Централния Комитет, по чиято настойчива покана аз се явих с чета в Прилепско и не ме допуснаха в района, за където бях насочен да действам. Бил съм офицер и царски човек!? Така можеха да мислят само хора с малки глави, невежи, големи егоисти! А забравяха, че Борис Сарафов, Тома Давидов, Димитър Стойков, Константинов, Папанчев, Парашкев Цветков, Иван Попов и приятелство, и приятелство, и те бяха офицери, които създадоха Илинденската епопея!

За да се види манталитетът на някои тогавашни фактори, ще посоча на следния пример: На историческия конгрес в село Смилево е присъствал делегатът и на Прилепския революционен район. Такъв е бил районният войвода Петър Ацев, който е гласувал за вдигане на Илинденското въстание. Когато въстанието избухна и обхвана стихийно цялото Битолско, за голямо съжаление и учудване, само Прилепският революционен район, който

приспаднаше към поменатата революционна област, не взе никакво участие във великата борба.

Подобно деяние се зове измяна, а виновните не са нищо друго освен клетвопрестъпници.

Поради своето нравствено малокръвие и личен егоизъм прилепските "войводи" Георге Петров и Петър Ацев лишиха Прилепския район от честта, от славата и изпълнението на отечествения дълг, каквото безпримерно саможертвувание проявиха районите Крушовски, Кичевски, Охридски, Ресенски, Битолски, Преспански, Лерински и Костурски. Пред масовото избиване на населението и опожаряване на селата от съседните въстаници околии, поменатите "войводи" през всичкото време се държаха като зрители и техните пушки не гръмнаха.

Подобно малодушие и безучастие ние виждаме и по-късно. Паметно е по своята упоритост и кръвопролитие двудневното сражение през лятото на 1907 година на местността "Ножо", близо до село Ракле, югоизточно от Прилеп. Една голяма революционна чета биде издебната и обградена от редовен турски аскер, командван от известния в последствие Енвер бей. На поменатата висота "Ножо" намериха своята славна смърт 50 доблестни юнаци (между които около 15 деца юнкери от Софийското военно училище). Виновници за погубването на тия свидни македонски рожби са войводите Петър Ацев, Таню Николов и Христо Цветков, които макар и да се намирали на не повече от 500-600 метра от полесражението и да са разполагали с една внушителна група четници (техни телохранители), абсолютно не предприеха нищо за да помогнат и спасят погиващите свои другари, па макар и с цената на своята собствена смърт. Повече от достоверно е че тия трима "войводи" спокойно са гледали избиването на славните борци, ала нито у одного не хванало кураж да изпразни в гърба на турците своята пушка!

Ако на мястото на поменатите "войводи" стояха офицери и подофицери, последните никога не биха извършили подобна подлост и измяна към своите другари.

Македонската борческа история е богата с примери. Ние там срещаме чети, които са изпадали при много по-трудни и по-непреодолими условия, но водени от офицери и подофицери, у които съзнанието на дълг и чувство не са затъпени, - всякога с чест и с достоинство са излизали от подобни затруднения. Или всички са погинвали или всички са се спасявали. Жертвувайки живота за другарите си, намериха своята славна смърт доблестните войводи подофицери Михаил Попето, Марко Лерински (Георги Иванов), Георги Николов, Колю Вълчев, Пешо Стоянов, Йордан Василев, Манол Стоянов, Панайот Райнов и офицерите-войводи Петър Начев, Васил Мутафов, Тодор Саев, Софроний Стоянов, Борис Сугарев, Димитър Милев, Панайот Константинов, Тома Давидов, Папанчев, Тодор Христов, Атанас Янков, Лука Иванов и приятелство.

Във Велешко останах със 17 другари, между които и подофицерите Йордан Василев, Панайот Райнов и Никола Христов. До моето идване за велешки районен войвода минаваше Николай Делчев, който през зимата на 1902 година заминал за България да купува оръжие и не се завърна. Той остана в Малешевско с Чернопеев.

Завзех се с всички сили да стегна организацията във Велешко и да внесе еднаквост в разбиранията и в работата. Всякога придружаван от смелия и безгранично предания на делото Иван Наумов от село Ораовец, аз обиколих почти всички села около Клепа планина: Хвойница, Краинци, Скачанци, Грънчища, Дворища, Чичево, Попадия, Подвис, Владиловци и Припор. Посетих и Бабунските села Степанци, Нреовдол, Поменово, Оморани, Извор, Стариград, Крива-Круша, Еловец, Чашка, Мартулци. От последното село е родом ренегата Иван Бабунски, който на скоро бе минал на служба у сръбската пропаганда.

На всякъде бивах посрещан най-радушно и аз съм запазил най-мили спомени за дейността ми във Велешко. За централно място имах селата Ораовец и Скачанци.

По това време, до колкото си спомням, начело на Велешкия революционен комитет стояха учителите Петър Арсов, Йордан Васков, Тодор Оровчанов, Гьошо Коцев, Андон Димов и гражданите Ангел Будинков, Корабароав и Коце Пейков, последният брат на Тодор Пейков, убит през 1902 година при село Бегла (Царевоселско).

На два пъти слезнах във Велес по организационна работа, преоблечен в свещенически дрехи. Брадата и косите ми бяха доста пораснали, та можех да минавам за поп. Първият път гостувах точно срещу турския военен лазарет, в къщата на градинарите (бачаванджиите) братя Пано и Коце от с. Карабунице, единият от които имаше син учител, член на комитета. Вторият път гостувах у Тодор Оровчанов, около българското училище, в горната Крепневска махала. Дързостта ми отиде до там, че си позволих с велешани да присъствам в черква на литургия, в училището на литературно утро и по гости из целия град. Велешани ми обърнаха вниманието със своята просветеност и културата си и със своето родолюбие. Прост човек не

срещнах. Някога Велес е бил цветущ град и е търгувал с Австрия, Германия, Франция и Англия. Имало е голямо благосъстояние. Със спиране на панаирите и с прокарването на железницата, градът е започнал да замира. А след освобождението на България Велес окончателно пропаднал в търговско отношение. Повечето от половината граждани се изселили в България. Градовете Кюстендил и София са пълни с велешани. А има ги и в Скопие, и в Солун и по цяла Македония.

При последното ми слизване в града научих за трагичната кончина на Гоце Делчев. Няколко дни преди тая злокобна вест бяха извършени в Солун страшни атентати, които разтърсиха цяла Турция. В своето безумие властта предприе масови арести на граждани и селяни. Македония бе превърната в един обширен затвор.

Към края на април, през тия смутни дни, получих нареждане да замина с 5-6 момчета за Скопско и да поема ръководството на тоя район. Работите там не вървели добре. Учителите Илия Ращанов и Димитър Ганчев, стоящи на чело на организацията, били арестувани, а третият техен другар, Никола Пушкарков, успял да се откопчи от ръцете на турската полиция и преминал в България.

Велешани не ме пускаха. Те бяха доволни от моята работа. Па и мен не ми се отиваше. Свикнал бях. Но за да не бъда обвинен в укриване и в боязън, реших да замина. Мрачни мисли и зловещи предчувствия я ме душеха. Чувството на страх пред неизвестността никога не бе ме завладявало в такава остра форма.

Четата оставих под ръководството на Иван Наумов, от с. Ораовец и на симпатичния учител в с. Скачанци Пано, родом от Тиквешко. С мен взех подофициера Никола Христов и още 5 момчета. Оръжието и дрехите ми се препратиха до село Новачани, майсторски загънати и поставени в свитъци от купени нови рогозки.

Брадата обръснах и косите подстригах. Облечени във велешка селска носия, с превързани като чалми кърпи на главите, с препасани и запретнати престилки (по велешки - фути), яхнали на магарета и размесени между няколко десетки селяни - пазарджии, ние се понесохме към село Новачани, където стигнахме на мръкване.

Почти на влизане в селото срещнахме яхнал охранен жребец някакъв си бей, собственик на чифлик в близкото село Сопот, който носеше праметната гръцка карабина. Той ни напсува и удари първите неколцина с камшика си, дето не слезнахме от магаретата и не го поздравихме с темане (вдигане на дясната ръка към челото) и не му казахме обичайното приветствие: много години да си жив, бег! Турчинът сигурно би заплалил със живота си псувните и ударите върху нас с камшика си, ако не стрелнах и не спрях с погледа си подофициера Никола Христов. Последният се готвеше да се хвърли от зад върху бея, да го събори от коня и да го удужи. От това нищо по-лесно нямаше за Никола, който беше силен, пъргав и жилав като тигър. Той служеше в 4 конен Ямболски полк, когато тръгна с мен. Отпосле Никола призна че сърцето му заиграло, когато видял под бея охранения жребец и неговата къса карабина, които много му харесали.

В Новачани преспахме и останахме да денуваме. Беше 1 май. Според обичая почерпиха ни с варено прясно мляко и с люта гроздова ракия. Селската премяна оставихме и облякохме четнишките си дрехи. Вечерта с куриери заминахме към Скопско. Минахме високо над Катлановските топли бани и през село Брезница насочихме се на изток. В зори стигнахме в голямото българско село Тръстеник, разположено терасовидно на източните склонове на Гюришката височина. Под нас се разстилаше родното Овчо- поле, сред което се виждаше градчето Свети Никола. На югоизток от него подаваше се осамотеният като египетска пирамида връх Богословец, а в страни ясно се виждаше вълнообразното Кумановско поле. През един горист рид на северо- запад се намираше и Гюришкият манастир Св. Богородица. Тук всички гори са чимширови (зеленикови). Какво богатство, какво чудо!

В Тръстеник посрещнати бяхме от ръководителя Ефремчо, пъргав, буден и интелигентен селянин. С него бях се запознал в манастиря още през март, заминавайки към Вардар. Той беше взел и участие в пленяването на турските джандарми от поста при с. Сушица.

С четицата в няколко дни спхождах селата Круша, Грамаданци, Жидимирци, Дивле, Коняри на река Пчиня, Сушица, Малино, Крушица, Преод и Сопот, - разположени околоръз на Гюришкото възвишение. Неразделен другар ми беше Ефремчо, от с. Тръстеник, който за да ми бъде в услуга бе изоставил на произвол и дом и полска работа. Голямо въодушевление бе обзело и големи и малки. С един религиозен мистицизъм населението посрещаше и се отнасяше към всички събития, що ставаха около му. То бе убедено, то вярваше, че краят на неговите страдания, мъки и унижения е близък. В селата Тръстеник и Дивле нямаше никакви чифлици и селяните бяха здраво организирани. За тоя край тия две села представляваха цели

крепости. В тях намираха сигурно прибежище всички подозрени или преследвани от турската власт от Скопско и Велешко.

Отрадно впечатление ми направиха със своята природна интелигентност, безупречна деятелност и рядка самоотверженост ръководителите Велко от с. Грамаданци, Милан от с. Жидимрици, Ефремчо от с. Рръстеник, Григор от с. Сушица, Мане и братята Трайко и Лазо от с. Дивле. Последният е известния войвода Лазо Дивлянец, който преди две- три години погина в лют неравен бой с новите поробители на родината му.

От ръководителя Велко от Грамаданци узнах, па и селяните потвърдиха думите му, че техния бей - чифликчия бил доста добър, състрадателен и закрилник на християните. Той знаел за съществуването на революционната организация и не само не преследвал съзаклятниците, но дори тайно и чрез ръководителя, щедро внасял своята лепта. Съветвал селяните към благоразумие. А управителя на чифлика му, кехаята Хюсеин, бил посветен в делото и в негова пълна услуга. Тия разкази ми изглеждаха странни и невероятни, като някоя легенда!

Поменатите добри турци са били спечелени за делото от бившите войводи Диме Стоянов (Берберчето), от гр. Велес и Боби Стойчев от гр. Дряново, подофицер от 18 пех. Етърски полк, които са имали няколко срещи и са гостували в чифлика.

С мое съгласие Велко доведе при мен поменатия кехая. Хюсеин- ага бе строен, благообразен, над средна възраст, с побелели коси и мустаци. Той се държеше непринудено свободно и говореше безпогрешно български (помак от Гостиварско). Тип чисто славянски. Бе природно умен, духовит и добър като господаря си. Похвали ми се, че познавал войводите Диме и Боби, които били "мощне арни люде". За доброто приятелство Боби му дал револвера си наган.

Според Хюсеин- ага на земята нямало закон и правда, за това и народа се надигал. Появата на Организацията била Божа работа. Той се привърза към мен и се зарадва, когато узна че аз съм живял в Русия. Оказа се че и Хюсеин- ага по неволя проживял в Московията повече от две години. През сръбско- Турската война 1876 година той бил войник (аскер) и като ранен попаднал в плен около град Алексине 6. Изпратен бил на лечение в Русия, в гр. Харьков. Запазил бе най- добри спомени от своето пленничество, където бил гледан като свой брат. Някаква стара сестра милосърдна обикнала го като свой син и постоянно му чела от някаква книга приказки за Господ (сигурно евангелие). Понеже знаел български, руските доктори го направили преводчик (терджоманин). На русите всичко разбирал, па и те го разбирали. Това обстоятелство много го очудваше.

Не за да подкупя, а защото го обикнах тоя чистосърдечен и симпатичен човек, подарих му часовника си. Хюсеин- ага те можеше да се нарадва на тоя прескъп подарък, заявявайки най-искрено, че и валията в Скопие немал такъв "саат" (часовник). Часовника наистина заслужаваше внимание. Той бе военен и за нощни походи. Купих го в Кюстендил в навечерието на заминаването ми. При натискане на една малка пъпчица, часовникът звънливо удряше толкова пъти, колкото бе часа и изминатите минути. На Хюсеин- ага дадох почти силом още 4 лири, с които да направи за натъпващия байрам за себе си и 'а домашните си нови дрехи. В неговите очи аз израснах твърде много. Пред селяните наричал ме дервиш (отшелник- светец, който живее само за хората).

Когато след няколко време, разхождайки се в Скопие по организационна работа, случайно попаднах в ръцете на турската полиция като скитащ се руски калугер, тогава добрият Хюсеин- ага не само не ме предаде, но бе взел всички мерки, за да остана аз неоткрит.

Едно обстоятелство имаше, което твърде много ме огорчаваше и ме хвърляше в отчаяние,- това бе липсата на какво годе оръжие по селата. За Прилепско от Пере Тошев знаех и върху това той ми обърна внимание при заминаването ми, че околията е бедна откъм оръжие. Във Велешко и в Скопско сам виждах с очите си, че в селата нямаше никакви пушки, дори за лична самозащита. Навсякъде и от всички селяни чувах един и същ вик:- Господине, дайте ни пушки, пушки. Не виждате ли че сме с голи ръце! Какво възстание ще правим?

И наистина. Толкова години беше се работило, грамадни парични средства бяха се събрали от това безропотно население (по една лира и четвърт на мъж за пушка), а срещу това нищо не им беше дадено.

А което беше най- лошото, залъгваше се наивното население, че оръжието е вече купено, складирано край границата и наскоро ще пристигне и раздаде.

Неволно си задавах въпросите:- Какво е направено със събраните грамадни народни средства? Кои са тия светотатци, които са дръзнали да разпилеят средствата на роба за съвършено други цели, а не за оръжие?

Каквото и да се говори, каквито и мотиви да се търсят и изнасят за оправдание, нищо не може да извини отговорните лица в казаните околии за неснабдяването населението с оръжие. Както пред собствената си съвест, така и пред тая на народе те ще останат неотчетени за горното престъпление.

Ако Охридско, Кичевско, Крушевско, Битолско, Леринско, Костурско успяха да се снабдят с пушки, даже в надвечерието на въстанието, това много по-рано можеше да сторят ръководителите на Прилепско, Велешко и Скопско, защото тия райони стоят много по-близо до България, от където главно се купуваше и доставяше оръжието. Но види се липсвало е желание, далновидност и воля.

Това са донякъде причините за възникналите раздори сред "централисти" и "върховисти" и раздялата на македонските дейци на две течения. А не защото е имало или са се явили идейни различия между дейците. Възстанията от 1902/1903 години и освободителните войни 1912/1913 - 1915/1918 години додоха да подчертаят, че върховисти и централисти не са съществували абсолютно никакви принципиални различия нито в целите, нито в задачите, нито в средствата. Напротив, тия събития изобличиха и свалиха маската на вдъхновителите и виновниците на раскола сред македонските дейци.

**XIX. СЛИЗАНЕТО МИ В СКОПИЕ И МОЕТО ЗАЛАВЯНЕ ОТ ТУРЦИТЕ •
ЗАТВОР • ЗАСТЪПНИЧЕСТВО НА РУСКИЯ КОНСУЛ МАНДЕЛСТАМ •
ОСВОБОЖДАВАНЕТО МИ • ВРАНЯ, БЕЛГРАД, ЛОМ, СОФИЯ**

В началото на месец май един младеж, ученик в аптеката на Милан Генов в Скопие, посред бял ден стреля върху българина- търговец на дървен строителен материал Стоян Джолев, когото за щастие не случва. Посегателят веднага бива заловен от турската "полиция и подложен на непосилни" мъки и изтезания, дава чудовищни показания пред властта. Последваха нови арести на българи. Поради тая и други причини възникнали бяха недоразумения между стари и млади. Градското ръководно тяло ме повика в Скопие, за да спомогна за изглаждането на острите отношения и да обузда някои луди млади, които с немислените си и прибързани постъпки, вместо да изписват вежди, изваждаха очи.

Един или два дена преди празника Св.Кирил и Методий, предрешен като селски учител, пристигнах в Скопие. Четицата с подофицера Никола Христов оставих в с.Брезица. Отседнах в дома на богатите земевладелци братя Димашкови, живущи на десния бряг на Вардар, към гарата. Укривах се още в къщите на Иван Самарджията (Ени махле), у братя Стоянови, близо до черквата Св. Спас и у братя Драгомановци. В къщата на Димашковци и Драгомановци уредиха се две три събрания. Запознах се с местните учители Галев, родом от с. Маврово (Гостиварско), Александър Битраков, родом от гр. Охрид, Атанас Ковачев, родом от с. Белица (Разложко) и с гражданите Стефан Петров, Кралю Хаджи Марков, Том Тополов, Гьошо Бунов, Иван Анчев Самарджията, Китинчев, Милан Генов, Цветан Николов и още много. Повечето от поменатите влизаха в ръководството на градския революционен комитет, който същевременно бе и окръжен. Като членки на същия комитет бяха и госпожиците учителки Люба Кюпева, (сега госпожа Д-р Руменова), родом от гр. Велес, Славка Чакъррова, (сега госпожа Пушкирова), родом от гр.Струга, Юстинияна Канефчева, родом от гр. Охрид, Божова, родом от гр. Серес.

Участието на тия самоотвержени девиси в революционното движение ме трогна до сълзи. Чувствах се горд и като македонец и като българин, че Македония има своите героини - спартанки. Чувах, че поменатите доблестни македонки били най- преданните, най-ревностните и най- смелите работници на Организацията. Какъв назидателен пример за нас мъжете.

Скопјани настояваха:

1)Да се действа в Солун и в София за отлагане на общото въстание за по- благоприятно време, когато поне 50%от организираното и способно население ще бъде въоръжено.

2)Да се засили набавянето на парични средства, с които в най- скоро време да се закупят пушки и други бойни материали.

Из Скопие се движех свободно, правейки неочаквани визити на по- заможните българи, които подканвах да бъдат по- щедри в пожертвованията в полза на освободителното дело. На всякъде братски ме приемаха, изслушваха и от сърце обещаваха, при поискване веднага да внесат разхвърляният им налог. При тия визити придружаваха ме доблестният старец Кралю Хаджи Марков, по- големия от братята Димашкови, един великан българин и скромният и самоотвержен Иван Анчев Самарджията. Използвах случая да споходя директора на перово?.

След празника окрилен и въодушевен напуснах Скопие и заминах към четата. Спътници ме бяха свещеника от с. Кожле Тодор Поп Андреев, неговия брат Перко и ръководителя от с. Тръстеник Ефремчо, с когото случайно се срещнах в града и се наговорихме да пътуваме заедно. Отбихме се в с. Кожле на гости у попа, където и преспяхме. На другия ден същите потеглихме за с. Брезница при четата. Последната предния ден се бе изместила към Гюришкия манастир Св. Богородица. Решихме да продължим пътя денски за към манастиря. Близо до с. Жидимирци на среща ни се зададе деврие (междуселски патрул), от 10-15 войника с едни офицер. Попът и брат ми щом съгледаха идящото по посока към нас деврие, като спрели се спуснаха в близкия дол и избягаха. Турците видяха това и започнаха да викат по бягащите да спрат. Неколцина се спуснаха да ги гонят и гръмнаха по тях.

Ефремчо и аз продължавахме спокойно да се движим по пътя. За съпротива от наша страна и дума не можеше да става, защото никой не носеше оръжие. Това обстоятелство доста много ме измъчваше и опечалваше, но от друга страна можехме спокойно да минем пред турците като хора мирни и благонадеждни. За благовременно бях предупредил и внушил на другарите си, в случай на задържане и разпит, да казват, че из пътя съм ги настигнал, по рано никога не са ме виждали, не ме познават и языка ми не разбират.

Не бяхме извървели и 150 крачки, намерихме се оградени от въоръжени турци, водени от един мюлязимин (подпоручик). Това бе деврието. Отведоха ни в с. Жидимирци и без да ни разпитват, задържаха ни в кулата на тамошния кехая Реджеб- ага.

Към свечеряване мерна се при нас ръководителят Милан, който ни даде да разберем, че кехаята Реджеб- ага бил го натоварил да ни шпионира. Каза ни да се държим здраво. Попът и брат му били настигнали към с. Катланово и освободени, оправдавайки бегството си, че били

се изплашили. Същият добави, че офицерът имал намерение да ни бие и ни принуди да признаем, по каква работа се движим из селата. Ала кехаята се противопоставил. Милан ни остави хляб, извара с парливи чушки и една стомна вода.

Спомних си тогава, злокобните предчувствия преди да напусна Велес. Измъчвах мозъка си за да намеря изход от това унижително пленничество. Не можех да си простя, че то у мен не хвана кураж да из бягам заедно с другите. Мислих чрез Милана да наредя, да се повика четата, която съвместно с милиция от близните села да нападнат кулата и ни освободят. Но видях, че тоя мой план е неизпълним, защото, до като куриерът отиде до манастира, до като намери четата, до като последната събере милиционери и тръгнат за Жидимирци, потребни бяха най- малко 10-12 часа време. Нощите бяха малки и до разсъмване оставаха някакви 6-7 часа. Друг изход не намерих, освен да се самоубия. На това решение се спрях със всичкото съзнание. Сметнах обаче, да изчерпя всички възможни и допустими средства и след като се убедя в безизходността, тогава да глътна силна доза стрихнин и да турна край на бурния си живот. Бях спокоен, защото се чувствавах господар на себе си.

Поисках да слезна на двора, за да се разведрия. Позволиха ми, като изпратиха Милана да ме следи. Минавайки през дългия коридор, чух да се свири на тамбура и някой от турците доста сносно пееше българската песен:

-- Кинисала мома за вода (2)
 Со две стомнички шарени (2)
 Накачила горе планина (2)
 Край Димково бачило (2)

.. .. .

На двора се бавих 10 - 15 минути. Пришепна ми Милан, че кехаята Реджеб- ага бил весело настроен, той свирел и пеял и живо се застъпвал за нас пред офицера, който искал още през нощта да ни води за Скопие (сигурно из пътя да ни избие, под предлог на опит за бягство). Повтори ми да се държа здраво и да не проявявам никакво малодушие. Когато се завърнах, в стаята не заварих Ефремча. Повече от час бе минало и бях задрямал, когато се завърна Ефремчо. Той бе с разплакани очи и с подути бузи. Разбрах, че е шамарен, но и от едва уловимата му усмивка се досетих, че той се е държал добре при разпита и не е казал нищо по мой адрес.

Отведоха и мен в стаята на Реджеб- ага, дето от дясна страна край огнището, на мека постелка, се беше изтегнал офицера, а зад него седяха кръстато още двама чауши (старши). Поздравих ги с приветствието: "здравсвуйте". Подпоручикът още на вратата ме посрещна троснато и с думите:- Пули вамо, даскале! Я сум много арен чоек, ама и коски знам да кършам! Жими вера!

Проявих неочаквано самообладание и спокойствие. Вместо към подпоручика, който така люто ми се заканваше, аз бях се обърнал на ляво към кехаята, комуто започнах да говоря на руски, правейки му комплимент, че хубаво свири на тамбура, а още по- хубаво пее. Това моя самообладание и чуждият език, на който се изразявах, озадачиха твърде много турците. Поканиха ме да седна. Дадох ми ракия, цигари и кафе. Отказах. Започнаха да ме разпитват един друг: от каква народност съм и какъв език говоря. Повикаха най- сетне Милана на помощ, когото накараха да ми говори на български, та дано той да узнае, какъв съм и то къде съм.

След дълги увъртания и усуквания, не разбирайки уж български, казах, че съм от Русия, чист русин, кандидат за калугер и че съм минал през Сърбия, за да отида в Дечанския сръбски манастир Св. Стефан, или Св. Гора. А сега временно уж отивах за Гюришкия манастир Св.Богородица. Твърдях, че до с. Котланово бил съм самичек. Нагоре случайно настигнал съм случайните спътници: един свещеник и двама селяни.

Когато Милан съобщи на турците, че аз съм от Русия, по народност русин, те останаха като гръмнати. Изведнъж отношенията им се промениха към мен. Станаха прелюбезни, внимателни и дори кехаята ми отстъпи мястото си край огнището. Чувах, когато си говореха и произнасяха няколко пъти думата "рус табаасанда" (руски поданник). Реджеб- ага направи бележка на подпоручика, за дето ми се заканваше и задето беше шамарил Ефремча, когото познавал като комшия и добър човек. По заповед на подпоручика извикаха Ефремча и започнаха да го гощават с ракия, с цигари и с кафе, а за нанесения му побой нито дума.

Служейки си с Милана за преводчик, наивните турци полюбопитствуваха да знаят, голяма ли е Русия, много ли народ има, по- голяма ли е от Турция и от "Чин Мачин" (Китай)? Истина ли е, че руския цар имал войници "ям- ям аскери" (циклопи- еднооки)? и пр. и пр.

(Тук завършват спомените на Константин Николов Кондов, така както той ги е написал, прекъснати от неговата неочаквана и внезапна смърт - 21 май 1929 година. Следващите

страници са написани от мен, неговия син Никола Константинов Кондов, така както той приживе ми е разправял своя живот и своето участие в македонското освободително движение и във войните 1012/13 и 1915/18 години.

София, зимата 1942 година.

ПРОДЪЛЖЕНИЕ, ДОПИСАНО ОТ
СИНА НА КОНСТАНТИН КОНДОВ – НИКОЛА КОНДОВ

Въпреки благосклонното държание на началника на деврието към арестуваните след декларацията на баща ми, че е руски поданик, същият началник не се решил да ги освободи в селото, а решил да ги предаде на полицията в Скопие, която да определи тяхната съдба. На заранта двамата арестувани, баща ми и Ефремчо, били отведени в Скопие и предадени на тамкашната полиция на разпореждане и определяне на тяхната съдба.

За инцидента - арестуването на баща ми и ръководителя на Организацията в с. Тръстеник, Ефремчо, Районният комитет на В.М.Р.О. в гр. Скопие е бил веднага надлежно уведомен. Като заедно с това е било съобщено, че баща ми се е представил за руски монах пътуващ за Св.Гора идвайки от Сърбия, но е без паспорт.

С получаването на това известие Комитетът веднага взема мерки за уреждане освобождаването на задържаните. Учителят Атанас Ковачев и учителките Люба Кюпева и Славка Чакърова се явяват при новоназначения и наскоро пристигнал руски консул Манделъстам, за да го предупредят за създаденото положение от показанията на баща ми и да измолят неговата намеса пред турските власти за освобождаването на баща ми и ръководителя Ефремчо.

В същото това време турската полиция, от една страна уведомява руския консул в Скопие, че е арестувано едно лице, което се препоръчва за руски поданик, но у което не са намерени никакви документи доказващи това му твърдение, а това от друга страна отпочва нов разпит на задържания Ефремчо, за да установят обстоятелствата на съвместното пътуване на двата с баща ми.

Разпитът на Ефремчо продължил едни - два дена, като е бил съпроводен с жесток побой, за да бъде сломена неговата упоритост и твърдост. Но той все пак успял да издържи побоя и не казал нищо повече от онова, което вече бил казал при разпита в с. Жидимирци, а именно: че с баща ми са се настигнали по пътя и че баща ми, понеже не познавал пътя, се присъединил към него, още повече, че Гюришкият манастир, се намирал в землището на неговото родно село Тръстеник. При връщането си в кауша, където са били държани заедно с баща ми, Ефремчо му казвал, че за да може да издържи нанесения му побой при разпита, той си повтарял по време на боя: д.. е душа няма, д... е душа няма". Това държание на Ефремчо го спасило и той след едни - две дена е бил освободен окончателно и си заминал на село. Тъй като до освобождаването на Ефремчо руският консул в Скопие - Манделъстам, не се явил в полицията да потърси баща ми, последния бил прехвърлен от полицията в затвора, който се е помещавал в прочутия Куршум хан. В затвора баща ми е бил настанен в най- добрия кауш на затвора. В тоя кауш били задържани само мохамедани с добри връзки с управляващите кръгове. Между другите затворници се намирал един бошняк - убиец на руския консул в Скопие - Щербин, предшественик на Манделъстама. Той се бил наложил като старши на кауша и веднага взел баща ми под своето покровителство. Смятам, че баща ми като руснак и руски поданик, ще може да облекчи по някакъв начин неговата съдба, тъй като се страхувал, че ще бъде предаден на руските власти.

Манделъстам - руският консул в Скопие, се заинтересувал от съдбата на баща ми едва десетина дни след неговото довеждане в Скопския затвор - към края на месец май. За да бъде подтикнат към тази стъпка, трябвало да се благодари на настойчивостта на човеколюбивите и родолюбивите учителки Кюпева, Чакърова и Канефчева. Те на няколко пъти отивали при Манделъстама и са молили да прояви загриженост за съдбата на баща ми, като са му изтъквали, че от тия грижи само ще спечели авторитета на Русия.

Същите учителки, няколко дена след арестуването на баща ми и довеждането му в затвора в Скопие, са уведомили майка ми за случилото се, а именно, че баща ми се намира задържан в Скопския затвор, но че за него е заинтересуван руският консул там и че се надяват скоро да бъде освободен. Съобщението те са направили чрез австрийската поща. Отвореното писмо, на което е направено това съобщение е още запазено в архивата на покойния ми баща. Само в Турция от преди Балканската война може да бъде извършено такова нещо. На отворено писмо да се съобщава за съдбата на един затворник, който под чуждо име е арестуван и който се търси от властта като опасен рушител на обществения ред.

При първото си посещение на баща ми в затвора Манделъстам е бил придружаван от Скопския валия. При това си посещение Манделъстам е заявил, че ще направи справки в Русия за баща ми и след получаването на отговора, ще реши какво да прави понататък. Все пак посещението е имало благотворно отражение върху съдбата на баща ми и неговото положение в затвора. Веднага след напущането на затвора от Манделъстама и валията той е бил изваден от общия кауш и настанен в отделна стая - светла проветрива, близо до канцеларията на затвора. Дадена му била свобода на движение в помещението на затвора -

винаги е могъл да се движи из двора на затвора, без да е придружаван от някого. И понеже е нямал свои близки в Скопие, а е минавал за монах, управлението на затвора е поканило и разрешило на Скопското църковно настоятелство да поеме грижата за него. Да му бъде донесено бельо и завивки; да му се вземат дрехите за пране; да му се носи ежедневно храна и т. н. Също така консултът, за да запази авторитета на страната си пред турските власти, още същият ден, чрез драгоманина на консулството е изпратил на баща ми една малка сума пари за лични разходи. Тази сума му е била връчена от Районния комитет чрез поменатите вече учителки. Баща ми веднага раздал получената сума на прислужниците и заптиите на затвора, като се мотивирал, че той като Божи сужител не се нуждае от пари, щом като са му осигурени подслона и храната. А това той получава от управлението на затвора. Тази му постъпка още повече усилвала неговия авторитет между турците.

При тази обстановка протекло времето до средата на следния месец юни. Въпреки непрестанните и настойчиви молби на Организацията, в лицето на Районния комитет, да разреши окончателно въпросът с баща ми, Манделъстам проявявал нерешителност при вземане на окончателно становище по въпроса за съдбата на баща ми. Той на няколко пъти посещавал баща ми в затвора, водил дълги разговори насаме с него, спорили по македонския въпрос и държанието на Русия по него. В тези си разговори на саме с него. В тези си разговори Манделъстам е защищавал тезата, че македонците нямат оформено национално самосъзнание и че етнически те са по-близки до сърбите. Хвърлял е упреци, че българите са се проявили като големи неблагодарници към Русия като освободителка. Че македонското революционно движение създава големи неприятности на Русия и руското правителство не само при отношенията му с Турция, но и при отношенията му с Великите сили. Тъй като всички Велики сили обвиняват руското правителство, че то задкулисно поддържа и инспирира македонското революционно движение с оглед далечните интереси на своята външна политика - излизане на Средиземно море. И че въпреки че Македонската организация не е приятелски настроена към Русия, иска от него - представителя на Русия, да освободи един неин активен деец. Искал и Македонската организация и България да проявят известна въздържаност и разбиране към положението на Русия, която в този момент има да разрешава свои големи въпроси - зараждащия се конфликт с Япония в Далечния изток и своето усилено превъоръжаване.

Един ден - няколко дена преди края на месец юни, Манделъстам дошъл отново в затвора, придружен от австроунгарския консул в Скопие Богомил Пара и повели пак един от обикновенните си разговори. Към края на разговора Манделъстам взел баща ми под ръка и така, намирайки се между двамата консули на двете съперничащи си в Македония Велики сили, баща ми бил изведен от Куршум хан и освободен, без от страна на турската власт да бъде направена каквато и да било пречка. Така леко и безпрепятствено баща ми бил освободен, след като прекарал повече от четиридесет дни в затвора.

Тъй като същият ден е нямало влак от Солун към Белград, през където решили да го изведат от Турция, баща ми останал да преспи в австро-унгарското консулство, като гост на консула Б.Пара. На следващия ден, втория от освобождаването му от затвора, придружен от драгоманина на руското консулство и снабден с лични документи от консулството, за да може да премине през Сърбия и със средства отпуснати от Комитета, за да може да се прибере в България, баща ми заминал за Сърбия. Драгоманинът на консулството придружил баща ми до гр. Враня, от където се завърнал в Скопие. Сръбските власти, обаче не позволили на баща ми още същия ден да продължи пътуването си за Белград и от там за България, а го задържали два дни във Враня. Едва след това под полицейски надзор го препратили до Белград, от където, без да му позволяват да се отбива в града с параход на австрийското параходно дружество отпътувал за България - Лом. В Лом баща ми пристигнал на 2 юли късно след обяд и на следния ден 3 юли (ст. ст.) 1903г.с файтон е продължил за София, където пристигнал същия ден късно вечерта.

От родителите си той узнава, че в семейството му се очаква наскоро радостно събитие, а именно явяването на нов член на същото. Без да чака да си почине и да се възстанови от преживяните изпитания и напрежения, още на 5 юли той тръгва за Габрово при семейството си. Пътувайки непрекъснато баща ми пристига в Габрово на 6 юли (ст. ст.) преди пладне, когато вече радостното събитие е било факт от няколко часа. И той, който през месец февруари 1903г.заминавайки за Македония оставя само една невръстна дъщеря, връщайки се заварва семейството си увеличено и с един син.

XX. ЛЕГАЛНА ДЕЙНОСТ ПРЕЗ ГОДИНИТЕ 1899 – 1902

Нямайки възможност, поради внезапната си смърт, да огледа добре написаните от него спомени, баща ми е допуснал в тях известни непълноти, особено що се отнася до неговата легална дейност във връзка с македонското освободително дело през годините 1899/1902г.и аз смятам, че ако тези непълноти се запълнят, веригата на неговия бурен живот ще бъде по- добре изплетена и неговия характер и мироглед, ще бъдат по- ярко очертани и поради това си позволявам да извърша това попълване.

Като учител в гр. Габрово в мъжката гимназия баща ми се заема с организационна дейност - организиране на македоно- одрински благотворителни дружества и стрелчески дружини към тях. Успоредно с тази си организационна деятелност той развива усилена дейност по събиране на оръжие и муниции, а също така и парични средства за македонското освободително движение. В тази си деятелност, а особено в събирането на оръжие и муниции, той е намирал извънредно силна и ефикасна подкрепа от офицерите от близкия гарнизон, някои от които са били негови съученици от Военното училище. Те са му предавали пушки и патрони за нуждите на четите и населението на Македония. Тия пушки понататък той е препращал в София, на Комитета, а Комитетът разпределял пушките и патроните с оглед тяхното най- добро използване. До преди десетина години в нашия дом все още се пазеше един червен сандък с размери 1.00x0.80x0.60м., който сандък баща ми е получил през 1900 година пълен с манлихерови патрони от офицери, служещи през онова време в Търновския гарнизон.

Особено активна дейност баща ми е развил през казаните години в градовете Ямбол, Ст. Загора, Пловдив и Станимака (Асеновград/. В първия град той е бил учител в мъжкото петокласно училище и пунктов началник, а в последните три града работил като идеолог на Върховния Македоно- Одрински Комитет.

В Ямбол той намира много благоприятна почва за своята работа. В 29 пех. Ямболски полк е служил македонецът офицер майор Кръстю Златарев от гр. Охрид, а в конния 4 полк са служили ротмистър Йордан Наумов от гр. Прилеп, роднина на баща ми и поручик Никола Кемилев. Всички тия офицери са били активни членове на Тайното офицерско братство. Освен тяхната подкрепа баща ми е имал и оная на доск орошния командир на 29 пех. полк запасния подполковник Клатнов.

Тия му връзки с офицерите на действителна служба са давали възможност на баща ми да събира за нуждите на македонското освободително дело не само оръжие и муниции, така необходими за въоръжаването на четите и населението, но също така да привлича и лица служили или служащи във войската, предимно долни чинове и подофицери, за да участвуват в четите, заминаващи за Македония. Поради това, винаги в четите с които той е навлизал в Македония е имало по няколко подофицера. Участието на подофицери в четите не само е създавало условия за насаждането и поддържането на една дисциплина на твърде високо равнище и постигане на една почти безукорна организация.

Освен между военните баща ми е имал голямата подкрепа и на гражданството, а най- вече на своите колеги учителите. Всички са били увлечени извънредно силно в тази интензивна родолюбива дейност. Така например в състава на Управителното тяло на Македоно- Одринското дружество в Ямбол, освен баща ми, който е бил негов подпредседател, учител е бил и секретарят на същото, близкият му приятел Михаил Колев. Ентусиазмът, който е обхванал ямболското гражданство е допринесъл извънредно много за това, че подписката за родолюбивия заем за освобождението на Македония и одринско да бъде извънредно сполучливо проведена в Ямбол и съседните му селища. В подписката по тоя заем са участвували не само гражданите, но само гражданите, но също така и много селяни. От продажбата на облигации от тоя заем в района на дружеството са били събрани над 50,000 лева.

Майка ми ми е разправяла, че нейните два сандъка за дрехи са били пълни със сребърни и златни монети, произхождащи от продажбата на облигации на заема. Преди отиването на баща ми в Ямбол там не се е била продала почти нито една облигация. И баща ми е трябвало почти неотлъчно да пази тия пари, докато дойде Лазар Маджаров, за да ги прибере и пренесе в София, за да бъдат предадени на Комитета. И на нея и направило извънредно дълбоко и незабравимо впечатление, което и до днес още не е забравила, че Лазар Маджаров, който е взел и пренесъл тая огромна сума за времето си е дошел първия път - зимата на 1901 година, със скъсани обувки, през които са се виждали краката му, без чорапи и че баща ми трябвало да да му даде свои обувки и чорапи, за да не се простуди. Но той не е посегнал към обществените пари, преданзначени за великото дело на освобождението, толкова безкористни и така предани на македонското освободително дело са били тогавашните негови труженици - така много хулените "върховисти" и "слуги на двореца".

През есента на 1901 година, след юлския конгрес на македоно- одринските благотворителни дружества в Княжеството, баща ми бива изпратен най- напред в гр. Ст. Загора, а след това в Пловдив и Станимака (Асеновград/, като делегат на Върховния Македоно- одрински Комитет. Причината за възлагането върху баща ми на тия два отговорни поста едно след друго е било обстоятелството, че работите на комитета в тия градове на Южна България са били компрометирани от дотогавашните делегати на същия в поменатите градове - Наню Димитров и Павел Генадиев и поради това не вървяли в темп и насока, каквато са налагали интересите на освободителното дело да имат. В Пловдив и Станимака преди отиването на баща ми в тия градове е действувал като представител на Върховния Македоно- Одрински Комитет, както вече казахме Павел Генадиев. Последният, вместо да насочи всичките си усилия за преуспяването на работите на освободителното македонско дело, се посветил единствено на грижите на личното си забогатяване - злоупотреба на организационни средства, запазване на минни периметри, изпращане на разбойнически шайки в Турско и ограбване на тамкашното население - предимно отвлечане на добитък.

Сериозността на възложените върху баща ми задачи от Върховния Комитет в казаните три града проличава извънредно ясно и се подчертава от многобройните писма, запазени в неговата лична архива, които той е получавал през посочения период на неговата дейност от подпредседателя на Комитета генерал Иван Цончев и секретаря на същия, капитан Иван Стойчев.

В тия три града баща ми е успял да активизира многобройната македонска емиграция, която почти изцяло е била отблъсната от каузата на македонското освободително дело от непочтенните действия на неговите предшественици, като напълно я спечелва и възвръща към целите и задачите на казаното освободително движение. Баща ми е устройвал там редица публични събрания, свиквал и митинги по повод на турските издевателства и изстъпления върху населението от Македония и Одринско и пр. Тая му активна дейност е активизирала не само емиграцията, но също така и мнозина местни граждани и предимно младежи, като ги е спечелила за идеалите и целите на национал освободителното дело. Може да се каже, че до голяма степен излизането на значителен брой активни дейци на македонското освободително дело от Ст. Загора и Пловдив, а преди всичко на участието на голям брой подофицери от 12 пех. Балкански полк в голямото Илинденско възстание на македонския роб е резултат от дейността на баща ми в казаните градове в смисъл на събуждане и разпалване на националното чувство и чувството на дълг към поробения брат.

Също така и тук баща ми е успял да събере значителни суми по подписката на патриотичния Македоно- одрински вътрешен заем, която подписка е била почти из основи компрометирана в тия райони. От Пловдив баща ми е бил пратен бързо изново за късо време в Габрово от Комитета, тъй като в тоя град са се подвизавали няколко злоумишленици, които са се били снабдили по незаконен път с фалшив печат на Върховния Комитет и са извършвали редица изнудвания от името на същия Комитет. Добрите връзки на баща ми с родолюбивото габровско гражданство му дали възможност бързо и успешно да приключи с тази срамна афера, без да е имало нужда да прибегва до съдействието на официалните власти. Печатът е бил иззет от злоупотребителите и техните деяния, които неоправдано са излагали името на Комитета са били изобличени и направени невъзможни понататък. Иззетият печат е бил предаден на члена на Комитета Йосифчев. По такъв начин доброто име на македонското освободително дело е било изчистено от едно незаслужено нанесено му петно от неколцина алчни и безсъвестни люде. С това името на македонското движение е било запазено в неговата консеквентна чистота, което пък от своя страна е допринесло извънредно много, щото да се укрепи и да се разрастне така, че значителен брой габровци да вземат активно участие в борбите за освобождение на Македония най- напред в четническото движение, а по-късно през войните 1912/13 и 1915/18 г. г. в редовете на Македоно- одринското опълчение и Македонската дивизия.

Легалната дейност на баща ми от този период е била прекъсвана от неговите навлизания с чети в Македония на три пъти, която си дейност той е дал в глави XIV и XVI от настоящите му спомени.

XXI. ОТДРЪПВАНЕ ОТ АКТИВНА РЕВОЛЮЦИОННА ДЕЙНОСТ •
УЧИТЕЛСТВАНЕ В ГАБРОВСКАТА АПРИЛОВСКА МЪЖКА
ГИМНАЗИЯ 1903 – 1908 г.г. • НА АДМИНИСТРАТИВНА СЛУЖБА
1908 – 1911 г.г. • УЧАСТИЕ ВЪВ ВОЙНИТЕ 1912 – 1913 и
1915 – 1918 г. г. • СЛЕДВОЕННИ ГОДИНИ • СМЪРТ

Късното излизане на баща ми от Скопския затвор и връщането му в България едва две седмици преди обявяването на Илинденското въстание, когато всички чети са били навлезли в Македония, от една страна и нарастването на семейството ни, от друга страна на четирима души от които тримата са били неработоспособни - две невръстни деца, едното само на две години, а другото едва на няколко дена. Липсата на каквито и да са други материални възможности за съществуването на семейството ни освен получаваната от баща ми заплата като чиновник, от трета страна. Всичките тия причини са го възпрепятствували да замине веднага за Македония и да вземе участие в разгорялото се там голямо Илинденско въстание.

От есента на 1903 година баща ми бива назначен отново за учител в Габровската Априловска мъжка гимназия. Тук той е преподавател по руски език. На това място остава непрекъснато до 1908 година. И това е най- дългото му заседаване на едно и също място през неговия бурен живот.

След 1903 година баща ми се отдръпва от активна революционна дейност. Причините за това откъсване от активна революционна деятелност са много, но като по- важни измежду тях мога да посоча на следните: Дълбокото разочарование и потресение, които той е преживял, когато Прилепския околийски революционен комитет го е заплашил със смърт, в случай че изпълни нареждането на Централния Комитет и Задграничното представителство на МВРО и влезе с четата си на територията на тоя район като районен войвода. За това свое дълбоко потресение той пише в глава XVIII от спомените си. В Илинденското въстание са паднали убити най- близките му другари, с които той на няколко пъти е навлизал с чета в Македония, а именно поручик Софроний Стоянов, поручик Борис Сугарев и мичман Тодор Саев. Липсата на тези негови другари, от една страна и разрастналите се след потушаването на въстанието ежби и борби между македонските дейци, от друга страна са създали голяма празнина в неговата душа, която празнина е имала за резултат проявяването на твърде силен скептицизъм по отношение на правилността на изминатия от него дотогава път, във връзка с дейността му по Македонското освободително движение второ. Най- после не по- малко за това му отдръпване от активната революционна дейност е допринесло и събудилото се и твърде много засилило се съзнание за родителска отговорност. Нарастналото семейство е искало и се е нуждаело от неговите непрестанни грижи. Изоставяне на семейството ни без никакви почти средства за съществуване по време, когато той е бил с чета в Македония и в последствие арестуван в Скопския затвор, като даже средствата, които е осигурил за семейството си чрез написване на брошурата "Борбата на македонците", са били в най- голямата си част злоупотребени от легалните македонски дейци - ръководители на македоно- одринските благотворителни дружества в различните градове на България, не са могли да му дадат смелост повторно за нов опит да ни изостави на волята на чужди грижи.

Баща ми беше роден учител. Учителствуването за него не беше професия, а призвание. И днес още, почти четиридесет години след неговото учителствуване в Габрово, неговите ученици - мъже между 50 и 60 години, говорят с обич и уважение за баща ми, колчем пъти стане дума за него. Всичките, в разговори, изтъкват, че той е оставил дълбоки следи в тяхното съзнание и душевен мир. От тяхните разкази проличава, че тяхния мироглед се е оформил, до голяма степен, под неговото активно влияние. А между неговите ученици от Габрово има хора с различно обществено положение и с още по- различни политически концепции. И въпреки всичко това те говорят с една обич за него и за едно дълбоко и решаващо влияние на баща ми върху тях. При това трябва да се има предвид, че баща ми, както това казах по- горе, предаваше в Габровската гимназия само руски език. Един предмет, който нито е имал решаващо значение за успеха на учениците, нито пък е давал сам по себе си възможност за продължителен и интензивен контакт между преподавателя и учениците. Следователно интензивните и дълбоки влияния и спомени у учениците от баща ми не могат да се отдадат на нищо друго освен на въздействието на неговата личност върху тях. С други думи са резултат на неговите субективни качества като личност, а не на обективните качества на преподавател в даденото учебно заведение.

Както казах, баща ми се беше отдалечил от активна революционна деятелност, обаче нито въпроса за освобождаването на поробените български краища, нито пък съдбата на емиграцията от тия краища в България беха далечни и чужди на неговото сърце и дейност през което и да е време на неговия живот като частно лице или пък като български гражданин или служител на българската държава.

Почти веднага след завръщането си в Габрово той предприема и организира широка помощна акция за пострадалото население от турските жестокости при потушаване на

въстанието. Той държи сказки по тоя повод из околните селища. Събират се значителни средства и се предоставят на Върховния Комитет в София.

В Габрово, баща ми и семейството ни остават до образуването на кабинета на Малинов, през януари 1908 година. И никога вече той не успя да се върне в обичното си Габрово, което му беше станало като втори роден град.

В кабинета на Малинов министър на Вътрешните работи бе Михаил Такев, който е имал амбицията да даде на България една некорумпирана и интелигентна администрация. За тази цел той се е обърнал към учителството, в чийто среди демократическата партия е имала голям брой привърженици. В резултат на тази мярка на Министър М. Такев, баща ми беше назначен за околийски началник в гр. Нова Загора, обаче там остана на тая длъжност само няколко месеца и бе преведен на същата длъжност в град Дупница.

Според обясненията, които министър Такев е дал на баща ми за това преместване, то се е наложило от обстоятелството, че Министерския съвет е възнамерявал да проведе последните поверителни свои заседания и съвещания във връзка с предстоящото обявяване на Независимостта на България в Рилския манастир. А манастирят се е считал за тогава за територия на МВРО и министрите са се опасявали от някакви евентуални изненади и поспециално от страна на Яне Сандански. Ето защо баща ми, като бивш македонски революционер е бил избран да осигури безопасността на Министерския съвет по време на почти двуседмичните му заседания и съвещания в Рилския манастир. Може да се каже, че баща ми успешно се е справил с тая задача. По време на пребиваването на министрите в Рилския манастир, което беше през месец юли 1908 година, за което и аз, вече петгодишно дете си спомням много добре, не се случи никакъв инцидент, освен един опит за покушение, лично срещу баща ми. Това покушение беше извършено не далеч от Кирилова поляна, когато баща ми е обикалял служебно да проверява постове и от другата страна - отвъд Илиина река, би стреляно срещу него с мартинка. Заловеният покушител обясняваше тогава, че стрелял по една сърна, за да я поднесе като подарък на министрите, но че куршума случайно минал покрай баща ми, тъй като той пропуснал сърната. Поради това, то й бе арестуван като браконьер. Но по настояване на тогавашния министър Андрей Ляпчев бе освободен. От баща ми съм чувал, че арестуваният бил четник на Сандански и човек на дупнишкия аптекар М. Христов, с който баща ми е имал спорове по македонските работи още от неговото учителстване през 1895 година в Дупница.

Веднага след приключването на заседанието на Министерския съвет и преди обявяването на Независимостта, баща ми беше преместен от Дупница в Сливен също като околийски началник. Преместването от единия в другия градове се беше наложило от необходимостта да бъде бързо ликвидирана в тоя град стачка на текстилните работници под ръководството на партията на Тесните социалисти. Стачката е била организирана в един момент, когато сливенските текстилни фабрики са имали големи поръчки на Военното министерство за шаяк и одеяла за нуждите на войската. Тия поръчки са се бърза ли с оглед на един евентуален въоръжен конфликт с Турция във връзка с предстоящото обявяване Независимостта на България. Инструкциите дадени на баща ми лично от министър председателя Малинов и министъра на вътрешните работи Такев, на път от Дупница за Сливен, за ликвидиране на стачката са гласяли: разрешението на стачката да бъде постигнато с оглед да бъдат задоволени справедливите искания на работниците. Казаният характер на инструкциите се е обуславял от желанието на правителството да бъдат задоволени и успокоени активните слоеве на българския народ, какъвто слой е представлявало по онова време, малобройното макар, наемно работничество, та при една евентуална война тилът да бъде спокоен.

При разрешаването на тая тежка задача баща ми е имал да се бори с един високо даровит и политически отлично школуван противник, при това добър другар от детинските години - Георги Кирков, който е бил ръководител на стачката. Въпреки всичко, баща ми успява във възложената му задача и благополучно и благоприятно ликвидира стачката. Преди всичко той се е запознал с условията на живот и работа на стачкуващите работници и е открил, че значителна част от техните искания са съвършено справедливи и изхождайки от това положение и дадените му инструкции от най- високите прави телствени места, той е насочил разискванията и решенията на комисията по стачката в посока на удовлетворяване почти напълно на работническите искания.

В противоречие с всички нормални за времето си разбирания баща ми се явява като оратор, заедно с Георги Кирков на редица общи събрания на работниците. На последното общо събрание организирано от стачния комитет, което е трябвало да вземе решение за продължаване или прекратяване на стачката, баща ми също така се е явил като оратор. На това събрание той е направил от името на правителството декларация за повишение на

надниците в размера искан от работниците, за намаление на работния ден на жените и децата, за работни почивки и пр., като правителството и поемало всички гаранции за спазването на тия мероприятия. Загатвайки за какво са предназначени тия поръчки и апелирайки към сливенските работници, които са дали от своя град редица борци за свободата на България и не малко такива за свободата на Македония, той е поставил родолюбивите им чувства на изпитание. Тоя апел е намерил благоприятен отклик в средата на работничеството и събранието, въпреки голямата съпротива на Г. Кирков, решило с огромно мнозинство стачката да бъде прекратена и работниците да се върнат на работа. По тая начин почти двумесечната стачка на текстилните работници в Сливен е била ликвидирана успешно, като работниците са получили редица, непознати до тогава за нашите условия, професионални подобрения. Фабриците започнали да работят усилено с пълна апацитет, за да изпълняват поръчките и да наваксват загубеното време. По този начин баща ми има един значителен принос за екипировката на нашата армия през следващата война.

По повод на тази стачка, баща ми ми е разказвал следния епизод, който е извънредно характерен за търпимостта на тогавашните наши обществени и политически нрави, които са били съвсем далеч от изостреността им, така присъща им през след военните години.

Най- висш представител на държавната власт в гр. Сливен, който по онова време е бил само един околийски град е бил баща ми, околийският началник. Всички съвещания и разисквания по въпроса за стачката са се провеждали при него, в кабинета му в околийското управление. Тук редовно е идвал и представителя на партията на Тесните социалисти - Г. Кирков. Често пъти, като стари лични другари от детинство, баща ми и Г. Кирков, след приключване на заседанията, са излизали заедно навън на приятелски разговори. При един такъв разговор, когато баща ми е апелирал към чувствата на такъв добър българин у Г. Киркова, какъвто той безспорно е бил и изтъквайки му, че материалните искания на работниците са почти напълно удовлетворени и заради това стачката трябва да бъде прекратена, за да могат родителите да разполагат със средства да се грижат за семействата си, които дълго време са търпели лишения и почти гладували поради липса на каквато и да било достатъчна помощ и професионална подкрепа, Кирков отговорил на баща ми: "Коста, ти си много наивен човек и не можеш да проникнеш в тънкостите на политическите интриги и машиниции. Материално задоволеният работник е птиче, на което са израсли крилето. То н. . . гнездото на майка си и изхвърква. . .".

Успехът на баща ми в сполучливото ликвидиране на стачката не намерил добър прием в средите на сливенските индустриалци. Срещу него започнали да интригуват и да го клеветят. Обвинявали го че е социалист. И направили всичко възможно да се отърват от него. Твърде много активен в това отношение се оказал съпартизанинът на министър председателя Малинов, сливенският индустриалец Стефан Стефанов. Той е стоял начело на кампанията срещу баща ми. Самото намерение на министъра на Вътрешните работи Такев по отношение на баща ми е дошло в успоредица с желанието на сливенските индустриалци. И наскоро след ликвидиране на стачката, посред зимата на 1908/1909 година, баща ми биде преместен за градоначалник на гр. Пловдив.

Обявеният през лятото на 1908 година Хуриет в Турция и даването на граждански права на християнското население от Европейска Турция и по- специално на българското население от тези земи, събуди у много надеждите за една по- друга съдба на българите от Македония и Одринско. Баща ми е бил също между тия. По онова време баща ми прави постъпки, чрез своя роднина и съгражданин Старозагорския митрополит Методий Кусевич, пред Екзархията да получи пост на епархийски проповедник където и да е в Македония. По тоя начин баща ми е смятал, че ще може да служи по- правилно и по- резултатно на своята Родина - поробена Македония. Но не по своя вина баща ми не можа да осъществи това свое благородно намерение. Екзархията му дава исканата служба, обаче не в Македония, а в пределите на свободна България. Той бе назначен за епархийски проповедник в Казанлък. Тъй като това назначение не му даваше възможност да отиде в Македония по легален път и да служи на идеята, на която се беше отдал от младините си - освобождаването на Македония, той се отказа да заеме този пост и остана на служба по министерството на Вътрешните работи до падането на кабинета на Малинов през месец март 1911 година.

Обявяването на войната през 1912 година завари баща ми като военен чиновник - заведующ гарнизонната фурна в град Ямбол. През Ямбол минаха и се съсредоточиха на турската граница почти целите I и III армии, а също така и конната дивизия. Те трябваше да нанесат, което и сториха, съкрушителния удар върху турската армия в Тракия през Лозенград към Цариград. На баща ми легна тежката задача да организира снабдяването с хляб на войниците от поменатите по- горе армии. Той успя да изпълни тази задача блестящо. Нито

един войник от всички ония, които преминаха Ямбол за времето от 17.IX - 2.X. 1912 година, а те бяха стотици хиляди, не остана не получил хляб. Всички фурни в града бяха реквизирани за нуждите на войската, като работеха непрекъснато цяло денонощие и ежедневно омесваха и изпичаха няколко десетки хиляди хляба за нуждите на преминаващите войски. Тази голяма организационна дейност на баща ми в началните дни на войната - концентрирането на армиите за тяхния изходен удар на турската граница е отбелязана и преценена като отлична от тогавашния командир на 2-ра бригада от 3а пех. Балканска дивизия генерал Рибаров в книгата му за действията на поменатата бригада във войните 1912/13г.г.

С приключването на преминаването на войските през Ямбол към турската граница баща ми замина да догони и се присъедини към своята част - 26 пех. Пернишки полк от 7 пех. Рилска дивизия, в състава на който полк той участва във войната срещу турците като взводен и ротен командир.

След преминаването на Кукуш на път за Солун той бива върнат от командира на дружината си подполковник Димитров заедно с командвания от него взвод в турските села между Беласица и Круша за да обезоръжи и залови четата на Таню Николов. Последният е вършел обири и зверства над беззащитното турско население в поменатия район.

Туркофилско и гъркофилско настроени католишки духовници

- французи са тръгнали от намиращия се все още в турски ръце Солун, до където са били стигнали слухове за казаните зверства за казаните краища, за да съберат сведения и данни по тия изстъпления на неотговорни фактори в тила на войската и да хвърлят петно върху името на българската войска чрез публикации в западноевропейските вестници.

Баща ми успява да залови и обезоръжи Таню Николов и четата му, като при това залавя общо 65 кгр. златни и сребърни пари и скъпоценности. Същите при опис предава в Солун, в момента на товаренето на 7 пех. дивизия на парахода за заминаване за Дедеагач за заемане на позиции срещу Галиполи, в щаба на дивизията на началник щаба на същата полковник Овчаров. След войната - през 1914г.биде заведено дело срещу поменатия полковник Овчаров с обвинение, че той злоупотребил предадените му от баща ми скъпоценности. По това дело, баща ми беше един от главните свидетели.

След тежките януарски боеве през 1913 година при Булаир, при които бе провален опита на турците да деблокират Одринската крепост от нашата армия, чрез съвместни действия на десантните войски при Шаркьой и гарнизона на Галиполи, в които боеве баща ми е взел активен участие и е бил награден с орден за храброст, той бива оставен за предна охрана на полка с командваната от него рота. При небивалите студове, които паднаха в края на януари 1913 година, той бива намерен полузамръзвал в командното място на ротата му. От месец февруари до месец май той се намираше в пределите на България за лечение и възстановяване на здравето си. През края на м. май - току преди почването на фаталната междусъюзническа война, той се върна в полка си и от там бе преведен за командир на рота в 9та Велешка дружина от Македоноодринското опълчение. С поменатата част той е взел участие в боевете срещу сърбите при Злетово и при Султан тепе.

Неуспешният край на Междусъюзническа война, която баща ми още преди започването ѝ и заминаването за частта си за вземане участие в нея смяташе за пагубна за каузата на България и на Македония и злополучния Букурещки мирен договор, които докараха до разкъсването на Македония и откъсването на Добруджа бяха един невероятно тежък удар върху баща ми. Тази морална депресия се засилваше от разклатеното и все още невъзстановено здраве поради прекараното замръзване при Булаир.

През годините между двете войни 1914 и 1915,баща ми се намираше в оживена преписка с видните македонски дейци - д-р Владов и др. Спомням си, че на няколко пъти той отива от Ямбол, където отново заема ше длъжността заведующ гарнизонната фурна, до София, за да участва в няколко конференции на македонските дейци. Особено чести бяха тия пътувания в годините 1914 и 1915 след започването на Първата Общоевропейска война. Баща ми беше един от малцината македонски дейци, които заставаха на становището, че въпреки престъпното държане на руския император и руската дипломация през съдбоносните дни от преди Междусъюзническата война, когато апетитите на гърци, сърби и румънци бяха насърчавани и император Николай II прие да стане шеф на румънския конен полк, който влезна в Силистра, мястото на България и интересите на Македония изискват щото България да се нареди на страната на Съглашението. На тази основа той имаше тежки и остри спорове със своите близки приятели, каквито бяха прекия му началник полковник Христо Златарев, тогава командир на бригадата в Ямбол, Ал. Протогеров и др. Особено тежък спор има той с полковник Златарев, когато през лятото на 1915 година офицерите и чиновниците от Ямболския гарнизон трябваше да присъстват служебно на беседата на германски

социалдемократ от Райхстага Парвус. Парвус в Ямбол беше придружаван от Г. Кирков. Мисията на Парвус беше да убеди българското общество, че Тройният съюз ще спечели войната и че мястото на България е на страната на Централните сили.

Образуването на Македонската дивизия през лятото на 1915 година и мобилизирането на всички македонци офицери в нея, както и назначаването на висш команден състав на тази дивизия му показаха много ясно, че правителството на Радославов вече е определило окончателно своето становище по отношение мястото на България в тежкия кървав европейски конфликт, а именно на страната на Тройния съюз - Централните сили.

Още когато се върна от София, през м. юни 1915 год., носейки новината за образуването на казаната дивизия, той живееше постоянно под кошмара на предстоящото проиграване интересите на България и окончателното откъсване на Македония от общобългарското отечество. С това тежко чувство той замина на поход като командир на 10а рота от 4 пех. Македонски полк. Баща ми взе участие във всички боеве на полка от началото на войната до изгонването на съюзническите войски на гръцка територия - края на м. ноември 1915 година. С пристигането на полка до Вардар третата дружина, в чийто състав влизаше неговата рота е била предадена към Конния отряд на генерал Танев - тогавашен командир на Конната дивизия. Казаният отряд е имал задача да обходи Криволашките укрепени позиции на съюзниците през Бабуна и да се яви в тил на същите от запад по течението на Черна. По такъв начин нему се пада голямата радост да участва освен в другите боеве, но и в боевете за освобождаването на родния му град Прилеп и да премине през почти същите ония места, които е бил минал двадесет години преди това като войвода на прилепската чета в навечерието на голямото Илинденско възстание, като пълномощник на Задграничното представителство на ВМРО е водил тази чета към Прилепския революционен район.

По някакво странно стечение на обстоятелствата и през тоя стадий на войната 1915/18 е трябвало да заличава безчинства на някои набедени патриоти. В пазвите на Бабуна се намират селата Богомила, Гостирежна, Стровия, Долгаец и др. След преминаването на Конния отряд през тях в тия села е минала така наречената Сборна рота на поручик Панов, същият, който след войната 1912/13 година има дуел с Пиер Лоти в Париж, за да защити честта на България. Въодушевени от буйни патриотични чувства казаната рота със своя командир са подложили на клане населението на казаните села, като са ги обвинили в сърбоманство. В състава на поменатата рота е имало, както ми е разправял баща ми, голям брой инородци-арменци.

След изгонването на сърбите на гръцка територия и забраната на Главната квартира нашите части да преследват отстъпващите сърби на гръцка територия, дружината се завръща към полка и цялата дивизия бива прехвърлена на източния бряг на Вардар в околностите на с. с. Удово, Валандово, Пирава. Тук се приключват активните бойни действия на полка и ротата. Поради това, че прехраната на частите е организирана много зле, баща ми е бил натоварен от командира на полка Генчев да се заеме с интендантската служба на полка. На тази служба той остава до лятото на 1916 година. След това баща ми по личното разпореждане на началника на дивизията, генерал Кр. Златарев, беше назначен за командир на интендантската рота на дивизията. Назначаването на баща ми за командир на интендантската рота се наложи от обстоятелството, че обстановката на прехраната на армията, в това число и на 11 Македонска дивизия, със затягане на войната се беше влошила и затегнала и трябваше да се направят усилия за по- доброто ѝ организиране. А за постигането на това, трябваше да бъдат намерени подходящи лица. Генерал Златарев смяташе, че такъв човек в дивизията му, като имал предвид дейността на баща ми като завеждащ хлебопеченето в Ямбол. И той не се излъга в избора си. До края на войната снабдяването на 11 пех. дивизия беше повече от задоволително, като се имат предвид недовимъка на продуктите.

След приключването на войната баща ми беше назначен за Окръжен управител в гр. Струмица и има трагичната орис да предаде тоя български край на сърбите.

От есента на 1919 година баща ми отново се върна към най- обичаната си професия - учителството. Той бе назначен за учител по руски език в Ямболската девическа непълна гимназия. Поради тежкото семейство и незадоволителните заплати на учителите по онова време, баща ми се принуди да премине в индустрията. Постъпи в тютюневата фабрика "Левски" в гр. Пловдив, а по- после в Южнобългарската банка в Пловдив. На последната работа го завари преврата на 9 юни 1923 година, в чието провеждане той взема активно участие. От 9 юни 1923 година той премина отново на административна служба - околийски началник в Пловдив.

През време на септемврийските събития от 1923 година, тия дни на тежко изпитание за българския народ, баща ми смяташе за свой дълг като служебно лице и като човек да примирява и да спестява човека, а не да го отблъсква и унищожава. Смятам, че и до сега споменът за неговите човешки отношения в ония тежки и смутни времена е жив и запазен из Пловдивските села.

С едно малко прекъсване през 1925 година, когато отново влезна на работа в тютюневата търговия и която той бързо напусна поради това, че не можа да се приспособи към приомите на тая търговия и по-специално към машинациите при извършване покупките на тютюните, баща ми до смъртта си остана на административна длъжност. В последните дни на живота си нему бе съдено да преживее тежкия удар на убийството на най-близкия му другар и приятел от младини и зряла възраст - Ал. Протогеров.

Тяжестта на удара от убийството на Александър Протогеров, дойде от обстоятелството, че правителството не само че остана безучастно към това убийство на един от последните живи големи синове на Македония, но взе мерки да прикрие физическите и интелектуални убийци. Това убийство усили неговата болест, гръдна жаба и го сломи. На 21 май 1929 година той приключи късия си бурен живот.